ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Γήρανση στη σύγχρονη κοινωνία της υπαίθρου: Συνθήκες ζωής και τάσεις περιθωριοποίησης των ηλικιωμένων
Μελέτη περίπτωσης μιας αγροτικής - κτηνοτροφικής κοινότητας της Νάξου

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κυριακή Κατσούλη

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Αντώνης Μωυσίδης, Καθηγητής, Επιβλέπων

Όλγα Στασινοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Χρήστος Μπάγκαβος, Επίκουρος Καθηγητής

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2010

Copyright © Κυριακή Κατσούλη, 2010.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στην μνήμη
της πολυαγαπημένης μου
γιαγιάς Ζαμπέτας

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η συγγραφή ενός γραπτού, επιστημονικού κειμένου είναι πάντα ένα δύσκολο εγχείρημα. Σίγουρα η παρούσα μελέτη δεν θα είχε έλθει στο φως χωρίς την υποστήριξη ενός μεγάλου αριθμού προσώπων. Στο σημείο αυτό λοιπόν, κρίνεται σημαντικό να αποδοθούν ευχαριστίες σε όλους εκείνους που συνέβαλαν με τη βοήθεια, τη συνεργασία, την καθοδήγηση, είτε ακόμα και τη συμπαράσταση τους στη συγγραφή και ολοκλήρωση της συγκεκριμένης διπλωματικής μελέτης.

Καταρχήν, ένα θερμό ευχαριστώ σε όλη την τριμελή επιτροπή της διπλωματικής εργασίας για τις σημαντικές υποδείξεις και τις ουσιαστικές τους προτάσεις για βελτίωση του κειμένου. Κυρίως όμως στον καθηγητή Αντώνη Μωυσίδη για την υπομονή, τη βοήθεια και τις χρήσιμες υποδείξεις και διορθώσεις του, χάρη στις οποίες ολοκληρώθηκε και πραγματοποιήθηκε η παρούσα εργασία. Ακόμα ένα μεγάλο ευχαριστώ στην αναπληρώτρια καθηγήτρια Όλγα Στασινοπούλου για την αμέριστη βοήθεια που προσέφερε στην εξεύρεση της κατάλληλης βιβλιογραφίας και εκπόνηση της παρούσης μελέτης. Επίσης την επίκουρη καθηγήτρια Μαρία Συμεωνάκη για το χρόνο που διέθεσε και δέχτηκε να βοηθήσει στο σχεδιασμό και την μεθοδολογική προσέγγιση του εγχειρήματος της επιτόπιας έρευνας.

Ευχαριστίες επίσης πρέπει να δοθούν ιδιαιτέρως στον γραμματέα της κοινότητας, Σταμάτη Βερύκοκο, με τον οποίο υπήρξε μία αγαστή συνεργασία κατά τη διαδικασία της έρευνας και ο οποίος χωρίς καθυστέρηση και χρονοτριβές παρέδωσε τα όσα του ζητήθηκαν για την πραγματοποίηση της έρευνας. Όποτε χρειάστηκε η βοήθεια του, είτε για πληροφορίες, είτε για την προσέγγιση των κατοίκων, η βοήθεια του ήταν άμεση και έγκαιρη και αποδεικνύει την καλή του θέληση και χαρακτήρα. Επίσης στον ιερέα της ενορίας, πατέρα Μανώλη, που ανέλαβε την γνωριμία της ερευνήτριας με ορισμένους κατοίκους για τις ανάγκες της έρευνας.

Οι πιο θερμές όμως ευχαριστίες πρέπει να αποδοθούν και στους πενήντα ηλικιωμένους κατοίκους του οικισμού, οι οποίοι δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα και παράλληλα με περιέβαλαν με αγάπη.

Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ αξίζει και σε κάποιους φίλους και συγγενείς, για την αμέριστη υποστήριξη και το κουράγιο που παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής. Όπως στην αγαπημένη φίλη Κυριακή Βασιλειάδη για τη βοήθεια που

προσέφερε κατά την πληκτρολόγηση της εργασίας, τον πολυαγαπημένο αδερφό Νικόλαο Κατσούλη, πτυχιούχο κλασσικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, που ανέλαβε με πολύ υπομονή τη διόρθωση του κειμένου και την εξεύρεση ορισμένης συγκεκριμένης βιβλιογραφίας στην οποία χρειάστηκε η βοήθεια του. Κλείνοντας ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια μου που υπήρξε μεγάλος συμπαραστάτης σε όλους τους τομείς, καθόλη την περίοδο που διήρκησε η συγγραφή της παρούσης μελέτης.

Κυριακή Γ. Κατσούλη,
Άλιμος, 1-9-2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ 4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ 8
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ 9
ΠΕΡΙΛΗΨΗ 10
Πρόλογος 11
Εισαγωγή 14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ 19
1.1 Οριοθέτηση του όρου «ηλικιωμένος» και γενικά χαρακτηριστικά και προβλήματα του γήρατος 19
1.1.1 Προέλευση και ετυμολογία του όρου «γήρας» 19
1.1.2 Βιολογική αποσαφήνιση του όρου «γήρας» 20
1.1.3 Η προσέγγιση της γήρανσης ως κοινωνικού φαινομένου στο πέρασμα των αιώνων 21
1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία της γήρανσης 26
1.3 Οι πολιτικές του γήρατος 28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η ΓΗΡΑΝΣΗ ΩΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ 30
2.1 Προσδιορισμός των γενικών χαρακτηριστικών και των προβλημάτων των ηλικιωμένων 30
2.2 Προσδιορισμός των ειδικών χαρακτηριστικών και των προβλημάτων της γήρανσης στον αγροτικό χώρο 34
2.3 Η δημογραφική παρουσίαση της γήρανσης 37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 49
3.1 Ιστορικά Στοιχεία 49
3.1.1 Ιστορική πορεία και εξέλιξη των Κυκλάδων 49
3.1.2 Σύντομη ιστορική αναφορά στη νήσο Νάξο 51
3.1.3 Σύντομη ιστορική αναφορά στον οικισμό της επιτόπιας έρευνας 52
3.2 Γενικά στοιχεία 53
3.3 Οικονομικά χαρακτηριστικά 57
3.4 Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά 58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ 61
4.1 Σχεδιασμός της επιτόπιας έρευνας 61
4.2 Η μεθοδολογία της έρευνας 65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 67
5.1 Παρουσίαση και ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου, σχόλια, παρατηρήσεις 67
5.1.1 Τα Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της έρευνας 67
5.1.2 Τα χαρακτηριστικά της αγροτικής απασχόλησης του πληθυσμού της έρευνας 74
5.1.3 Τα χαρακτηριστικά της οικονομικής κατάστασης του πληθυσμού της έρευνας 80
5.1.4 Συνθήκες ζωής, οικογενειακές σχέσεις και κοινωνικές επαφές του πληθυσμού της έρευνας 85

5.1.5 Κατάσταση της υγείας του πληθυσμού της έρευνας 91
5.1.6 Δυνατότητες συντήρησης και εξυπηρέτησης του πληθυσμού της έρευνας . 95
5.1.7 Παρουσίαση του ελεύθερου χρόνου και των γενικών αντιλήψεων του πληθυσμού της έρευνας 99
5.2 Συμπεράσματα 102
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 104
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 Φωτογραφικό Υλικό 109
1. Χάρτης Κυκλάδων 109
2. Χάρτης νήσου Νάξου 110
3. Το χωριό Βίβλος - Τρίποδες Νάξου 111
4. Δραστηριότητες 112
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 Ερωτηματολόγιο 113
ABSTRACT 119

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Κατανομή των ατόμων (%) άνω των 65 ετών, κατά ηλικιακή ομάδα στην Ε.Ε 38
ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Ο πληθυσμός στην Ελλάδα και την Ε.Ε κατά ηλικιακή ομάδα το 1960 - 2000 (άνδρες/γυναίκες).....39
ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Πραγματικός πληθυσμός της χώρας κατά βαθμό αστικότητας..... 40
ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Ηλικιωμένοι 65 ετών και άνω στο σύνολο του πληθυσμού στην Ελλάδα κατά περιοχές (%)..... 40
ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Υπολογιζόμενος ηλικιωμένος πληθυσμός (άνδρες/γυναίκες) στην Ελλάδα σε 5ετής ομάδες ηλικιών από το 1999 έως το 2009 41
ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Κατανομή του πληθυσμού της Ελλάδας κατά μεγάλες ηλικιακές ομάδες, δείκτης εξάρτησης, γήρανσης, αντικατάστασης, αριθμός ηλικιωμένων άνω των 65 ετών σε 100 άτομα ηλικίας 15 - 64 ετών 45
ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Δείκτης της εξέλιξης της κατά ηλικίας συνθέσεως του πληθυσμού στις αστικές - αγροτικές περιοχές από το 1951-1991 46
ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Πυκνότητα πληθυσμού σε νησιά του Αιγαίου 58
ΠΙΝΑΚΑΣ 9 Η δημογραφική εξέλιξη της Νάξου και του οικισμού Βίβλος - Τρίποδες Νάξου 59
ΠΙΝΑΚΑΣ 10 Η γήρανση του πληθυσμού και η υπογεννητικότητα κατά νησί..... 60
ΠΙΝΑΚΑΣ 11 Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά ερωτώμενων (κατανομές συχνοτήτων %)..... 68
ΠΙΝΑΚΑΣ 12 Η ηλικία του πληθυσμού κατά φύλο (κατανομές συχνοτήτων %)..... 69
ΠΙΝΑΚΑΣ 13 Η οικογενειακή κατάσταση με βάση το φύλο και την ηλικία..... 70
ΠΙΝΑΚΑΣ 14 Το επίπεδο εκπαίδευσης ανά φύλο..... 70
ΠΙΝΑΚΑΣ 15 Η Επαγγελματική απασχόληση ανά ηλικιακή κατηγορία με βάση το φύλο..... 72
ΠΙΝΑΚΑΣ 16 Η αρχηγία του νοικοκυριού με βάση το φύλο και την ηλικία του πληθυσμού..... 73
ΠΙΝΑΚΑΣ 17 Ηλικιωμένοι κάτοχοι γεωργικής εκμετάλλευσης και άτομα που την αξιοποίουν.....74
ΠΙΝΑΚΑΣ 18 Η ανά ηλικία κατοχή γεωργικής εκμετάλλευσης με βάση το φύλο και την οικογενειακή κατάσταση 75
ΠΙΝΑΚΑΣ 19 Η ανά ηλικία κατοχή γεωργικής εκμετάλλευσης με βάση την οικογενειακή κατάσταση..... 75
ΠΙΝΑΚΑΣ 20 Βαθμός απασχόλησης του ερωτώμενου σε σχέση με την ηλικία του.... 77
ΠΙΝΑΚΑΣ 21 Οι κατά φύλο λόγοι συνέχισης της απασχόλησης..... 78
ΠΙΝΑΚΑΣ 22 Πηγές σύνταξης..... 81
ΠΙΝΑΚΑΣ 23 Απόψεις σχετικά με την οικονομική κατάσταση πριν την σύνταξη με βάση την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση 82
ΠΙΝΑΚΑΣ 24 Παρεχόμενη οικονομική ενίσχυση..... 83
ΠΙΝΑΚΑΣ 25 Η παροχή βοήθειας σε σχέση με την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση 83
ΠΙΝΑΚΑΣ 26 Μορφές προσφερόμενης βοήθειας σε σχέση με την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση..... 84
ΠΙΝΑΚΑΣ 27 Φορέας φροντίδας σε σχέση με την ηλικία και το φύλο 86
ΠΙΝΑΚΑΣ 28 Άλλοι φορείς παροχής φροντίδας (% αναλογία απαντήσεων)..... 86

ΠΙΝΑΚΑΣ 29 Σχέσεις με παιδιά 87
ΠΙΝΑΚΑΣ 30 Αίσθημα μοναξιάς 88
ΠΙΝΑΚΑΣ 31 Συχνότητα επαφών με τα παιδιά 89
ΠΙΝΑΚΑΣ 32 Παροχή βοήθειας προς παιδιά 90
ΠΙΝΑΚΑΣ 33 Άποψη για γείτονες (κατανομή συχνοτήτων %) 90
ΠΙΝΑΚΑΣ 34 Αυτοεκτίμηση Υγείας με βάση την Ηλικία και το φύλο 92
ΠΙΝΑΚΑΣ 35 Η αυτοεκτίμηση της υγείας με βάση την οικογενειακή κατάσταση 93
ΠΙΝΑΚΑΣ 36 Ανάγκη φροντίδας από άλλους λόγω προβλημάτων υγείας 94
ΠΙΝΑΚΑΣ 37 Φορέας φροντίδας (κατανομή συχνοτήτων %) 95
ΠΙΝΑΚΑΣ 38 Άποψη για το μέγεθος της κατοικίας με βάση την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση 97
ΠΙΝΑΚΑΣ 39 Μέσο μετακίνησης (κατανομή συχνοτήτων %) 98
ΠΙΝΑΚΑΣ 40 Τρόποι απασχόλησης κατά τον ελεύθερο χρόνο 100
ΠΙΝΑΚΑΣ 41 Ανησυχία για το μέλλον 101

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 Πυραμίδες ηλικιών του πληθυσμού της Ελλάδας 43
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 Δείκτης δημογραφικής εξάρτησης των ηλικιωμένων 44
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 Η εξέλιξη του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας κατά βαθμό αστικότητας ανα δεκαετία 48

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο αγροτικός χώρος βιώνει εδώ και δεκαετίες βαθιές αλλαγές, οι οποίες επιφέρουν συνέπειες στους κατοίκους του. Αυτές οι αλλαγές έχουν να κάνουν κυρίως με τα νέα αναπτυξιακά πρότυπα και τις νέες παραγωγικές διαδικασίες που εφαρμόζονται, οι οποίες μεταβάλλουν τον τρόπο ζωής, τις αξίες και τις κοινωνικές δομές του. Οι επιπτώσεις αυτές γίνονται ακόμα πιο αντιληπτές στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού. Η πιο ευπαθής και ευαίσθητη ομάδα του αγροτικού πληθυσμού είναι οι ηλικιωμένοι αγρότες.

Το αντικείμενο της διπλωματικής μελέτης είναι η προσέγγιση, η καταγραφή και η διερεύνηση των συνθηκών ζωής των ηλικιωμένων σε μια πεδινή αγροτική - κτηνοτροφική κοινότητα των Κυκλάδων και συγκεκριμένα σε μια πεδινή κοινότητα της Νάξου. Ερευνάται το ποιοι παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο στη βελτίωση ή χειροτέρευση της ποιότητας ζωής τους και προσεγγίζονται κυρίως τα κοινωνικά, δημογραφικά, οικονομικά προβλήματα και οι γενικότερες συνθήκες του τρόπου ζωής και διαβίωσης τους. Παράλληλα γίνεται αποτύπωση των αναγκών, των απόψεων και των φόβων τους. Τέλος, παρατίθενται τα προβλήματα που βιώνουν από τις σύγχρονες μεταβολές του τρόπου ζωής, των αξιών καθώς και των συμπεριφορών και διερευνάται το εάν και τα πόσο υφίστανται διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού. Πώς εμφανίζονται, ποιες πτυχές της καθημερινής ζωής τους καλύπτουν αλλά και πως αντιμετωπίζονται είτε από τους ίδιους, είτε από την τοπική κοινότητα, είτε από την πολιτεία.

Λέξεις κλειδιά: γήρανση, γεωργία, κτηνοτροφία, συνθήκες διαβίωσης, κοινωνικός αποκλεισμός, κοινωνική ευπάθεια, Κυκλάδες, πεδινή Νάξος.

Πρόλογος

Η ύπαιθρος χώρα ως έννοια γεωγραφική, οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική, πολιτιστική και πολιτική χρησιμοποιείται τα τελευταία χρόνια κατά κόρον στο λεξιλόγιο μας. Αυτό συμβαίνει διότι μόνο κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών γίνεται μία συντονισμένη προσπάθεια για την ανάπτυξη της υπαίθρου. Η προσπάθεια αυτή επιτυγχάνεται μέσω μίας σειράς επενδύσεων στην οικονομική υποδομή, τις οικονομικές δραστηριότητες και στην κοινωνική υποδομή αυτής με στόχο τη βελτίωση της ζωής όσων διαμένουν σε αυτήν, την δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων για την επιστροφή όσων την είχαν εγκαταλείψει ή και για την προσέλκυση νέων ανθρώπων και κατοίκων, καθώς και για μία επιδιωκόμενη ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων μέσα σε αυτήν.

Όλη αυτή η επιχειρούμενη αναστροφή κρίθηκε αναγκαία προϋπόθεση μετά την διαπιστωμένη συγκέντρωση του μεγαλύτερου ποσοστού του πληθυσμού της χώρας στο λεκανοπέδιο της Αττικής και της κατανομής του υπόλοιπου πληθυσμού της χώρας μεταξύ αστικών κέντρων της περιφέρειας και σημαντικών οικισμών της υπαίθρου, με τα χωριά της υπαίθρου να ερημώνονται από τον πληθυσμό τους, τις οικονομικές δραστηριότητες να συρρικνώνονται και τις υποδομές να απαξιώνονται.

Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια μέσα και από την εφαρμογή των διαφόρων κοινοτικών πλαισίων στήριξης, η προσπάθεια για την ανασυγκρότηση και την εκ νέου ανάπτυξη της υπαίθρου έχει καταστεί ο κυρίαρχος στόχος των εκάστοτε κυβερνητικών πολιτικών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη συγκεκριμένων γεωγραφικών ενοτήτων, κυρίως των ορεινών και νησιωτικών, που εξαιτίας της ιδιαίτερης μορφολογίας τους, τείνουν να θεωρούνται ως μειονεκτικές περιοχές. Έτσι, αναπτύσσονται και εφαρμόζονται ολοκληρωμένα προγράμματα τοπικής ανάπτυξης και θεσμοί στήριξης που στοχεύουν στις προβληματικές αυτές περιοχές και μεριμνούν για την υλοποίηση και την περάτωση συγκεκριμένων προγραμμάτων.

Οι πολιτικές επιλογές των κρατικών παρεμβάσεων, προκειμένου να επιφέρουν ουσιαστικά αποτελέσματα και να είναι χρήσιμες και καίριες, ενισχύονται και από πολιτικές ανάλογες από την Ευρωπαϊκή Ένωση, οι οποίες θεσμοθετούν, οριοθετούν, προτείνουν, χρηματοδοτούν και στηρίζουν διαδικασίες και πολιτικές στήριξης και ανάπτυξης της υπαίθρου.

Η ελληνική γεωργία βρίσκεται τα τελευταία χρόνια σε τροχιά ραγδαίων εξελίξεων και προσαρμογών. Έτσι, μία σειρά από προβλήματα και δυσλειτουργίες που την ταλανίζουν και δεν την αφήνουν να αναπτυχθεί, χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης ούτως ώστε να μην την κρατούν δέσμια και εγκλωβισμένη σε ένα ξεπερασμένο πρότυπο αγροτικής ανάπτυξης και παραγωγής.

Ένα, λοιπόν, από τα σπουδαιότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη γεωργία είναι αυτό της γήρανσης του αγροτικού πληθυσμού της και η συνεπαγόμενη έξοδος του από την παραγωγή. Η αυξανόμενη γήρανση του πληθυσμού που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια και η οποία σύμφωνα με τους δημογράφους θα λάβει μεγάλες διαστάσεις μέσα στα επόμενα χρόνια, λόγω και της συνεχόμενης μείωσης των γεννήσεων, θα επιφέρει μία σειρά από μεγάλα κοινωνικά προβλήματα.

Οι μελέτες που αφορούν την προσέγγιση των ατόμων της τρίτης ηλικίας και των συνθηκών ζωής και διαβίωσης τους είναι εξαιρετικά ελάχιστες. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά τις συνθήκες διαβίωσης των ηλικιωμένων που διαβιούν σε αγροτικές περιοχές το ερευνητικό υλικό καθίσταται δυσεύρετο ως και ανύπαρκτο. Πάρα ταύτα η μελέτη και η παρουσίαση των συνθηκών ζωής των ηλικιωμένων και μάλιστα όλων όσων ζουν σε απομακρυσμένες, είτε μειονεκτικές, είτε νησιωτικές, είτε ορεινές περιοχές κρίνεται ως εξαιρετικού επιστημονικού ενδιαφέροντος, και μάλιστα πρέπει να αφουγκραστούμε και να εισακούσουμε τα όσα προκύπτουν μέσα από τις όσες κοινωνιολογικές έρευνες διερευνούνται στον τομέα αυτό, ούτως ώστε να ληφθούν μέτρα, να εφαρμοστούν πολιτικές και ότι κρίνεται αναγκαίο προκειμένου να αναβαθμιστεί η ποιότητα ζωής των ατόμων αυτών.

Μέσα από την παρούσα εργασία επιδιώκεται μία προσέγγιση των συνθηκών ζωής των ηλικιωμένων κατοίκων μίας αγροτοκτηνοτροφικής κοινότητας σε ένα νησί. Γίνεται μελέτη και ανάλυση του τρόπου διαβίωσης τους και διερευνάται το εάν και κατά πόσο ορισμένοι εξ' αυτών περνούν στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής. Η προσέγγιση της τρίτης ηλικίας ως μία κοινωνικά ευπαθούς κοινωνικής ομάδας με τάσεις κοινωνικού αποκλεισμού, δεν είναι μία εύκολη υπόθεση και διαδικασία, διότι η τρίτη ηλικία βρίσκεται αντιμέτωπη με προβλήματα οικονομικά, κοινωνικά και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα αυξημένες ανάγκες περίθαλψης και φροντίδας. Η κοινωνική απομόνωση και η περιθωριοποίηση που βιώνουν με φαινόμενα βιαιότητας, παραγκωνισμού ή και εγκατάλειψης επιβεβαιώνουν την ανάγκη λήψης μέτρων διασφάλισης της ποιότητας

ζωής της ηλικιακής αυτής κατηγορίας του πληθυσμού καθώς και τη βελτίωση των υπηρεσιών που απευθύνονται προς αυτήν τη μερίδα του πληθυσμού. Ιδιαίτερα οι ηλικιωμένοι που ζούν στον αγροτικό χώρο, που πέραν όλων των παραπάνω έχουν να αντιμετωπίσουν και μία σειρά από ιδιαίτερα προβλήματα και δυσχέρειες λόγω των ιδιαιτεροτήτων του αγροτικού χώρου.

Το θέμα είναι άκρως ενδιαφέρον και άπτεται κοινωνικών ζητημάτων και προβληματικών καταστάσεων που χρήζουν μίας περεταίρω ανάλυσης και παρουσίασης. Στα πλαίσια του δυνατού της παρούσης διπλωματικής εργασίας, προσεγγίστηκαν οι πιο ενδιαφέρουσες πτυχές των ζητημάτων που θίγονται και, επίσης, αναπτύχθηκαν μία σειρά από προβληματισμοί σε θέματα και ζητήματα που άπτονται του ερευνητικού πεδίου αυτής.

Εισαγωγή

Η ύπαιθρος χώρα και συγκεκριμένα ο αγροτικός χώρος χαρακτηρίζεται από μια σειρά ιδιαίτερων γνωρισμάτων, χαρακτηριστικών και ιδιαιτεροτήτων τα οποία και τον καθιστούν μοναδικό και παράλληλα διαμορφώνουν και οριοθετούν την όλη ιδιοσυγκρασία και τις ιδιομορφίες του. Ο αγροτικός χώρος χαρακτηρίζεται από μία συγκεκριμένη δομή και οργάνωση της κοινωνίας, της οικονομίας και του πολιτισμού. Η συγκρότηση μικρών οικισμών, η γεωγραφική διασπορά τους, η διαφορετικότητα τους και η σταδιακή αποδιάρθρωση, μεταβολή και αναδιάρθρωση των δομών και των γνωρισμάτων τους αποτελούν τα στοιχεία εκείνα, τα οποία προσδιορίζουν τον αγροτικό χώρο και τον διαφοροποιούν σε σχέση με τα στοιχεία και τις λειτουργίες οποιουδήποτε άλλου χώρου.

Η ύπαιθρος χώρα, ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, βιώνει έντονες και βαθιές αλλαγές κυρίως λόγω των νέων αναπτυξιακών πολιτικών που εφαρμόζονται, με συνέπεια μία σειρά από συνεχείς εξελίξεις και μεταβολές στον αγροτικό χώρο να λαμβάνουν χώρα. Αυτές οι αλλαγές επηρεάζουν την παραγωγή, τα νέα αναπτυξιακά πρότυπα, τους ρυθμούς της παραγωγικής διαδικασίας, την διάρθρωση του πληθυσμού ακόμη και τις σχέσεις μεταξύ του αγροτικού χώρου με τον αστικό χώρο. Όλες αυτές οι εξελίξεις και οι αλλαγές, δεν συνεπάγεται ότι επέρχονται δίχως την δημιουργία νέων προβλημάτων, είτε δίχως «θυσίες» και «απώλειες» από τον αγροτικό χώρο. Αντίθετα όλες αυτές οι μεταβολές επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις και άρα μεταβολές στον τρόπο ζωής, τις αξίες και τις κοινωνικές δομές των κατοίκων του αγροτικού χώρου. Πολλές είναι οι γεωγραφικές περιοχές και ιδιαίτερα οι γεωγραφικά μειονεκτικές περιοχές, όπως οι ορεινές και οι νησιωτικές, οι οποίες οδηγούνται στην μειονεξία, γεννούν ανισότητες, διαδικασίες κοινωνικής περιθωριοποίησης και αποκλεισμού και γενικότερα εμφανίζουν ένα πολύμορφο και πολύπλοκο κοινωνικό πλέγμα.

Ο αγροτικός χώρος βιώνει τέτοιου είδους φαινόμενα και διαδικασίες εδώ και πολλά χρόνια, οι διαρθρωτικές αυτές αλλαγές που πραγματοποιούνται επιφέρουν ένα σύνολο από συνέπειες, αρνητικές ως επί των πλείστων, τις οποίες και υφίσταται ο πληθυσμός της υπαίθρου. Αυτές οι επιπτώσεις όμως και οι συνέπειες που αυτές επιφέρουν, γίνονται ακόμα πιο αντιληπτές, όταν κάποιες ευπαθείς κοινωνικές ομάδες βιώνουν τις δυσμενείς επιπτώσεις τους. Οι κοινωνικές ομάδες που βιώνουν πιο έντονα το πρόβλημα της

προσαρμογής ή και της αντίστασης σε όλες αυτές τις διαδικασίες αλλαγών που συντελούνται είναι οι ηλικιωμένοι. Εξάλλου είναι ευρέως αποδεδειγμένο, ότι πάντα οι δυσμενείς επιπτώσεις από μεταβολές που διενεργούνται, έχουν ως πρώτους αποδέκτες εκείνες τις κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού που αδυνατούν να αντισταθούν ή να προσαρμοστούν σε αυτές εύκολα. Για τον αγροτικό χώρο και άρα για τον αγροτικό πληθυσμό που μας απασχολεί, η πλέον πιο ευπαθής και ευαίσθητη κοινωνική ομάδα, είναι αυτή των ηλικιωμένων αγροτών. Η ένταξη τους στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, προκύπτει λόγω της ευθραυστότητας τους και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που τους χαρακτηρίζουν. Η συνεχής δημιουργία νέων θεσμών, νόμων και πολιτικών δημιουργεί μία κατάσταση αβεβαιότητας και μία διάσταση κοινωνικής περιθωριοποίησης, αποκλεισμού ή και κοινωνικής ευπάθειας για αυτούς.

Πιο αναλυτικά, η μελέτη και η αναφορά στους ηλικιωμένους και συγκεκριμένα στους ηλικιωμένους του αγροτικού χώρου, που αποτελούν ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο κοινωνικό σώμα που βιώνει μία σειρά από αλλεπάλληλες και επανειλημμένες προβληματικές βιωματικές καταστάσεις, χαρακτηρίζεται από ελλειπή, αποσπασματική και ανεπαρκή επιστημονική έρευνα και μελέτη. Οι όσες αναφορές έχουν πραγματοποιηθεί είναι στα πλαίσια ευρύτερων συζητήσεων και μελετών και δεν φέρουν συγκεκριμένη κάλυψη των ζητημάτων και των προβλημάτων που βιώνουν τα ηλικιωμένα άτομα του αγροτικού χώρου[1]. Οι έρευνες και η υπάρχουσα βιβλιογραφία που να καλύπτει και να αναδεικνύει συγκεκριμένα κοινωνικά προβλήματα είτε αλλαγές που βιώνουν, καθώς και τις προβληματικές συνθήκες διαβίωσης των ηλικιωμένων στον αγροτικό χώρο είναι ελάχιστες[2], παρά το ότι τα τελευταία χρόνια στα πλαίσια συζητήσεων για τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις κατηγορίες ατόμων που εντάσσονται σε αυτόν και τα χαρακτηριστικά τους, οι ηλικιωμένοι αναφέρονται σε αρκετούς θεματικούς προβληματισμούς και οπτικές ως κοινωνική κατηγορία.

Επίσης παρατηρείται το φαινόμενο, ότι οι ηλικιωμένοι που διαμένουν σε αστικές περιοχές, φαίνεται να έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε μια σειρά από παροχές και

[1] Καζακόπουλος Λ., Γήρανση αγροτικού πληθυσμού και προσέλκυση νέων αγροτών, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, Σημειώσεις μαθήματος, σελ. 3.
[2] Μωυσίδης Αν., Ανθοπούλου Θ., Ντύκεν Μ., Οι Ηλικιωμένοι στον Αγροτικό Χώρο, Συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού, Μελέτη περίπτωσης σε δύο κοινότητες, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2002, σελ. 16.

υπηρεσίες[3] που έχουν δημιουργηθεί για την τρίτη ηλικία από στοχευμένες κρατικές ή και ευρωπαϊκές πολιτικές, ή έστω να είναι αντικείμενα επιστημονικών προσεγγίσεων, ερευνών και μελετών ως προς τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών τους και άρα να γίνεται μία προσπάθεια προσέγγισης και βελτίωσης των συνθηκών ζωής και διαβίωσης τους. Αντιθέτως, κάτι αντίστοιχο δεν φαίνεται να υφίσταται για τον γηρασμένο ηλιακό πληθυσμό της υπαίθρου, διότι παρατηρείται ένας παραγκωνισμός ή και μία συνειδητή μη αναφορά στην προσέγγιση των ηλικιωμένων που ζουν μέσα σε αυτόν. Μία εξήγηση για αυτό, ίσως να αποτελεί και η μη αληθής αντίληψη και νοοτροπία των όσων διαμένουν στις πόλεις, περί ωραιοποίησης του αγροτικού τοπίου και άρα περί ωραιοποίησης και του βίου και των συνθηκών των όσων ζουν, διαμένουν και δραστηριοποιούνται μέσα σε αυτό. Αυτό το σκεπτικό προκύπτει από μία ρομαντική πρόσληψη που αποδίδεται στην ειδυλλιακή, άνετη και χαλαρή ζωή των κατοίκων της υπαίθρου λόγω των απλών και χαλαρών ρυθμών ζωής που επικρατούν εκεί σε σχέση με αυτούς του αστικού χώρου.

Μέσα λοιπόν, από την συγκεκριμένη διπλωματική εργασία, της οποίας το αντικείμενο θα είναι η προσέγγιση, η καταγραφή και η διερεύνηση των συνθηκών ζωής μίας ευπαθούς κοινωνικής ομάδας, όπως αυτής των ηλικιωμένων σε μία πεδινή αγροτική- κτηνοτροφική κοινότητα των Κυκλάδων και συγκεκριμένα σε ένα χωριό της Νάξου, θα γίνει προσπάθεια καταγραφής και μελέτης των κοινωνικών, οικονομικών προβλημάτων και των συνθηκών που αυτά επιφέρουν στον τρόπο ζωής και διαβίωσης των ηλικιωμένων αγροτών. Επίσης θα διερευνηθεί το εάν και κατά πόσο τα ηλικιωμένα άτομα αυτής της κοινότητας υφίστανται διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού. Ποιες είναι οι μορφές και τα αίτια που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό ή σε τάσεις προς αυτόν. Ουσιαστικά, λοιπόν, ο στόχος της παρούσας εργασίας θα είναι η εμβάθυνση στην ανάλυση των διαδικασιών που επιφέρουν την κοινωνική κρίση, ο εντοπισμός και η ανάδειξη όλων εκείνων των προβλημάτων ή και των χαρακτηριστικών και των παραγόντων που βιώνουν τα ηλικιωμένα άτομα της κοινότητας και εάν αυτά υφίστανται διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού.

[3] Στις πόλεις έχουν δημιουργηθεί μια σειρά από πολιτισμικού επιπέδου παρεχόμενες υπηρεσίες και θεσμούς για τους ηλικιωμένους, όπως είναι τα Κ.Α.Π.Η (Κέντρα Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων), ημερίδες κτλ. στα οποία η πλειονότητα των κατοικούντων στον αγροτικό χώρο δεν μπορεί να έχει πρόσβαση.

Μέσω της έρευνας πεδίου που διεξήχθηκε, τέθηκαν κάποια ερευνητικά ερωτήματα ουσιαστικά υπό διερεύνηση. Συγκεκριμένα η ευπαθής κοινωνική ομάδα των ηλικιωμένων του συγκεκριμένου αγροτικού χώρου, τι χαρακτηριστικά έχει. Ποιοι παράγοντες των συνθηκών ζωής τους διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην βελτίωση ή χειροτέρευση του βιοτικού τους επιπέδου. Ακόμη γίνεται αποτύπωση των αναγκών, των αντιλήψεων που έχουν για την διαβίωση τους εκεί καθώς και των φόβων τους. Επίσης, παρατίθενται τα προβλήματα που βιώνουν οι ηλικιωμένοι αγρότες - κτηνοτρόφοι από τις σύγχρονες μεταβολές του τρόπου ζωής, των αξιών, των συμπεριφορών, αλλά και το ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, οι μορφές και τα αίτια που παράγουν διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού, είτε κοινωνικής ευπάθειας. Ποια συμπτώματα εμφανίζουν, υφίστανται, και αν ναι, ποια είναι αυτά; Πώς εμφανίζονται; Και ποιες πτυχές της καθημερινής τους ζωής καλύπτουν, αλλά και πως αυτά αντιμετωπίζονται είτε από τους ίδιους, είτε από την τοπική κοινότητα, είτε από την πολιτεία.

Η εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο περιλαμβάνονται όλες οι απαραίτητες θεωρητικές αποσαφηνίσεις γύρω από διάφορες έννοιες, οι οποίες και προσεγγίζονται από την έρευνα πεδίου που διεξήχθη, ούτως ώστε να καταστεί σαφές και κατανοητό το εννοιολογικό πλαίσιο αναφοράς των διαφόρων εννοιών και των όσων παρουσιάζονται κατόπιν μέσα από την ανάλυση της προσέγγισης του ερευνητικού πεδίου να είναι ευκόλως κατανοητά. Εν συνεχεία, στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας γίνεται η παρουσίαση του φαινομένου της γήρανσης και όλων των εκφάνσεων της που σχετίζονται με την έρευνα. Στο τρίτο κεφάλαιο σκιαγραφείτε το πορτραίτο της ευρύτερης περιοχής της έρευνας μελέτης και παρουσιάζονται κάποιες ενδιαφέρουσες ιδιαιτερότητες και χαρακτηριστικά του πεδίου. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή και πραγματοποίηση της έρευνας, περιγράφεται ο πληθυσμός και το δείγμα της έρευνας, καθώς και το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα. Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας πραγματοποιείται μία ανάλυση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων της διεξαχθείσας έρευνας και παράλληλα παρουσιάζονται επιμέρους σχολιασμοί και παρατηρήσεις από τα όσα προκύπτουν από τη μελέτη. Τέλος, στα παραρτήματα παρατίθενται κάποιο φωτογραφικό υλικό για την πληρέστερη μεταφορά

του αναγνώστη στο πεδίο της έρευνας καθώς και το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε.

Ας σημειωθεί κλείνοντας, ότι έγινε προσπάθεια, στα πλαίσια του δυνατού, να προσεγγισθούν όλες εκείνες οι βασικές πτυχές με βαρύνουσα σημασία που προέκυψαν μέσα από τις συνεντεύξεις με ερωτηματολόγιο που πραγματοποιήθηκαν. Σίγουρα το συγκεκριμένο ερευνητικό θέμα και τα όσα προκύπτουν από την έρευνα είναι άκρως ενδιαφέροντα. Όμως επειδή η έρευνα βασίζεται σε συγκεκριμένα άτομα που διαμένουν σε μία συγκεκριμένη και ορισμένη χωρικά περιοχή, δεν γίνεται τα όσα συμπεράσματα προκύπτουν να αναγχθούν σε γενικευμένα επιστημονικά αποτελέσματα και απόψεις, διότι δεν επιδέχονται γενίκευσης, για λόγους καθαρά επιστημονικούς. Πάρα ταύτα, τα όσα προκύπτουν ως απόψεις και συμπεράσματα, θεωρείται ότι επιτρέπουν την ανάδειξη κάποιων αξιόλογων παρατηρήσεων και συσχετισμών σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης ενός μεγάλου μέρους των ηλικιωμένων που διαμένουν σε σχετικά ίδιες γεωμορφολογικά και πληθυσμιακά περιοχές, όπως αυτής της έρευνας.

Στα πλαίσια επίσης της ανάλυσης ενός δομημένου ερωτηματολογίου επιτελείται μία στοιχειώδης προσέγγιση ενός αριθμού ερευνητικών κοινωνικών ζητημάτων, πάρα ταύτα όμως ένας σημαντικός αριθμός κοινωνικών πτυχών της καθημερινότητας των ατόμων όπως τα ήθη, τα έθιμα, οι αξίες, οι αντιλήψεις τους κ.τ.λ., δεν δύναται να καλυφθούν μέσα από τα στενά πλαίσια οργάνωσης και δομής ενός ερωτηματολογίου, γι’ αυτό μία επιτόπια ανθρωπολογική έρευνα θα ήταν προτιμητέα.

Έτσι, λοιπόν, το παρόν σύγγραμμα αποτελεί ένα έναυσμα και εφαλτήριο και για περαιτέρω μελλοντική μελέτη και εκτενέστερη εντρύφηση στο θέμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

1.1 Οριοθέτηση του όρου «ηλικιωμένος» και γενικά χαρακτηριστικά και προβλήματα του γήρατος

1.1.1 Προέλευση και ετυμολογία του όρου «γήρας»

Με τον όρο γήρας, ο οποίος είναι ένας όρος όπου χρησιμοποιούνταν από την αρχαιότητα, ορίζεται η προχωρημένη βιολογική ηλικία ενός ζώντος οργανισμού που επιφέρει αλλοίωση σε μία σειρά από λειτουργίες και ικανότητες του οργανισμού. Συγκεκριμένα ο όρος έχει ρίζα ινδοευρωπαϊκή και προέρχεται από το αρχαίο ρήμα γηράσκω, γηράω, γηρῶ, τα οποία και σημαίνουν ότι γίνομαι γέρος, ότι αρχίζω να γερνώ[4].

Ετυμολογικά, ο όρος γήρας σημαίνει επίσης, επειδή είναι ετυμολογικά κοντά με την λέξη «γέρας» που σημαίνει έπαθλο, βραβείο, αριστείο, ότι το «γήρας» και άρα ο «γηρασμένος» είναι το άτομο που πρεσβεύει μία τέτοια ηλικία, που φέρει δηλαδή κάποια προνόμια και δικαιώματα[5].

Σύμφωνα με μία θρησκευτική ετυμολογική προσέγγιση του γήρατος, ο Θεός θέλησε ο άνθρωπος να φθάνει σε βαθειά γηρατειά, για να έχει εκείνες τις φυσικές ιδιότητες, ώστε να προετοιμαστεί για το πιο μυστήριο και οδυνηρό γεγονός, το θάνατο. Στα γηρατειά ο άνθρωπος συνειδητοποιεί τη πορεία της ζωής του, συνειδητοποιεί τα λάθη του, μετανιώνει για τα σφάλματά του, οδεύει προς το θάνατο και έτσι αρκετοί είναι οι ηλικιωμένοι που το θάνατο τον αποδέχονται, τον αναμένουν ή και τον επιθυμούν. Άρα, σύμφωνα με την θρησκευτική ετυμολογική προσέγγιση του όρου, η λέξη «γήρας» σημαίνει αγαπώ την γη, επιθυμώ τη γη, θέλω να επιστρέψω σε αυτήν[6].

Όλοι οι επόμενοι όροι συγγενεύουν ετυμολογικά μεταξύ τους αφού το γήρας είναι η γεροντική αδυναμία. Ο γέρος είναι ο ηλικιωμένος, το γέρας είναι το προνόμιο και το τιμητικό δώρο, ο γέροντας είναι αυτός ο οποίος είναι ο γεραρός, ο άξιος σεβασμού κτλ. Συνεπώς, στον όρο «γήρας» αποδίδονται μία σειρά από εννοιολογικές προσεγγίσεις και

[4] Πατάκης Σ., Τζιράκης Ν., Λεξικό Ρημάτων Αρχαίας Ελληνικής Ομαλών και Ανώμαλων, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα Μάρτιος 1993, σελ. 108.
[5] Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Εκδοτικό Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998, σελ. 49-50.
[6] "ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης, ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ", Γένεση γ΄ 19.

ετυμολογίες οι κυριότερες εκ των οποίων έχουν να κάνουν με την ηλικιακή προσέγγιση (άτομα μεγάλης ηλικίας), με την βιολογική προσέγγιση (βιολογικά εξουθενωμένος οργανισμός και αδύναμος), με την ηθική προσέγγιση του όρου (ο ώριμος, ο σεβάσμιος, ο άξιος σεβασμού), καθώς και με την κοινωνική προσέγγιση του όρου (τα ηλικιωμένα άτομα λόγω της ηλικίας τους φέρουν μια σειρά από δικαιώματα και παροχές, π.χ το δικαίωμα του πρεσβύτερου, το οποίο μπορεί να είναι εθιμοτυπικό ή και νομικό δικαίωμα).

1.1.2 Βιολογική αποσαφήνιση του όρου «γήρας»

Με τον όρο λοιπόν «γήρας» ορίζεται το τελευταίο στάδιο της ζωής ενός ανθρώπου και ζώντος οργανισμού, ύστερα από το οποίο έρχεται ο θάνατος. Τρία είναι τα στάδια της ζωής των οργανισμών[7].

α) Το παιδικό ή της αυξήσεως, που είναι αυτό από τη γέννηση έως και την πλήρη ανάπτυξη. Στο στάδιο αυτό ο οργανισμός συνεχώς αυξάνεται και δεν έχει ικανότητες αναπαραγωγής.

β) Το ώριμο στάδιο ή στάδιο της ωρίμανσης. Κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου σταδίου σταματά η αύξηση και σημειώνεται μεγάλη αναπαραγωγική ικανότητα.

γ) Το στάδιο της γήρανσης, στο οποίο παρατηρείται ελάττωση της θρέψης και αδυναμία αναπαραγωγής.

Κατά το γήρας, ο οργανισμός παθαίνει πολλές φθορές, οι δε λειτουργίες του διακόπτονται, μειώνονται ή εκτελούνται ελαττωματικά και γι' αυτό χρήζουν φαρμακευτικής αρωγής και περίθαλψης. Δεν υπάρχει ορισμένη ηλικία από την οποία αρχίζει το γήρας στον άνθρωπο. Το όριο των 60 ετών δεν είναι απόλυτο. Ο αριθμός αλλάζει από άνθρωπο σε άνθρωπο και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως τον τρόπο ζωής, την κληρονομικότητα, την ιδιοσυγκρασία, το χαρακτήρα, την πνευματικότητα κτλ. ενός ατόμου. Μετά το στάδιο της ωρίμανσης, ο οργανισμός φθίνει συνεχώς, γηράσκει και άρα ελαττώνεται η μυϊκή και πνευματική του δύναμη, η όραση, η ακοή κ.α. Φθείρονται τα όργανα και ελαττώνεται η ζωτικότητα κάθε οργάνου του

[7] Εγκυκλοπαίδεια Λουλούδια, Εκδόσεις Αθηνά, Αθήνα 1968, σελ. 54.

σώματος. Παράλληλα, πολλές και ποικίλες παθήσεις εκδηλώνονται, οι κυριότερες εκ των οποίων στις μέρες μας είναι η αρθρίτιδα, παθήσεις της καρδιάς, ο καρκίνος, η νεφρίτιδα, η νόσος Alzheimer κ.α. Ο γεροντικός οργανισμός δεν έχει τη δύναμη να εξουδετερώνει τους παθογόνους παράγοντες και επομένως αυτοί δρουν ανεμπόδιστα. Το αποτέλεσμα είναι ότι δημιουργούν δυσλειτουργίες στα διάφορα όργανα, αλλά και σε ολόκληρο τον οργανισμό[8].

1.1.3 Η προσέγγιση της γήρανσης ως κοινωνικού φαινομένου στο πέρασμα των αιώνων

Προσεγγίζοντας τα γηρατειά ως ηλικιακή κοινωνική κατασκευή στο πέρασμα των αιώνων, διαφαίνεται ότι ανά εποχή οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζονταν με μία διαφορετική αντίληψη και από μία άλλη οπτική γωνία. Δηλαδή, ουσιαστικά, η γεροντική ηλικία σχετίζονταν με τα όσα θεωρούνταν ότι αντιπροσώπευαν οι ηλικιωμένοι μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Έτσι, από τη σεβάσμια παρουσία και οξυδέρκεια ενός π.χ. σοφού δημογέροντα στην αρχαία Αθήνα, φτάσαμε στη νεώτερη εποχή να εκπροσωπούν και παράλληλα να αποτελούν έναν παράγοντα απώθησης τα γηρατειά, καθώς σύμφωνα με τη νεότερη θυμοσοφία του λαού οι ηλικιωμένες γυναίκες παρομοιάζονται π.χ ως «στρίγγλες» γερόντισσες[9], με άσχημα ως επί των πλείστων χαρακτηριστικά και οι οποίες αναφέρονται κυρίως για εκφοβισμό στις παιδικές ηλικίες.

Πιο αναλυτικά λοιπόν, αρχής γενομένης απ' τη μυθολογία, το γήρας προσεγγίζονταν με σεβασμό και τιμή με βάση τα μέτρα και τα χαρακτηριστικά που προσδιόριζαν την αρχαιοελληνική παιδεία. Οι πιο γνωστοί μύθοι που κάνουν λόγο για τους ηλικιωμένους είναι αυτός του Τιθωνού[10] που προκειμένου να ξεφύγει από τα αιώνια και αλγεινά γηρατειά και μετά από πολλές ικεσίες[11] μεταμορφώνεται στο τέλος σε τέττιγα[12] από τον

[8] http://el.science.wikia.com/wiki/Γήρας (πρόσβαση στις 13/06/2010).
[9] Λοΐζου Μαρία, Οι ηλικιωμένοι στην Ελληνική παράδοση, στο Γήρανση και Κοινωνία, Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Εκδόσεις Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Αθήνα 1996, σελ. 133.
[10] http://el.wikipedia.org/wiki/Τιθωνός, (πρόσβαση στις 13/06/2010).
[11] «Κι απ' του λεβέντη Τιθωνού την αγκαλιά η Αυγούλα σηκώνονταν να φέρει φως σ' όλους, θεούς και ανθρώπους», Ομήρου Οδύσσεια, Ραψωδία Ε, στιχ. 1 - 2, Μετάφραση Ζήσιμου Σιδέρη, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων Αθήνας, σελ. 92, στιχ. 1- 2, βλ. σχολιασμό Ζήσιμου Σιδέρη περί Τιθωνού.
[12] τζίτζικα

Δία. Επίσης, πολλές είναι οι αναφορές που γίνονται από τον Όμηρο μέσα από τα έργα του για τους ηλικιωμένους, με πιο γνωστή την αναφορά του στον γέροντα βασιλιά της Πύλου, Νέστορα, μέσω του οποίου εκθειάζει τα γερατειά και τη σοφία που αυτά επιφέρουν[13]. Μέσα από τη μυθολογία, λοιπόν, εγκωμιάζονται οι αρετές των γερόντων και οι ικανότητες τους, που έχουν αποκτήσει λόγω της ηλικίας και της εμπειρίας τους και έτσι καθίστανται σεβάσμιοι για τη σοφία και την πείρα τους στους άλλους.

Στην αρχαία Ελλάδα, σέβονταν και ασπάζονταν το γήρας και γενικότερα τους ηλικιωμένους κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται από το πλήθος των αρχαίων συγγραμμάτων που μας έχουν διασωθεί και στα οποία γίνεται λόγος για τους ηλικιωμένους, όπου στις περισσότερες των περιπτώσεων, τείνουν να προβάλλονται και να εκθειάζονται οι αρετές τους, η ευθυκρισία τους καθώς και η εμπειρία της κρίσης τους. Έτσι, η αντίληψη και η προσέγγιση της κοινωνίας έγκειται κυρίως στην απόδοση τιμών, σεβασμού και φροντίδας προς αυτούς. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της προσέγγισης λαμβάνονται κυρίως από τα απομνημονεύματα του Ξενοφώντα[14], την πολιτεία του Πλάτωνα[15] και στο έργο του Πλουτάρχου «Περί Ἀλεξάνδρου τύχης ἡ ἀρετής»[16]. Επίσης, ο Ιπποκράτης, ο Ασκληπιός, όπως και ο Γαληνός[17] κατά τα ελληνιστικά χρόνια, ασχολήθηκαν με ζητήματα της γήρανσης.

---

[13] Ομήρου Οδύσσεια, Ραψωδία Γ, στιχ. 17 - 24, και στιχ. 258 - 261, Μετάφραση Ζήσιμου Σιδέρη, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων Αθήνας, σελ. 53, 105.

[14] Ο Ξενοφώντας στα απομνημονεύματα του αναφέρει ότι στην αρχαία Αθήνα υπήρχε νόμος που απέκλειε κάποιον από την άσκηση κάποιου δημοσίου λειτουργήματος, ενώ και εφόσον δεν είχε εκπληρώσει το χρέος του προς τους γέροντες γονείς του. Δηλαδή, τίθονταν ως κοινωνικό κριτήριο για την συμμετοχή ενός πολίτη στα Κοινά, ο σεβασμός και οι απόδοση των δέουσων τιμών προς τους γέροντες γονείς.

Ξενοφώντος Απομνημονεύματα, Κεφ. 20, στιχ. 12 «Η πόλις, ἐάν τις γέροντας γονέας ἐπιτίθησι και ἀποδοκιμάζουσα ούκ ἐάν ἄρχειν, μη θεραπεύη, δίκη αυτώ».

[15] Ο Πλάτωνας στο πλαίσιο το συμβουλευτικό και προτρεπτικό που χαρακτηρίζει το έργο του, συμπεραίνει λέγοντας ότι κάποιος που θα ζήσει την ζωή του στα πλαίσια της δικαιοσύνης και της ευσέβειας, στην καρδιά του θα τον συντροφεύει πάντα μία γλυκιά ελπίδα, που θα είναι ακούραστη τροφός στα γηρατειά του ότι έζησε κατά το πρέπον χωρίς να βλάψει κάποιον.

Πλάτωνος Πολιτεία, Βιβλίο Α΄, στ. 331, «γλυκεία ἡ καρδίαν ἄλλοισα γηροτρόφως συναορεί ἐλπίς, ἃ μάλιστα θνατών πολύστροφον γνώμαν κυβερνάν».

[16] Ο Πλούταρχος εκθειάζοντας τις αρετές του Μ. Αλέξανδρου, αναφέρει ότι στην εκστρατεία στην Ασία, μεταξύ άλλων στους πληθυσμούς που κυρίευε προσπαθούσε να εμφυσήσει την φροντίδα και τη στωικότητα προς τους γέροντες γονείς, και όχι να τους οδηγούν προς τον θάνατο ως έπρατταν. Πλουτάρχου Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή άρετής, 328, C-D.

Μέσα από αυτό έρχεται στο νου η αντίληψη περί «γεροντοκτονίας» ή «εσχατόγερου» όπως π.χ. διεξάγονταν στη Μάνη, όπου και ο γέροντας πατέρας ή μάνα γκρεμίζονταν από βάραθρο προκειμένου η οικογένεια να απαλλαγεί από ένα μη παραγωγικό μέλος.

Μέγας Γ., Λαογραφία, 25ος τόμος, εκδόσεις Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1967.

[17] Στο έργο του «Γηροκομικόν» έχει αναφέρει πολλές περιπτώσεις ασθενειών που σημειώνονταν στους ηλικιωμένους της εποχής του.

Κατά την περίοδο του Βυζαντίου, η χριστιανική αντίληψη και πρακτική, μέσα από τα αποσπάσματα της Γραφής και των Αγίων Πατέρων, διαπέρασε τις πεποιθήσεις και τις αντιλήψεις των ανθρώπων και έτσι το γήρας όφειλε να αντιμετωπίζεται με σεβασμό και ευαισθησία στα πλαίσια μίας ευσεβούς ζωής και η μακροβιότητα ως επιδίωξη όφειλε να διαπνέεται απ' την προσπάθεια τελειοποίησης προς την αρετή και την αγνότητα. Εδώ χαρακτηριστικά είναι τα κείμενα του Ιωάννη του Χρυσοστόμου, του Μ. Βασιλείου κ.α.[18] Επιπλέον η εκκλησία, αναπτύσσει ένα σύστημα παροχής σίτισης, στέγασης και υγειονομικής φροντίδας, στα γνωστά μέχρι και σήμερα γηροκομεία και έτσι συνεισφέρει ουσιαστικά στην πρόνοια και φροντίδα του γήρατος. Στα πλαίσια άσκησης φιλανθρωπίας και κοινωνικής φροντίδας του γήρατος, για πρώτη φορά με οργανωμένη μορφή, έγκειται η πεποίθηση και επιδίωξη του ανθρώπου να αποτελεί εικόνα και ομοίωση του Θεού, χωρίς ωστόσο αυτό να προσλαμβάνει μορφή υποχρέωσης.

Απ' την άλλη στην Ευρώπη του Μεσαίωνα, και εκεί η εκκλησία κατείχε πρωτεύοντα ρόλο στη φροντίδα των ηλικιωμένων, όμως διαφοροποιούνταν σε σχέση με τις πεποιθήσεις του Ανατολικού Ορθόδοξου Βυζαντινού Πολιτισμού, δίδοντας διαφορετικά κίνητρα για την εξασφάλιση της παροχής φροντίδας προς τους ηλικιωμένους, που είχαν κυρίως να κάνουν με την προαγωγή της φιλανθρωπίας ως αυτοσκοπού που θα οδηγούσε στην ηθική καταξίωση του ανθρώπου και τη σωτηρία της ψυχής του, όχι βασιζόμενοι στην χάρη του Θεού, αλλά στη διεξαγωγή καλών έργων που θα τους εξασφάλιζαν την είσοδο τους στη βασιλεία του Θεού.

Με το πέρασμα των αιώνων, στην Ευρώπη της Αναγέννησης, του Διαφωτισμού, του Φιλελευθερισμού και της Βιομηχανικής Επανάστασης η αντιμετώπιση του γήρατος, λόγω των διαφόρων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών που συντελέστηκαν, μετεξελίχθηκε από θρησκευτική, θεοκρατική αντίληψη σε παράγοντα που εξαρτάται από την αυθεντία της επιστήμης. Δηλαδή, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις δίνουν τη θέση τους στη γνώση, στο λόγο και στο πείραμα, στην αναζήτηση πρακτικών που θα αποδείκνυε η επιστήμη. Ουσιαστικά με την επίτευξη του ορθολογισμού που επιτεύχθηκε και μέσα από τις νέες κοινωνικοοικονομικές καταστάσεις που πραγματοποιούνταν, η αντίληψη για το γήρας και τη φροντίδα του υποχωρούν και δίνουν την θέση τους σε νέους τρόπους πρόσληψης και ερμηνείας του κόσμου

[18] Ιωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν προς Ἑβραίους Ομιλία, Μ. Βασιλείου, Προς τους νέους, 8, P. G. 31, 588.

σύμφωνα με τους οποίους δεν έπρεπε πλέον ο άνθρωπος να έχει ως κίνητρο του μόνο αισθήματα συμπόνιας ή ηθικής υποχρέωσης προς τους γέροντες, αλλά η φροντίδα τους έπρεπε να καταστεί κοινωνική, πρωταρχική ευθύνη της κοινωνίας, όπου θα αλληλοσχετίζονται η οικογένεια, η τοπική κοινωνία και το Κράτος[19].Ο ρόλος πλέον του Κράτους καθίσταται ως αυτού του ενδιαμέσου, που θα πράττει στα πλαίσια της καταστολής και πρόνοιας, στη λογική του επιτηρητή - χωροφύλακα της προνοιακής μέριμνας των ηλικιωμένων[20].

Από τα μέσα του 18ου αιώνα και μετά εμφανίζονται τα πρώτα ψήγματα του Κράτους Πρόνοιας στην Ευρώπη, όπου πλέον διαμορφώνεται η αντίληψη ότι η κοινωνική προστασία δεν είναι δραστηριότητα δημόσιας κοινωνικής αρωγής, αλλά άσκηση κοινωνικής δικαιοσύνης. Την ίδια περίοδο εμφανίζονται και οι εθελοντικές οργανώσεις, ως συνέπεια της φτώχειας της εργατικής τάξης και αντιμετωπίζονται εχθρικά από τις κρατικές αρχές. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η κλασσική πρωτοκαθεδρία των γερόντων, στον έλεγχο της εξουσίας και του πλούτου, αμφισβητείται και τέλος εξασθενεί εξαιτίας των ριζικών μεταβολών, που επέφερε η εκβιομηχάνιση και ο εξαστισμός[21]. Παράλληλα στον 20ο αιώνα δίδεται ώθηση στο Κοινωνικό Κράτος μέσω της τόνωσης της ζήτησης και της διασφάλισης της κοινωνικής αναπαραγωγής[22].

Το Κράτος Πρόνοιας για τους ηλικιωμένους θέτει μία σειρά από διάφορα συστήματα συνταξιοδοτικών παροχών[23], μέσω της μεταφοράς εισοδήματος από τους νεότερους προς τους ηλικιωμένους, ούτως ώστε οι τελευταίοι να έχουν ένα ικανοποιητικό εισόδημα που θα τους εξασφαλίζει ικανοποιητικές συνθήκες διαβίωσης. Έτσι, το Κράτος άμεσα είτε έμμεσα, διασφαλίζει στους ηλικιωμένους κοινωνική προστασία μέσω της παροχής υγειονομικής φροντίδας και συνταξιοδοτικής κάλυψης, ως έκφραση εφαρμοσμένων μέτρων προστασίας υπέρ του γήρατος. Παράλληλα, η βιολογική μελέτη του γήρατος αρχίζει να απασχολεί ολοένα και περισσότερο τους επιστήμονες και τους μελετητές και έτσι έχουμε την εμφάνιση του όρου «γεροντολογία». Η Κοινωνιολογική

[19] Μαγρίπλης Δ., Σχέσεις και λειτουργία των Θεσμών, εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003, σελ. 21-23.
[20] Κορασίδου Μ., Όταν η αρρώστια απειλεί, εκδόσεις Τυπωθήτω - Δαρδανός, Αθήνα 2002, σελ. 25.
[21] Μουσούρου Λ., Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2005, σελ. 103.
[22] Ρομπόλης Σ., Χλέτσος Μ., Η Κοινωνική Πολιτική μετά την κρίση του Κράτους Πρόνοιας, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 24-25.
[23] Ουσιαστικά έχουμε δύο συνταξιοδοτικά συστήματα: α) το Γερμανικού μοντέλου Bismarck που στηρίζεται σε αυτόνομους ασφαλιστικούς φορείς που χρηματοδοτούνται από εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών και β) το Αγγλοσαξονικό σύστημα ασφάλισης του Beveridge, όπου και στηρίζεται στην αρχή της καθολικής κοινωνικής προστασίας και χρηματοδότησης μέσω του κρατικού προϋπολογισμού.

μελέτη του γήρατος ή αλλιώς η Κοινωνιολογία του γήρατος ή Κοινωνιολογική γεροντολογία, έρχεται στο προσκήνιο μετά το 1950[24].

Μετά το 1970 έχουμε την κρίση του Κράτους Πρόνοιας, η οποία και επήλθε, ως αποτέλεσμα μίας σειράς κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων και γεγονότων που συντελέστηκαν[25], και τα οποία ως προς την προσέγγιση του γήρατος επέφεραν μία σειρά διαρθρωτικών αλλαγών, όπου ο ρόλος του Κράτους ως πάροχο και διανομέα υπηρεσιών συρρικνώνεται και ο ηλικιωμένος καλείται να στραφεί προς υπηρεσίες από φορείς που ανήκουν στο ευρύτερο δημόσιο τομέα[26], είτε καθαρά στον ιδιωτικό τομέα[27], είτε στο άτυπο οικογενειακό περιβάλλον. Παράλληλα, επίσης, επήλθαν και οικονομικές αλλαγές και επιπτώσεις για το γήρας που έχουν να κάνουν με την μείωση των οικονομικών πόρων και βοηθημάτων[28].

Ως εκ τούτου, από την δεκαετία του 1980 και μετά, φτάνοντας ως και τη σύγχρονη εποχή, ο θεσμός της συνταξιοδότησης αποσταθεροποιείται, κυρίως λόγω του μεγάλου αριθμού ανέργων και των πρόωρα συνταξιοδοτημένων. Η διαγενεακή συμφωνία στην οποία στηρίχθηκε το Κράτος Πρόνοιας κλονίστηκε και εμφανίζονται έντονες διαμαρτυρίες, ότι οι υπερήλικες είναι υπεύθυνοι για τις υπερβολικές δημόσιες δαπάνες και την οικονομική ευθραυστότητα που επικρατεί.

[24] Μουσούρου Λ., Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών, ό.π, σελ. 103.
[25] Σύμφωνα με μελετητές βασικές αιτίες θεωρούνται η παγκοσμιοποίηση της αγοράς, διάφορα πολιτικά αίτια, η οικονομική κρίση, η γήρανση των πληθυσμών κ.α. (π.χ. πετρελαϊκή κρίση, πολιτικές κρίσεις μεσω της ανεξαρτητοποίησης αποικιών, πολέμων, πραξικοπημάτων όπως Μάης του ΄68 στη Γαλλία κτλ.)
[26] Π.χ. εκκλησία, μη κυβερνητικές οργανώσεις κτλ.
[27] Ιδιωτική ασφάλιση, ιδιωτική περίθαλψη κτλ.
[28] Αύξηση ορίου συνταξιοδότησης, μείωση της αγοραστικής αξίας της σύνταξης κλπ.

1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία της γήρανσης

Η ερμηνεία του φαινομένου της γήρανσης αποτελεί ένα ζήτημα πολλών θεωρητικών προσεγγίσεων και ερμηνειών, οι οποίες η κάθε μία ξεχωριστά μέσα από τις δικές τους επιστημονικές θεωρίες, προσπαθούν να παρουσιάσουν ένα ευρύτερο πλαίσιο προσέγγισης του φαινομένου, σκιαγραφώντας μία σειρά από αντίστοιχες πολιτικές διαχείρισης.

Για την ερμηνεία του γήρατος, έχουμε τρεις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις[29]. Την βιολογική, την ψυχολογική και την κοινωνική θεωρία της γήρανσης:

- Οι **βιολογικές θεωρίες** ερμηνεύουν την γήρανση με βιολογικά χαρακτηριστικά που σταδιακά εμφανίζονται πάνω στον άνθρωπο λόγω ηλικίας[30]. Η ερμηνεία επικεντρώνεται στη φθορά των φυσιολογικών μηχανισμών του ανθρώπινου οργανισμού που προκαλείται λόγω των αλλαγών που πραγματοποιούνται στις κυτταρικές δομές και λειτουργίες του σώματος, που επέρχονται με το πέρασμα της ηλικίας. Οι βιολογικές θεωρίες κατατάσσονται σε γενετικές, όπως π.χ. η θεωρία του γενετικού προγράμματος κ.α. και σε μη γενετικές θεωρίες όπως π.χ. η θεωρία της αυτονοσίας κ.α. Η κριτική που ασκείται γενικότερα προς αυτή τη θεωρητική προσέγγιση είναι ότι παρουσιάζονται ερωτήματα και ασάφειες τις οποίες αδυνατεί να επιλύσει ή να παράγει ικανοποιητική αιτιολόγηση. Ως μειονέκτημα, θεωρείται επίσης το ότι δεν λαμβάνει υπόψη ότι η γήρανση προκαλείται και από άλλα μη βιολογικά αίτια καθώς και το ότι επεξεργάζεται κυρίως τις συνέπειες και όχι τις αιτίες που προκαλούν την γήρανση.
- Οι **ψυχολογικές θεωρίες** γήρανσης προσεγγίζουν το φαινόμενο μέσω της εκδήλωσης μίας σειράς από ψυχικές δυσλειτουργίες που εμφανίζονται στον ηλικιωμένο, όπως είναι η απώλεια νοητικών λειτουργιών, η μείωση της ικανότητας αντίληψης, όπως και μία σειρά ψυχοπαθολογικών εκδηλώσεων, όπως π.χ. το άγχος, η κατάθλιψη, οι συναισθηματικές διαταραχές κ.α.[31] Συνεπώς, η παρατηρούμενη ψυχονοητική κάμψη των ηλικιωμένων ατόμων συνδέεται σύμφωνα με την θεωρία αυτή με την βιολογική κάμψη του ανθρώπινου οργανισμού.

---

[29] Στασινοπούλου Όλ., Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999, σελ. 159.

[30] Έμκε - Πουλοπούλου Ήρ., Έλληνες Ηλικιωμένοι Πολίτες Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1999, σελ. 41.

[31] Γούρνας Γ., Ψυχική Υγεία και Τρίτη Ηλικία, στο Κυριόπουλος Γ., κ.ά., Υγεία και Κοινωνική Προστασία στην Τρίτη Ηλικία, εκδόσεις Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, Αθήνα 1994, σελ. 162.

- Οι **κοινωνιολογικές θεωρίες** της γήρανσης αντιμετωπίζουν τη γήρανση ως κοινωνικό φαινόμενο και θεωρούν ότι αποτελεί συνέπεια και αποτέλεσμα των αλληλεπιδράσεων μίας σειράς κοινωνικών δεδομένων που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της ζωής μας, καθώς και των προσωπικών επιλογών και των βιολογικών χαρακτηριστικών και προδιαθέσεων του ατόμου. Κυρίως, εστιάζουν στον βαθμό επίδρασης των κοινωνικών δομών και των κοινωνικών αλλαγών στους ηλικιωμένους, στην δυνατότητα συμμετοχής των ηλικιωμένων στο κοινωνικό γίγνεσθαι και στην αντιμετώπιση τους από την υπόλοιπη κοινωνία.

Οι πιο γνωστές κοινωνιολογικές θεωρίες για τη γήρανση είναι:

1. Η *θεωρία της αποσύνδεσης*, σύμφωνα με την οποία ο ηλικιωμένος σταδιακά αποσυνδέεται από μία σειρά βασικών χαρακτηριστικών που υπήρχαν στη ζωή του, όπως η επίσημη αγορά εργασίας, μία σειρά κοινωνικών δραστηριοτήτων, δεσμών, σχέσεων κτλ[32]. Δηλαδή τα γηρατειά θεωρούνται ως ένας νέος κοινωνικός ρόλος και θέση για τον άνθρωπο, που μπορεί να επιτευχθεί επιτυχώς ή το άτομο να αποτύχει να προσαρμοστεί και άρα λογίζεται ως ατομικό πρόβλημα στη βάση όμως μίας κοινωνικής διαγενεακής συναίνεσης[33].

Οι κριτικές που ασκούνται στη θεωρία αυτή είναι πολλές, οι κυριότερες εκ των οποίων είναι ότι η κοινωνική αποσύνδεση δεν αποτελεί φυσιολογική διαδικασία για τα άτομα καθώς τους επιβάλλεται κοινωνικά και άρα είναι διαδικασία όχι επιλογής, αλλά υπακοής στο ενυπάρχον σύστημα. Επίσης, κριτική ασκείται για το ότι η ηλικιακή γήρανση δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη βιολογική γήρανση και επίσης ότι μέσα απ' τη θεωρία επιτυγχάνεται ενίσχυση της παθητικότητας των ατόμων, αφού ως λογική κατάληξη των ατόμων δεν πραγματεύεται την επιβάρυνση της κοινωνικής ισορροπίας των νεοτέρων γενεών.

2. Η *θεωρία της κοινωνικής κατασκευής του γήρατος* θεωρεί τη γήρανση ως ένα κοινωνικό κατασκεύασμα των πολιτικοοικονομικών συγκυριών, αφού τόσο ο δημόσιος χώρος όσο και οι ιδιωτικός κατασκευάζουν μία σειρά από θετικά και αρνητικά κοινωνικά στερεότυπα συνυφασμένα με τη γήρανση. Οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζονται

[32] Στασινοπούλου Όλ., Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, ό.π, σελ. 166.

[33] Πρόκειται ουσιαστικά για την άτυπη αποδοχή απ' όλους ότι η εργασιακή απόσυρση και άρα η συνταξιοδότηση του ατόμου είναι μία φυσική διαδικασία και ότι η κοινωνία, δηλαδή όλοι οι ενεργά οικονομικά πολίτες της, οφείλουν να καταβάλλουν το κόστος συντήρησης της κοινωνικής ομάδας των ηλικιωμένων

ως μία ομοιογενή κοινωνική ομάδα που βιώνει αντίρροπες δυνάμεις και από τις δύο κατευθύνσεις που επιτείνουν την ηλικιακή διάκριση[34].

1.3 Οι πολιτικές του γήρατος

Ως πολιτικές γήρατος χαρακτηρίζονται όλες οι δέσμες μέτρων, οι πολιτικές και οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί το κράτος και γενικότερα οι δημόσιες αρχές που αναλαμβάνουν να συγκροτήσουν μία πολιτική μέτρων προάσπισης υπέρ των ηλικιωμένων προσώπων. Συγκεκριμένα προτείνουν, ψηφίζουν, θεσμοθετούν ή επικυρώνουν διάφορα μέτρα και πολιτικές διαθέτοντας ένα μεγάλο μερίδιο του κρατικού προϋπολογισμού στη λήψη και διασφάλιση των προαναφερθέντων. Όλο αυτό το σύνολο ενεργειών χαρακτηρίζεται ως «πολιτική του γήρατος», το οποίο φέρει σαφείς και συγκεκριμένους στόχους, δικαιώματα και παροχές[35].

Εδώ και αρκετές δεκαετίες το κράτος έχει επωμισθεί μεγάλο μέρος της κάλυψης των οικονομικών, κοινωνικών και ιατροφαρμακευτικών παροχών των ηλικιωμένων ατόμων, αυτό συμβαίνει λόγω της αυξανόμενης δημογραφικής γήρανσης, η οποία συντελείται τα τελευταία χρόνια και, παράλληλα, λόγω των αλλαγών που πραγματοποιούνται στην οικονομία της εκάστοτε χώρας.

Συγκεκριμένα, οι πολιτικές του γήρατος έρχονται να διασφαλίσουν και να εξασφαλίσουν, το ότι οι ηλικιωμένοι που πλέον δεν είναι οικονομικά ενεργοί μπορούν να διατηρηθούν, δηλαδή να συντηρηθούν και να ικανοποιούν τις καταναλωτικές τους ανάγκες. Οι πολιτικές αυτές έρχονται ως μηχανισμοί υποβοήθησης και στήριξης των συντάξεων και των επιδομάτων γήρατος. Πάρα ταύτα, ειδικά τα τελευταία χρόνια οι αποταμιεύσεις των ηλικιωμένων, η αγοραστική τους δύναμη, η σύνταξη και όλα τα επιδόματα μειώνονται μέσα από την οικονομική κρίση που έχει συμπαρασύρει την κάθε κοινωνική παροχή στο διάβα της.

Για τις δημόσιες αρχές, λοιπόν, στόχος είναι η παροχή και η εξασφάλιση των απαραίτητων δομών και λειτουργιών, που θα προσφέρουν στους ηλικιωμένους αποδέκτες τους: α) μία επαρκή οικονομική άνεση για την εξασφάλιση μίας αυτονομίας στη ζωή, β) μία ψυχοκοινωνική κατάσταση ικανοποιητική που να αποτρέπει την

[34] Στασινοπούλου Ολ., Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, ό.π, σελ 176.
[35] Paillat Paul, Γήρας και Γήρανση, εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1995, σελ. 95.

ολίσθηση του ατόμου σε κοινωνικά προβλήματα και αποκλίσεις απ' το περιβάλλον του, γ) μία στοιχειώδη εξασφάλιση άνεσης και ποιότητας ζωής και δ) θα εμποδίζει την περιθωριοποίηση, απομόνωση κτλ[36] του ηλικιωμένου ατόμου.

Οι παραπάνω πολιτικές προκειμένου να κρίνονται ως αποτελεσματικές, οφείλουν επίσης να απορρέουν και από τη συνεργασία με τους τοπικούς οργανισμούς αυτοδιοίκησης, όπου και θα μοιράζονται τα έξοδα, θα προτείνουν, θα αξιολογούν, θα ελέγχουν κτλ. Παράλληλα, οι πολιτικές αυτού του είδους οφείλουν επίσης, να αλληλοσχετίζονται με τις πολιτικές για την υγεία, την οικονομία και τη δικαιοσύνη, αφού οποιαδήποτε αλλαγή αφορά κάποιο τομέα αυτών, τα ηλικιωμένα άτομα είναι τα πρώτα που βιώνουν τις αλλαγές και τις όποιες παρεμβάσεις. Σίγουρα, λοιπόν, προκειμένου η παροχή κοινωνικής βοήθειας να αποτελεί «επάξια»[37] μία πολιτική γήρατος, θα πρέπει να συνδέεται επιτυχώς και με άλλους τομείς. Ιδιαίτερη προσοχή λοιπόν, πρέπει να δίδεται για το ζήτημα των ηλικιωμένων ατόμων και των αναγκών τους, καθώς πρέπει να προβάλλονται προτάσεις και να γίνεται αναζήτηση αποτελεσματικών απαντήσεων σε προβλήματα που τους αφορούν έγκαιρα αλλά και άμεσα. Το ιδανικό θα ήταν να εξασφαλίζεται ήδη κατά την διάρκεια της ενεργούς οικονομικής ζωής του ατόμου μία στοιχειώδης προσέγγιση του μελλοντικού γεροντικού πληθυσμού.

[36] Paillat Paul, Γήρας και Γήρανση, ό.π, σελ. 97.
[37] Paillat Paul, Γήρας και Γήρανση, ό.π, σελ. 98.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η ΓΗΡΑΝΣΗ ΩΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

2.1 Προσδιορισμός των γενικών χαρακτηριστικών και των προβλημάτων των ηλικιωμένων

Οι ηλικιωμένοι αποτελούν ζωντανούς θεματοφύλακες των παραδόσεων, των ηθών, των εθίμων και εν ολίγοις εκπροσωπούν και άρα μεταφέρουν όλη την κουλτούρα και τη γνώση των εποχών που έχουν ζήσει. Τα χαρακτηριστικά τους, οι τρόποι τους, οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις τους έχουν διαμορφωθεί μέσα από προσωπικά βιώματα και μέσα από τον αλληλένδετο αλληλοσυγκερασμό του βίου τους με την εκάστοτε κοινωνική, πολιτισμική, ηθογραφική και οικονομική συγκυρία της ζωής που διαβιούν μέσα στην κοινωνία δια μέσου των ετών. Μέσα από αυτούς καθίστανται γνωστές οι διάφορες κοινωνικές αλλαγές που επηρέασαν, είτε που διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στη ζωή τους, και έτσι αντιπροσωπεύουν και αποτελούν σπουδαίους πληροφοριοδότες της πνευματικής και πολιτιστικής εξέλιξης του ανθρώπου.

Απ' την άλλη, το γήρας ως μία φυσιολογική βιολογική κατάληξη του ανθρώπου και αναπότρεπτη φάση του κύκλου ζωής του, ενέγειρε και εξακολουθεί να εγείρει μία μίξη συναισθημάτων, φόβων και στάσεων, απέναντι στο φυσιολογικό μεν αλλά συνεπαγόμενο αίσθημα του επερχόμενου τέλους δε. Αυτά τα αλληλένδετα συναισθήματα απέναντι στους ηλικιωμένους σε συνδυασμό με τις κρατούσες αξίες, νόμους, κοινωνικές διαφορετικότητες και τις κοινωνικοοικονομικές καταστάσεις των περιόδων, τροφοδοτούν και δικαιολογούν τις εκάστοτε διαφορετικές προσεγγίσεις που υπήρξαν έναντι του γήρατος στο πέρασμα των αιώνων.

Η ηλικία χρησιμοποιείται ως ένα είδος κριτηρίου που υποδηλώνει μία κοινωνική, χρονική κατηγοριοποίηση σε παιδί, έφηβο, ενήλικα, μεσήλικα και ηλικιωμένο, και ορίζεται κυρίως μέσα από την πορεία της βιολογικής εξέλιξης του ανθρώπινου σώματος. Όμως μία τέτοιου είδους χρονολογική οριοθέτηση κατά πόσο είναι σωστή;

Ο νόμος καθορίζει την ηλικία κατά την οποία το άτομο οφείλει να αναλαμβάνει την ευθύνη ανάληψης των έννομων συνεπειών του σε περιπτώσεις π.χ. παραβάσεων του ποινικού νόμου, είτε σε ποια ηλικία αποκτά πολιτικά δικαιώματα. Η ηλικία του γήρατος δεν έχει ρυθμιστεί όμως, παρά μόνο έμμεσα, με τον καθορισμό της υποχρεωτικής

ηλικίας συνταξιοδότησης των εργαζομένων. Πάρα ταύτα, επειδή η ηλικία συνταξιοδότησης ποικίλλει, ανάλογα με τις κατηγορίες εργασίας, δεν κρίνεται σωστή η ταύτιση του «ηλικιωμένου πληθυσμού» με τον «πληθυσμό των συνταξιούχων»[38].

Στη διεθνή συνέλευση γήρατος που έγινε το 1982 επικράτησε ο όρος ηλικιωμένος και το χρονολογικό όριο των 65 ετών[39]. Συνακόλουθο αυτής της χρονολογικής διάκρισης είναι και η χρήση αντίστοιχων όρων που να περιγράφουν το φαινόμενο, όπως γήρας, γηρατειά, ηλικιωμένος, τρίτη, τέταρτη ηλικία κτλ.

Η γήρανση του πληθυσμού έχει σοβαρές συνέπειες στην κοινωνία, την οικονομία και την απασχόληση και επιφέρει μία σειρά από σοβαρές μακροπρόθεσμες και βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις. Ο ενεργός πληθυσμός, δηλαδή όλοι οι εργαζόμενοι επιβαρύνονται συνεχώς καθώς η συνεχής διόγκωση του κοινωνικού βάρους διευρύνεται. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη μείωση των γεννήσεων επιτείνει το φαινόμενο της γήρανσης, καθώς το εργατικό δυναμικό σε πολλούς τομείς δεν ανανεώνεται και έτσι οι παραγωγικές ηλικίες, όπως και προαναφέρθηκε, αναγκάζονται να σηκώνουν μόνες τους τα ολοένα αυξανόμενα βάρη των κοινωνικών υποχρεώσεων. Παράλληλα, η θεαματική μείωση της θνησιμότητας, μετεξελίχθηκε σε μπούμερανγκ εξαιτίας του κοινωνικού κόστους που επέφερε[40].

Το στάδιο της γήρανσης αποτελεί μία ιδιαίτερη μεταβατική φάση και πορεία για την ζωή του ανθρώπου και από όποια οπτική και αν τη προσεγγίσει κανείς, επιφέρει μία σειρά αναπόφευκτων βιολογικών και κοινωνικών αλλαγών για το άτομο. Πρώτη και κύρια μεταβολή που η γήρανση συνεπάγεται, είναι μία φυσική και πνευματική φθίνουσα πορεία των λειτουργιών του ατόμου, με συνέπεια την σωματική και πνευματική κατάπτωση[41].

Επίσης, το γήρας, συνδέεται με την διακοπή της ενεργούς εργασιακής ζωής και τη μετάβαση σε μία νέα τάξη πραγμάτων, που αποτελεί σημείο και περίοδο τομής για την ζωή του ηλικιωμένου ατόμου. Παράλληλα, η νέα αυτή κατάσταση στη ζωή του ατόμου, συνεπάγεται και μείωση των υλικών ή και των άϋλων προνομίων, αλλά και των ενδιαφερόντων τους, καθώς ο κοινωνικός χώρος δραστηριοποίησης τους

[38] Paillat Paul, Γήρας και Γήρανση, ό.π., σελ. 17.
[39] Βαρδιάμπαση Κ., Κορδάκη Μ., Τζομπανάκη Χ., Ανοικτή και κλειστή περίθαλψη ηλικιωμένων, Πτυχιακή εργασία τμήματος Νοσηλευτικής, Σχολές Επαγγελμάτων Υγείας και Πρόνοιας (Σ.Ε.Υ.Π.), ΤΕΙ Κρήτης, Κρήτη 2005, εισαγωγή εργασίας.
[40] Σε περίθαλψη, συνταξιοδότηση κτλ.
[41] Ιδιαίτερα στις μέρες μας η ατομική ικανότητα εξυψώνεται ως μέτρο και αξία στην λογική της επιδιωκόμενης συνεχούς απόδοσης στην εργασία.

συρρικνώνεται. Η συνταξιοδότηση επιφέρει ελεύθερο χρόνο, που ορισμένες φορές μετατρέπεται σε αρνητική παράμετρο, εάν δεν συνοδεύεται από νέες μορφές δραστηριότητας και ενεργού παρουσίας. «Η απουσία δραστηριότητας»[42] σε συνδυασμό με την περιορισμένη οικονομική δυνατότητα και τις «σπάνιες μετακινήσεις οδηγούν σε τάση προς αναδίπλωση του εαυτού τους και άρα σε έναν αργό κοινωνικό θάνατο»[43].

Τα παραπάνω οδηγούν στο φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού[44], που ελλοχεύει πάντα κοντά σε ευαίσθητες, ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, όπως για παράδειγμα στους ηλικιωμένους, που λόγω της ευθραυστότητας τους, των αυξημένων αναγκών τους και των ραγδαίων κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων της εποχής που βιώνουμε, βρίσκονται αντιμέτωποι με τον κίνδυνο να τεθούν στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής, καθώς αντιμετωπίζουν, ως επί των πλείστων, σοβαρά οικονομικά και άλλα προβλήματα επιβίωσης, αυξημένες ανάγκες περίθαλψης, φαινόμενα παραγκωνισμού, εγκατάλειψης ή και βιαιότητας από την οικογένεια τους, είτε τον κοινωνικό περίγυρο. Επίσης, η διαβίωση τους σε αφιλόξενους, μη λειτουργικούς χώρους, αλλά ακόμα και οι χαλαροί θεσμοί ή μη λήψη έγκαιρων και ρηξικέλευθων αποφάσεων εκ μέρους της πολιτείας επιβαρύνουν την ήδη δυσχερή θέση τους.

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα για τους ηλικιωμένους[45] είναι αυτό της εξασφάλισης της οικονομικής τους κατάστασης. Τους τελευταίους μήνες όλοι παρακολουθούμε το ζήτημα του συνταξιοδοτικού που απασχολεί την επικαιρότητα. Η διασφάλιση ενός ικανοποιητικού εισοδήματος για τα ηλικιωμένα άτομα αποτελεί μία δικλίδα ασφάλειας για αυτά. Η πηγή εισοδήματος των ηλικιωμένων είναι η σύνταξη[46]. Άρα το εισόδημα αποτελεί μία στοιχειώδη ανάγκη για τα γηρατειά, διότι μέσω αυτού εξασφαλίζουν την επιβίωση τους. Η επίτευξη διασφάλισης και εξασφάλισης ενός ελάχιστου ορίου, το οποίο θα εγγυάται ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής για όλο τον ηλικιωμένο πληθυσμό

[42] Paillat Paul, Γήρας και Γήρανση, ό.π, σελ. 59.
[43] Paillat Paul, Γήρας και Γήρανση, ό.π, σελ. 91.
[44] Εμφανίστηκε ως όρος το 1989 σε κείμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.)
[45] Τα όσα αναφέρονται ως ανάγκες και προβλήματα κοινωνικού περιεχομένου για τα ηλικιωμένα άτομα έχουν προσδιοριστεί με βάση το Σχέδιο Δράσεις για τα Γηρατειά (Plan of Action about the Elderly) το οποίο και ψηφίστηκε το 1982 στο πλαίσιο του Παγκοσμίου Έτους για τα Γηρατειά που οργάνωσαν τα Ηνωμένα Έθνη. Εκεί, επίσης, διατυπώθηκαν προτάσεις, μέτρα και υποδείξεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας. Οι ανάγκες των ηλικιωμένων εστιάζονται κυρίως σε ζητήματα: α) κοινωνικών παροχών, β)υγεία, γ)εισοδήματος, δ)κατοικίας, ε)κοινωνικής συμμετοχής κ.α.
[46] Τεπέρογλου Αν., Αξιολόγηση της προσφοράς των Κέντρων Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η.), εκδόσεις Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Αθήνα 1990, σελ. 62.

κρίνεται ως μία αναγκαιότητα[47]. Οι ανισότητες όμως στα εισοδήματα των ηλικιωμένων που παρατηρούνται είναι έντονες. Έτσι, αρκετοί ηλικιωμένοι αναγκάζονται να ζουν στα όρια της φτώχειας και να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης. Εξάλλου, όπως πολύ εύστοχα επισημαίνεται, «(…) για να έχουμε μία επάρκεια συντάξεων τα συνταξιοδοτικά συστήματα θα πρέπει να επιτρέπουν στους πολίτες να παραμένουν οικονομικά αυτόνομοι όταν γερνούν και να διατηρούν ένα συγκριτικά αντίστοιχο βιοτικό επίπεδο σε σχέση με την περίοδο κατά την οποία εργάζονταν»[48].

Επίσης, άλλη μία μεγάλη κατηγορία ανάγκης, για τους ηλικιωμένους, είναι αυτή της επιδίωξης και της προαγωγής της υγείας, διότι το προσδόκιμο ζωής μπορεί να έχει αυξηθεί, παράλληλα όμως αυτό συνεπάγεται αύξηση του κόστους ζωής, καθώς κάποια χρόνια και μη προβλήματα υγείας που θα ανακύψουν στο εξασθενημένο ηλικιωμένο άτομο, πρέπει να μπορεί να τα αντιμετωπίσει μέσω κάποιας θεραπευτικής αρωγής, είτε θεραπειών κτλ.

Οι ηλικιωμένοι, όπως και τα παιδιά, εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων τους εντάσσονται στην ομάδα των εξαρτημένων ατόμων, για αυτό και αποτελούν μία ευάλωτη, εύθραυστη κοινωνική ομάδα. Η ελληνική οικογένεια εξακολουθεί να επωμίζεται όλο το βάρος της φροντίδας των ηλικιωμένων ατόμων, διάφορες όμως κοινωνικοοικονομικές διεργασίες και αλλαγές που συντελούνται στη δομή της σύγχρονης οικογένειας δυσχεραίνουν την προσφορά βοήθειας προς τους ηλικιωμένους. Δυστυχώς οι κοινωνικές υπηρεσίες δεν έχουν αναπτυχθεί αρκετά, ούτως ώστε να προσφέρουν μία πάγια κάλυψη αναγκών προς αυτούς. Έτσι, η ανάγκη των ηλικιωμένων για ύπαρξη κοινωνικών παροχών και βοήθειας οφείλει να αποτελέσει μία κρατική μέριμνα, ούτως ώστε να υιοθετηθούν νέα προγράμματα και υπηρεσίες που θα συνδράμουν ενεργά στο παρεχόμενο έργο της οικογένειας. Παράλληλα, για τα προγράμματα που υπάρχουν ήδη, οφείλει να τα οργανώσει και να τα συντονίσει καλύτερα.

Εν συνεχεία, η κατοικία και άρα η εξασφάλιση μίας στοιχειώδους στέγασης που θα συνεπάγεται τη διασφάλιση της σωματικής ακεραιότητας των ηλικιωμένων αποτελεί

---

[47] Μπαλούρδος Δ., Τεπέρογλου Αφρ., Φακιολάς Ν., Ηλικιωμένα άτομα σε συνθήκες κοινωνικής απομόνωσης, στο: Καραντίνος Δ., Μαράτου - Αλιπραντή Λ., Κατσούλης Ηλ., Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Αθήνα 1996, σελ. 83.

[48] Μπάγκαβος Χ., Μωυσίδης Αν., Το νέο δημογραφικό τοπίο του 21ου αιώνα εξελίξεις, επιπτώσεις, πολιτικές, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2004, σελ. 168.

για αυτούς ακόμη μία σοβαρή προτεραιότητα και ανάγκη[49]. Τέλος, όπως ήδη αναφέρθηκε, προκειμένου να αποφευχθούν περιπτώσεις κοινωνικού παραγκωνισμού και περιθωριοποίησης, τα ηλικιωμένα άτομα χρίζουν κοινωνικής αναγνώρισης και ενεργού συμμετοχής σε δραστηριότητες που θα προάγουν την κοινωνικότητα τους και την υγιή συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Σίγουρα η γήρανση συνεπάγεται μία σειρά από αλλαγές στην ζωή του ανθρώπου. Η είσοδος και η βίωση της γήρανσης διαφέρει σημαντικά από άτομο σε άτομο, κυρίως λόγω του φύλου, της οικονομικής θέσης του ατόμου, αλλά και από το επίπεδο το εκπαιδευτικό, πολιτισμικό ή και της ταξικής του θέσης ακόμα. Η αναγκαιότητα της κάλυψης των αναγκών των ηλικιωμένων έγκειται στο ότι μέσω της κάλυψης τους αυτής, δεν δημιουργούνται στις ζωές τους μία σειρά από αρνητικές επιπτώσεις, όπως π.χ. ψυχολογικό άγχος, στρες, ανασφάλεια, αβεβαιότητα[50] και τα οποία έχει αποδειχτεί ότι οδηγούν σε προβληματικές συνθήκες διαβίωσης και κοινωνικής συνοχής. Σίγουρα το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και δραστηριοποιείται το ηλικιωμένο άτομο συνεισφέρει σημαντικά σε όσα προαναφέρθηκαν και σίγουρα όσοι αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες έχουν πιο σύνθετα προβλήματα σε σχέση με άλλους.

2.2 Προσδιορισμός των ειδικών χαρακτηριστικών και των προβλημάτων της γήρανσης στον αγροτικό χώρο

Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της Ελλάδας την καθιστά δύσκολα προσβάσιμη σε διάφορες περιοχές και η διαβίωση ενίοτε κάτω υπό τέτοιες συνθήκες, χωρίς ευκολίες και ανέσεις, καθιστούν ακόμη πιο δύσκολη τη διαβίωση των ατόμων στην ύπαιθρο και ειδικότερα των ηλικιωμένων.

Οι ηλικιωμένοι στον αγροτικό χώρο αποτελούν μία ιδιαίτερη και ξεχωριστή κατηγορία, διότι φέρουν πέραν των κοινών γνωρισμάτων και αναγκών όλων των ηλικιωμένων και μία σειρά από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ο ίδιος ο αγροτικός χώρος και η μορφολογία του, είναι αυτός που προσδίδει τέτοιου είδους γνωρίσματα που

[49] Μπαλούρδος Δ., Τεπέρογλου Αφρ., Φακιολάς Ν., Ηλικιωμένα άτομα σε συνθήκες κοινωνικής απομόνωσης, στο: Καραντίνος Δ., Μαράτου-Αλιπραντή Λ., Κατσούλης Ηλ., Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα, Τόμος Α΄, ό.π, σελ. 83.
[50] Ό.π, σελ. 82.

καθιστούν τον ηλικιωμένο που διαμένει μόνιμα σε αυτόν πιο ευάλωτο σε μία σειρά από διαφορετικές συνθήκες και προβλήματα. Η μορφή οργάνωσης της υπαίθρου είναι δομημένη διαφορετικά σε σχέση με αυτήν των πόλεων, διότι επικρατούν διαφορετικές αξίες, νοοτροπίες, διαδικασίες παραγωγής κ.ο.κ.

Πιο αναλυτικά, στην ύπαιθρο παρατηρείται το φαινόμενο της έντονης αυτοκατανάλωσης και της αναπαραγωγής με όρους κλειστής οικονομίας[51]. Η πολυλειτουργικότητα και πολυδραστηριότητα που επίσης είναι γνωρίσματα της υπαίθρου, σε συνδυασμό με την δυσκολία των μετακινήσεων, το μικρό εισόδημα και του μη εχέγγυου της απόδοσης του γεωργικού επαγγέλματος, λόγω της έκθεσης του στις καιρικές συνθήκες, δημιουργεί ένα εξαιρετικά δύσκολο περιβάλλον διαβίωσης. Σε όλα αυτά προστίθενται οι νέες συνθήκες παραγωγής και οι νέες πολιτικές που επιβάλλονται στον αγροτικό χώρο εντάσσοντας την αγροτική οικονομία σε νέες διαστάσεις και συγκεκριμένα σε συρρίκνωση του ρόλου που διαδραματίζει στην εγχώρια οικονομία, σε βαθμό τέτοιο που πολλοί σύγχρονοι μελετητές να κάνουν λόγο για το «τέλος του αγροτικού κόσμου»[52].

Κατά γενική παραδοχή, η ελληνική ύπαιθρος έχει γνωρίσει σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Παράλληλα, η σύγχρονη ζωή μέσα σε αυτή χαρακτηρίζεται από την αυξανόμενη εντατικοποίηση και τους νέους τρόπους παραγωγής[53], καθώς και από την ολοένα αυξανόμενη εξάρτηση από τα τεχνολογικά μέσα και τις διευκολύνσεις που αυτά επέφεραν στον αγροτικό βίο. Αναπόφευκτα όμως, οι νέες αυτές συνθήκες αλλάζουν τον ρόλο, τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες της αγροτικής οικογένειας και άρα των ηλικιωμένων που διαβιούν μέσα σε αυτές.

Το φαινόμενο της γήρανσης μέσα από την μελέτη του πληθυσμού του αγροτικού χώρου παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, διότι η εξάρτηση του αγροτικού

[51] Το αγροτικό εισόδημα είναι αποτέλεσμα προσωπικής φροντίδας και μόχθου προς την καλλιεργούμενη σοδειά ή παραγωγή, συνεπώς ο χρονικός κύκλος της εργασιακής ζωής δεν είναι απαραίτητο να σταματά σε κάποιο συγκεκριμένο χρόνο, πόσο μάλλον θεσμικά καθορισμένο χρόνο. Μία σειρά από στοιχεία μισθωτής εργασίας που για όσους διαμένουν στην πόλη θεωρούνται αυτονόητα, για όσους ζουν και δραστηριοποιούνται μέσω του αγροτικού επαγγέλματος δεν θεωρούνται καθόλου ως δεδομένα.

[52] Βελέντζας Κ., Καραγιάννης Γ., Οι οικονομικές επιπτώσεις της γήρανσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στον Ελληνικό αγροτικό τομέα, στο Κοτζαμάνης Β., Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Γήρανση και Κοινωνία, ό.π, σελ. 212.

[53] Ουσιαστικά γίνεται λόγος για τα θερμοκήπια, την οργανωμένη ζωοκομία, τα λιπάσματα, τις ζωοτροφές κτλ.

νοικοκυριού από τους καινούργιους όρους που επέβαλε η καπιταλιστική αγορά[54], επέφερε μία σειρά από φυσικά επακόλουθα όπως ανεργία, έξοδο από την παραγωγική διαδικασία, κατακερματισμό της γεωργικής γης, εκχρηματισμό της παραγωγικής διαδικασίας, εξάρτηση από τη χρησιμοποίηση νέας τεχνολογίας καθώς και ένα μεγάλο μέρος ανειδίκευτου αγροτικού πληθυσμού, το οποίο στράφηκε προς μία μαζική εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση. Ειδικά το τελευταίο αυτό φαινόμενο αποδυνάμωσε τη συνοχή της διευρυμένης αγροτικής οικογένειας, η οποία σε συνδυασμό με την ολοένα και αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία, είχε ως αποτέλεσμα τη διαταραχή της ομαλής παροχής στήριξης και φροντίδας προς τα ηλικιωμένα και τα ανήμπορα μέλη της.

Στην ύπαιθρο χώρα, λοιπόν, διενεργούνται πολλαπλές και αλλεπάλληλες ζυμώσεις που την μετασχηματίζουν και της προσδίδουν μία σειρά από νέα χαρακτηριστικά και δομές. Για παράδειγμα, παρά τη δημογραφική εξασθένιση της, μέσω της έμμεσης επιβολής ενός αστικού προτύπου ζωής και κατανάλωσης, επιχειρείται μία προσπάθεια εισαγωγής του «μοντέρνου» στην παλιά θέση του «παραδοσιακού», κάτι το οποίο όμως επιτελείται συγκρουσιακά σε βάθος χρόνου, και επιφέρει μία κρίση ταυτότητας[55] στο αγροτικό τοπίο και στην συνείδηση του αγρότη παραγωγού.

Η σταθερή, αλλά αργή αυτή υποβάθμιση του παραδοσιακού σε συνδυασμό με τα νέα ήθη, έθιμα και πρότυπα, που διαδραματίζονται στην ύπαιθρο χώρα, μετατρέπει την ομάδα των ηλικιωμένων που διαμένουν στον αγροτικό χώρο ακόμα πιο ευάλωτη και επιρρεπή στην ολίσθηση φαινομένων κοινωνικής απομόνωσης και παραγκωνισμού, αφού αδυνατούν να προσαρμοστούν σε αυτά και να ενσωματωθούν στους ρυθμούς που επιτάσσει η νέα αγροτική κοινωνία. Σε συνδυασμό με τις δεδομένες αδυναμίες που συνεπάγεται η ηλικία τους, η σταδιακή περιθωριοποίηση τους, η μη αναγνώριση πλέον της υπεροχής της αυθεντίας τους και της μη δυνατότητας προσαρμογής τους στα νέα πρότυπα και δυνατότητες, έχει ως αποτέλεσμα, οι ηλικιωμένοι αγρότες να βιώνουν, είτε να είναι επίφοβο να βιώσουν φαινόμενα πολλαπλής περιθωριοποίησης, μέσα στα πλαίσια «ενός ήδη κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά περιθωριοποιημένου χώρου, όπως είναι ο αγροτικός»[56] κάτι το οποίο αναπόφευκτα φανερώνει το σκληρό πρόσωπο

[54] Όπως για παράδειγμα η ανταγωνιστικότητα, η εντατικοποίηση της καλλιέργειας, η αυξανόμενη χρήση νέου τεχνολογικού εξοπλισμού κ.α.
[55] Μωυσίδης Αν., Ανθοπούλου Θ., Ντύκεν Μ., Οι ηλικιωμένοι στον αγροτικό χώρο συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού, Μελέτη περίπτωσης σε δύο κοινότητες, ό.π., σελ. 41.
[56] Ό.π., σελ. 42.

της ζωής προς αυτούς, απλά και μόνο διότι γεννήθηκαν σε μία πρότερη εποχή, και άρα τώρα λόγω των νέων χαρακτηριστικών του αγροτικού χώρου οφείλουν τη φυσική, προσωπική και κοινωνική τους κατάσταση σε μία σειρά από εξωγενείς και αλλότριους παράγοντες και στην επιτυχή ή μη συμμόρφωση τους με αυτούς.

2.3 Η δημογραφική παρουσίαση της γήρανσης

Ο 21ος αιώνας έχει εγείρει μία αέναη συζήτηση και προβληματισμό μεταξύ μιας πλειάδας επιστημόνων και διαφόρων πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων για την αυξανόμενη δημογραφική γήρανση που παρατηρείται εντονότατα στον Ευρωπαϊκό χώρο και ειδικά στην χώρα μας, στην οποία και επέρχονται σημαντικές αλλαγές στην δομή και τη σύνθεση του πληθυσμού της.

Πιο αναλυτικά, με τον όρο δημογραφική γήρανση ή γήρανση του πληθυσμού, ορίζεται η αύξηση της αναλογίας των ηλικιωμένων ατόμων συνήθως από 65 ετών και άνω στο συνολικό πληθυσμό μίας χώρας[57]. Άρα, όταν ο αριθμός των ηλικιωμένων αυξάνει, αυτό σημαίνει ότι η γονιμότητα είναι χαμηλή, η μέση ηλικία αυξάνεται και η διάρθρωση του πληθυσμού γηράσκει.

Ως όρος δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη βιολογική σημασία και έννοια των γηρατειών, ούτε με τη γήρανση ως χρονολογικά προσδιορισμένη ηλικιακή προσέγγιση. Η γήρανση του πληθυσμού διακρίνεται σε : α) γήρανση που οφείλεται στην μείωση της γονιμότητας, άρα στη μείωση της αναλογίας παιδιών στον πληθυσμό, άρα στον πληθυσμό/συχνότητα των γεννήσεων, β) στη γήρανση της πυραμίδας των ηλικιών, δηλαδή στην αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων, που επέρχεται λόγω της μείωσης της θνησιμότητας των μεγάλων ηλικιών, άρα στους θανάτους, και τέλος, γ) στην μετανάστευση.

Η αυξανόμενη μακροβιότητα οδηγεί αναπόφευκτα προς έναν πληθυσμό που γηράσκει ραγδαία. Σύμφωνα με διάφορες δημογραφικές προσεγγίσεις και μελέτες είναι ένα φαινόμενο που θα μας απασχολήσει κατά κόρον τα αμέσως επόμενα χρόνια, καθώς παραβλέπονται δυσοίωνες προβλέψεις, οι οποίες και θα διαρκέσουν για αρκετές δεκαετίες και θα επηρεάσουν τις ήδη υπάρχουσες δομές, διαμορφώνοντας ένα νέο κοινωνικοοικονομικό, διαγενεακό τοπίο, και αυτό γιατί η γήρανση ως φαινόμενο,

[57] Έμκε - Πουλοπούλου Ήρ., Το δημογραφικό, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1994, σελ. 155.

αποτελεί μία θεματική που επηρεάζει τους περισσότερους τομείς της οικονομικής[58], κοινωνικής[59] και πολιτικής ζωής.

Οι επιστημονικές μελέτες της γήρανσης βασίζονται στη στατιστική επεξεργασία των στοιχείων που συγκεντρώνονται από απογραφές και τη συλλογή πρωτογενών στατιστικών στοιχείων που αφορούν τη γήρανση.

Στην Ευρώπη του 21ου αιώνα, το φαινόμενο της γήρανσης αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των σύγχρονων κοινωνιών. Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1950 και μετά, η γήρανση αρχίζει να απασχολεί ως φαινόμενο έντονα, και να επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις. Μελέτες γίνονται από ανεξάρτητους ερευνητές, αλλά κυρίως από διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ[60], ο ΟΗΕ[61], ο ΠΟΥ[62], η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Eurostat κ.α., σε εθνικό επίπεδο αρμόδια υπηρεσία θεωρείται η ΕΣΥΕ[63].

Μέσα από τον επόμενο πίνακα δίδεται η συνολική αύξηση της αναλογίας των ηλικιωμένων στο σύνολο του Ευρωπαϊκού πληθυσμού, το οποίο μας επιβεβαιώνει το ρυθμό αύξησης του ποσοστού των ηλικιωμένων στο συνολικό πληθυσμό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Κατανομή των ατόμων (%) άνω των 65 ετών, κατά ηλικιακή ομάδα, στην Ε.Ε

Ηλικία/ Έτος	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**
Σύνολο	15.0	15.2	15.4	15.6	15.8	15.9	16.1	16.3	16.5	16.7	16.9	17.0
65-79 ετών	11.3	11.4	11.5	11.7	12.0	12.2	12.4	12.6	12.6	12.7	12.7	12.8
80ετών και άνω	3.7	3.8	3.9	3.9	3.8	3.7	3.7	3.7	3.8	4.0	4.1	4.2

Πηγή: Eurostat, 2005.

Στον αμέσως επόμενο πίνακα που παρατίθεται, παρατηρείται ότι η Ελλάδα αρχίζει να παρουσιάζει ποσοστά αύξησης του προσδόκιμου επιβίωσης ανδρών/γυναικών αρκετά αυξημένα που πλησιάζουν τα αντίστοιχα ποσοστά που σημειώνονται στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάτι το οποίο υποδηλώνει την ένταση και την οξύτητα που αρχίζει να προσλαμβάνει η γήρανση, ως φαινόμενο στη χώρα μας.

[58] Όπως π.χ την αγορά εργασίας, το συνταξιοδοτικό κτλ.
[59] Όπως π.χ τον πολιτισμό, την εκπαίδευση κτλ.
[60] Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α).
[61] Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε).
[62] Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ.).
[63] Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (Ε.Σ.Υ.Ε.).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Ο πληθυσμός στην Ελλάδα και την Ε.Ε κατά ηλικιακή ομάδα το 1960 - 2000 (άνδρες/γυναίκες)

Έτος	**1960**		**1970**		**1980**		**1990**		**2000**	
Ηλικιακή Ομάδα	**Ελλάδα**	**Ε.Ε**	**Ελλάδα**	**Ε.Ε**	**Ελλάδα**	**Ε.Ε**	**Ελλάδα**	**Ε.Ε**	**Ελλάδα**	**Ε.Ε**
65-74 ετών	1,36	-	1,21	1,37	1,17	1,38	1,21	1,36	1,17	1,20
75-84 ετών	1,38	-	1,40	1,77	1,36	1,79	1,31	1,78	1,31	1,68
85 και άνω	1,30	-	1,50	1,98	1,57	2,60	1,54	2,67	1,56	2,61

Πηγή: Eurostat, 2006.

Η Ελλάδα ως χώρα βίωσε έντονες ιστορικές περιόδους και τα εδαφικά της όρια σταθεροποιήθηκαν μόλις το 1947 με τη προσάρτηση των Δωδεκανήσων, αυτό είχε ως συνέπεια η χώρα μεν να μεγεθύνεται εδαφικά, ο πληθυσμός της χώρας δε όμως να σημειώνει έντονες αυξομειώσεις λόγω πολέμων, μετακινήσεων του πληθυσμού άλλοτε βίαιων και άλλοτε ομαλών μεταξύ διαφόρων περιοχών. Έτσι, ο πληθυσμός της Ελλάδας μεταβλήθηκε σε μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων, διότι συντελέστηκαν ιστορικές και κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που διαμόρφωσαν το σύγχρονο πληθυσμιακό τοπίο.

Οι πιο σημαντικές μετακινήσεις του πληθυσμού, όσον αφορά την εσωτερική μετανάστευση, σημειώθηκαν από τις ορεινές προς τις πεδινές περιοχές, καθώς επίσης και από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές, εντείνοντας το φαινόμενο της αστικοποίησης[64]. Η σύγχρονη μετανάστευση μόνιμη, προσωρινή ή και εποχιακή διακρίνεται σε δύο φάσεις και περιόδους που πραγματοποιήθηκαν πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Απ' το 1940 και ιδίως μετά το 1945, σημειώνεται το μεγάλο κύμα της εξωτερικής και εσωτερικής μετανάστευσης, το οποίο ολοκλήρωσε τη διάρρηξη του πληθυσμιακού ιστού της χώρας και ιδιαίτερα του αγροτικού χώρου. Από το 1981 και μετά, όλες οι απογραφές που διενεργούνται καταδεικνύουν την άνιση κατανομή του πληθυσμού μεταξύ των μεγάλων αστικών κέντρων και της υπαίθρου χώρας. Συγκεκριμένα τα δύο μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα της Αθήνας και της

[64] Μουσούρου Λ., Μετανάστευση και Μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2003, σελ. 25-27.

Θεσσαλονίκης, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2001, συγκεντρώνουν το 45% του συνολικού πληθυσμού της χώρας[65].

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Πραγματικός πληθυσμός της χώρας κατά βαθμό αστικότητας

Έτος	Αστικός	%	Ημιαστικός	%	Αγροτικός	%	Σύνολο πληθυσμού	%
1951	2.807.905	37,7	1.187.349	14,8	3.637.547	47,5	7.632.801	100,0
1961	3.628.105	43,3	1.085.856	12,9	3.674.592	43,8	8.388.553	100,0
1971	4.665.888	53,2	1.019.492	11,6	3.082.992	35,2	8.768.372	100,0
1981	5.654.058	58,1	1.136.650	11,6	2.948.881	30,3	9.739.589	100,0
1991	6.038.981	58,9	1.318.427	12,8	2.902.492	28,3	10.259.900	100,0
2001	6.545.520	59,7	1.434.894	13,1	2.983.606	27,2	10.964.020	100,0

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές πληθυσμού - κατοίκων.

Από τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα φαίνεται ότι ο πραγματικός αγροτικός πληθυσμός μειώνεται σταδιακά με το πέρασμα των ετών από 47,5% το 1951 και άρα κυρίαρχη οικονομική και κοινωνική δύναμη και δραστηριότητα της χώρας σε μόλις 27,2% για το 2001. Αυτό συνεπάγεται ότι η χώρα πλέον έχει πάψει να βασίζεται στον πρωτογενή τομέα καθώς έχει συρρικνωθεί η αγροτική εργατική της δύναμη και έχει στραφεί προς άλλες μορφές πλουτοπαραγωγικής ανάπτυξης κυρίως μέσω του τριτογενή τομέα και γι' αυτό έχουμε το φαινόμενο της αυξημένης συγκέντρωσης του πληθυσμού στις πρωτεύουσες των νομών και κυρίως στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Ηλικιωμένοι 65 ετών και άνω στο σύνολο του πληθυσμού στην Ελλάδα κατά περιοχές (%)

Περιοχές	Έτη				
	1961	1971	1981	1991	2001
Σύνολο Ελλάδας	8,4	11,1	12,8	14,0	17,9
Αστικές	7,7	9,7	10,8	12,2	14,3
Ημιαστικές	8,4	11,2	12,5	13,0	15,4
Αγροτικές	9,3	13,4	17,3	18,1	20,7

Πηγή: ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοίκων 2001.

Ο αριθμός των ηλικιωμένων με βάση τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα, επιβεβαιώνουν τη σημαντική και συστηματική αύξηση των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω, καθώς το ποσοστό παρουσίας τους στο συνολικό πληθυσμό αυξάνεται. Παράλληλα, τα παραπάνω ποσοστά αύξησης υποδεικνύουν και μια σαφή αύξηση της

[65] Κοτζαμάνης Β., Η δημογραφική πρόκληση, γεγονότα και διακυβεύματα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2009, σελ. 90.

συγκεκριμένης ηλικιακής κατηγορίας και στην ύπαιθρο χώρα, το οποίο προκύπτει ως συνέπεια της βελτίωσης του προσδόκιμου ζωής, λόγω της εξέλιξης της ιατρικής και της φαρμακευτικής, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, καθώς και την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος υγείας[66]. Απ' την άλλη όμως, ο συνολικός πραγματικός πληθυσμός της υπαίθρου μειώνεται, όπως δείχνει ο πίνακας 3, κάτι το οποίο αποδεικνύει και επιβεβαιώνει την εικόνα γηρασμού και εγκατάλειψης που επικρατεί ως επί των πλείστων στην ύπαιθρο χώρα.

Τα παραπάνω γίνονται περισσότερο κατανοητά από τη μελέτη του αμέσως επόμενου πίνακα, όπου και αποδεικνύεται ότι η ηλικιακή γήρανση του πληθυσμού της Ελλάδας βαίνει συνεχώς αυξανόμενη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Υπολογιζόμενος ηλικιωμένος πληθυσμός (άνδρες/γυναίκες) στην Ελλάδα σε 5ετείς ομάδες ηλικιών από το 1999 έως το 2009

	Ηλικίες							
Έτη	**60-64**	**65-69**	**70-74**	**75-79**	**80-84**	**85+**	**Σύνολο Ηλικιών**	**Σύνολο**
1999	643.054	589.194	504.132	325.347	192.628	143.622	2.397.977	10.861.402
2000	641.818	605.403	523.657	328.583	191.957	146.021	2.433.439	10.903.757
2001	641.417	621.788	543.617	331.570	191.598	147.369	2.477.359	10.931.206
2002	606.732	632.040	546.101	366.961	196.966	144.716	2.493.516	10.968.708
2003	587.039	629.711	558.126	384.883	211.308	144.687	2.515.754	11.006.377
2004	558.983	626.276	565.551	417.329	220.391	141.020	2.529.550	11.040.650
2005	560.879	609.866	585.906	434.878	240.633	135.699	2.567.861	11.082.751
2006	554.247	616.802	574.360	467.418	248.047	153.957	2.614.831	11.125.179
2007	599.482	583.423	586.074	470.096	279.416	155.011	2.673.502	11.171.740
2008	633.368	565.020	584.267	482.772	292.282	166.022	2.723.731	11.213.785

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ο πληθυσμός της Ελλάδας.

Παρατηρείται, ότι στην Ελλάδα η αναλογία των ηλικιωμένων 60 ετών και άνω στο σύνολο του πληθυσμού, αυξάνεται χρόνο με το χρόνο. Ανά έτος λοιπόν, με βάση τον παραπάνω πίνακα, οι ηλικιωμένοι στο σύνολο του πληθυσμού αυξάνονται σχεδόν ανά 100.000, κάτι το οποίο αποδεικνύει το ότι όντως η γήρανση ως φαινόμενο στην Ελλάδα καλπάζει. Η καθοδική πορεία της γεννητικότητας, η μεγάλη ελάττωση του αναπαραγωγικού πληθυσμού, η συνεχιζόμενη μείωση του αριθμού των πολύτεκνων οικογενειών, η άνοδος του βιοτικού και πολιτιστικού επιπέδου σε συνδυασμό με τη βελτίωση μίας σειράς από οικονομικούς, κοινωνικούς, νομικούς και θεσμικούς

[66] Μουσούρου Λ., Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία των Ηλικιών, ό.π., σελ. 114.

παράγοντες, έχει ως αποτέλεσμα την καλυτέρευση της ποιότητας ζωής του ατόμου και άρα την εξασφάλιση της μακροβιότητας του. Έτσι λοιπόν, οδηγούμαστε προς έναν πληθυσμό που γηράσκει, που φθίνει.

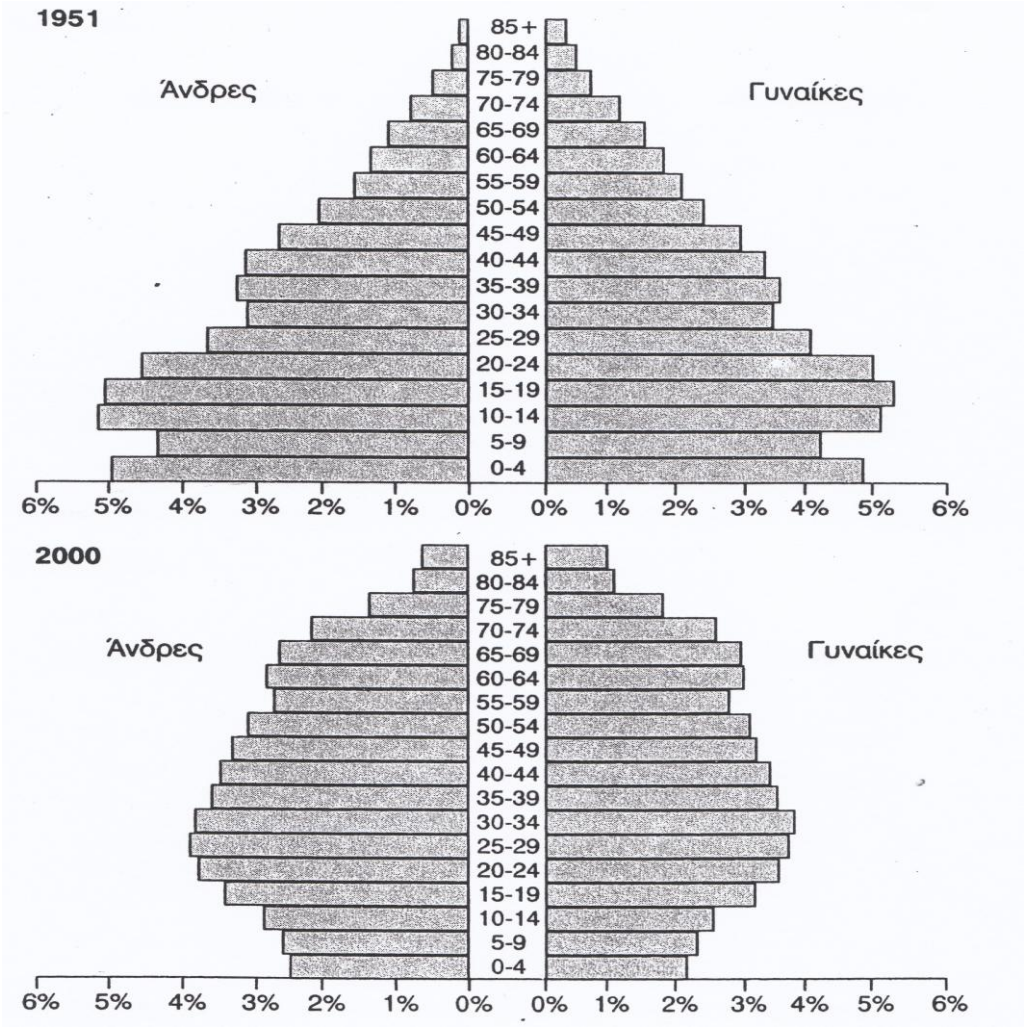
Εν συνεχεία, μέσα από τη μελέτη του παρακάτω διαγράμματος, σκιαγραφούνται οι έντονοι ρυθμοί γήρανσης. Όπως ήδη προαναφέρθηκε, η συρρίκνωση της γονιμότητας, καθώς και η συνεχής μείωση της θνησιμότητας, σε συνδυασμό με τη μείωση της φυσικής αύξησης του πληθυσμού, οδήγησε αναπόφευκτα σε αύξηση του απόλυτου αριθμού των ηλικιωμένων ατόμων[67], και άρα σε δημογραφική γήρανση του συνολικού πληθυσμού. Η γήρανση ουσιαστικά είναι αποτέλεσμα της μακροβιότητας, δηλαδή της επιμήκυνσης του συνολικού χρόνου ζωής, παράλληλα προκύπτει από τον περιορισμό των γεννήσεων, που έχει σαν συνέπεια να ελαττώνεται η αναλογία των νέων και να αυξάνει την αναλογία αυτής των γερόντων. Το αποτέλεσμα όλων αυτών, είναι ότι η φυσική αύξηση του πληθυσμού φθίνει.

Επίσης, μέσα και από τη μελέτη της ηλικιακής πυραμίδας της κατά ηλικία και φύλο δομής του πληθυσμού σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή, παρατηρείται ότι το 1951 η κατανομή του πληθυσμού είχε τη μορφή πυραμίδας, το οποίο σημαίνει ότι οι ηλικιακές ομάδες του πληθυσμού ήταν ομοιόμορφα κατανεμημένες[68] . Το 2000 όμως σχηματίζεται ένα ανομοιόμορφο σχήμα, λόγω του ότι παρατηρείται χαμηλή γεννητικότητα και υψηλά ποσοστά μεγάλων ηλικιακών ομάδων και άρα μακροζωία.

[67] Μπάγκαβος Χ., Ο πληθυσμός της Ελλάδας στο πρώτο μισό του 21ου αιώνα, στο Μπάγκαβος Χ., Μωυσίδης Αν., Το νέο δημογραφικό τοπίο του 21ου αιώνα, ό.π., σελ. 137.

[68] Μπάγκαβος Χ., Δημογραφικές μεταβολές αγορά εργασίας και συντάξεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2003, σελ. 44-47.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 Πυραμίδες ηλικιών του πληθυσμού της Ελλάδας

Πηγή: ΕΣΥΕ και Eurostat.

Η μακροζωία, λοιπόν, είναι ουσιαστικά το αποτέλεσμα της απομάκρυνσης της πιθανότητας θανάτου των ατόμων μεγάλης ηλικίας, που προκαλεί αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων στο σύνολο του πληθυσμού μίας χώρας[69].

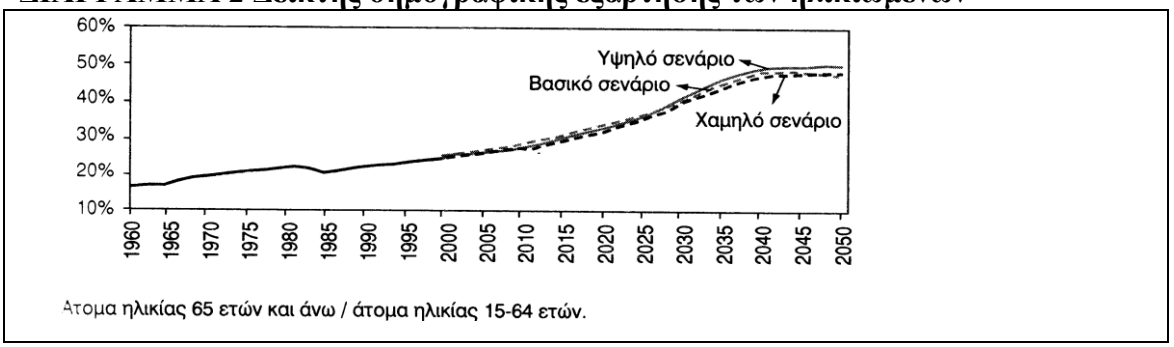
Πάντως η μελέτη της διαχρονικής μεταβολής της δομής του πληθυσμού της χώρας, είναι πολύ χρήσιμη, διότι λαμβάνονται χρήσιμες πληροφορίες για την σύσταση του πληθυσμού, για αυτό το λόγο υπάρχουν μία σειρά από δείκτες που έχουν σχεδιαστεί, ούτως ώστε να αποτυπώνουν τη δημογραφική γήρανση. Οι κυριότεροι από αυτούς είναι: α) η αναλογία (%) των ατόμων άνω των 65 ετών επί του συνολικού πληθυσμού, β) ο δείκτης ηλικιακής εξάρτησης ή επιβάρυνσης, δηλαδή πρόκειται για τον αριθμό

[69] Δρούμπαλης Φ., Κοινωνικοοικονομική προσέγγιση της γήρανσης και της ζήτησης υπηρεσιών νοσοκομειακής περίθαλψης, η περίπτωση του γενικού νοσοκομείου Καλαμάτας, Διδακτορική εργασία Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών επιστημών, τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 2008, σελ. 120.

ατόμων από 0 έως 14 ετών και 65 ετών και άνω που αναλογούν προς 100 άτομα ηλικίας 15 έως 64 ετών. Με άλλα λόγια η δημογραφική εξάρτηση συνδυάζει το μέγεθος των εξαρτωμένων ηλικιακών ομάδων με τον πληθυσμό που βρίσκεται σε ηλικία εργασίας (βλ. διάγραμμα 2).

Στην περίπτωση της δημογραφικής γήρανσης των ηλικιωμένων λοιπόν, ο λόγος δημογραφικής εξάρτησης, θα αυξηθεί σημαντικά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 Δείκτης δημογραφικής εξάρτησης των ηλικιωμένων

Πηγή: Eurostat, Demografic Statistics and Demografic Projectins.

Έτσι το 1960 ο λόγος δημογραφικής εξάρτησης των ηλικιωμένων, ήταν περίπου γύρω στο 18% [70], και το 2000 στο 24%, δηλαδή μια αντιστοιχία ένα προς τέσσερα. Στο μέσο του 21ου αιώνα όμως το 2050 ο λόγος αυτός θα αγγίξει το 50%, δηλαδή πλέον η αντιστοιχία θα είναι ένα προς δύο. γ) επίσης υπάρχει ο δείκτης γήρατος, ήτοι ο αναλογών αριθμός των ατόμων άνω των 65 ετών ως προς 100 άτομα ηλικίας από 0 έως 14 ετών, δ) ο δείκτης αντικατάστασης, δηλαδή ο αναλογών αριθμός νέων από 0 έως 14 ετών ως προς ένα άτομο 60 έως 64 ετών, ε) η αναλογία των ατόμων ηλικίας άνω των 65 ετών επί των ατόμων ηλικίας 15 έως 64 ετών.

[70] Δηλαδή σε ένα άτομο ηλικίας 65 ετών και άνω αντιστοιχούσαν οκτώ άτομα ηλικίας 15 - 64 ετών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Κατανομή του πληθυσμού της Ελλάδας κατά μεγάλες ηλικιακές ομάδες, δείκτης εξάρτησης, γήρανσης, αντικατάστασης, αριθμός ηλικιωμένων άνω των 65 ετών σε 100 άτομα ηλικίας 15 - 64 ετών

Έτη	Πληθυσμός (000)	0-14 ετών (%)	15-64 ετών (%)	>65 ετών (%)	Δείκτης Εξάρτησης[71]	Δείκτης Γήρανσης[72]	Δείκτης Αντικατάστασης[73]	Δείκτης >65 / 15-64
1951	7.632.8	28,8	64,4	6,8	55,2	23,4	3,5	10,5
1961	8.388,5	26,7	65,1	8,2	53,7	30,6	2,3	12,6
1971	8.767,3	24,9	64,0	11,1	56,3	44,8	1,6	17,3
1981	9.740,4	23,7	63,6	12,7	57,3	53,7	1,8	20,0
1991	10.200,0	18,4	67,3	14,2	48,6	77,2	1,6	21,1
2001	10498,8	15,2	67,6	17,2	47,9	113,2	1,0	25,4

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστικές επετηρίδες της Ελλάδος, 1951 έως 2001.

Από τον πίνακα 6 διαφαίνεται ότι το 1951 ο πληθυσμός της χώρας ήταν αρκετά νεαρής ηλικίας, και άρα νεανικός. Η ομάδα 0-14 ετών αποτελεί σχεδόν το 30% του συνόλου, ενώ η άνω των 65 ετών το 7%. Παράλληλα, αντιστοιχούν 55 εξαρτημένα άτομα σε 100 άτομα εργασιακής ηλικίας από 15 έως 64 ετών, 23 ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών σε 100 νέους 0 έως 14 ετών και μόνο 10 ηλικιωμένοι σε 100 άτομα από 15 έως 64 ετών. Από την επόμενη δεκαετία όμως και μετά, ο πληθυσμός αρχίζει να ωριμάζει προοδευτικά, διότι πραγματοποιούνται αλλαγές. Η γονιμότητα και η μετανάστευση αρχίζουν να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο, ενώ η θνησιμότητα από επιβραδυντικός παράγοντας γήρανσης, αρχίζει να είναι παράγοντας επιτάχυνσης της.

Οι αριθμοί είναι χαρακτηριστικοί και δεν αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης, καθώς παρατηρείται υπερδιπλασιασμός των ηλικιωμένων από 6,8% σε 17% και μειώνεται αντιστοίχως κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες η αναλογία των νέων 0-14 ετών από 28,8% σε 15,2%. Εν συνεχεία, ο δείκτης γήρανσης από 23 ανέρχεται σε 113, δηλαδή 113 ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών αντιστοιχούν σε 100 νέους από 0 έως 14 ετών. Επίσης, 25 ηλικιωμένοι αντιστοιχούν πλέον σε 100 άτομα παραγωγικών ηλικιών από 14 έως 65 ετών έναντι 10,5 που ήταν το 1951. Τέλος, ένα μόνο άτομο νεαρής ηλικίας 0 έως 14 ετών αντιστοιχεί σε έναν ηλικιωμένο 60-64 ετών, έναντι του 3,5 νεαρών ατόμων του 1951. Παράλληλα, ας σημειωθεί ότι ο δείκτης εξάρτησης συρρικνώνεται σε τέτοιο

[71] Πληθυσμός (0-14 ετών) και (>65 ετών) / πληθυσμό 15-64 ετών x 100.
[72] Πληθυσμός (>65 ετών) / πληθυσμό 0-14 ετών x 100.
[73] Πληθυσμός 0-14 ετών / 60-64 ετών.

βαθμό που ο αριθμός των νέων από 0-14 ετών να μειώνεται με ταχύτερους ρυθμούς απ' ότι αυξάνεται η αναλογία των άνω των 65 ετών.

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη και η παρουσίαση των διαφοροποιήσεων της εξέλιξης του πληθυσμού στο πέρασμα των ετών με βάση το βαθμό αστικότητας του[74], διότι παρουσιάζει πιο αδρά το φαινόμενο της γήρανσης στον αγροτικό χώρο, όπου και μας απασχολεί. Πράγματι, οι μεγάλες αλλαγές στα επίπεδα του πληθυσμού ανάμεσα στις αστικές, τις ημιαστικές και τις αγροτικές περιοχές, αναδεικνύουν πολύ σημαντικές τάσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Δείκτης της εξέλιξης της κατά ηλικίας συνθέσεως του πληθυσμού στις αστικές - αγροτικές περιοχές από το 1951-1991

Περιοχές	Έτη	Σύνολο	(%)	Ηλικίες			Δείκτης Εξάρτησης	Δείκτης Γήρανσης	Δείκτης Αντικατάστασης
				0-14 ετών	15-64 ετών	65+ ετών			
Αστικές Περιοχές	1951	2.789.474	37,7	23,25	70,8	5,95	41,25	25,6	2,42
	1961	3.628.105	43,3	23,05	69,62	7,33	43,64	31,82	2
	1971	4.664.400	53,2	23,19	67,44	9,37	48,28	40,4	1,59
	1981	5.653.375	58,1	123,69	65,91	10,4	51,71	43,91	2
	1991	6.036.660	58,9	19,62	68,53	11,85	45,91	60,38	1,32
	2001	6.419.904	59,7	15,32	69,20	14,4	42,94	93,99	1,06
Ημιαστικές Περιοχές	1951	1.179.235	14,8	29,1	64,12	6,78	55,95	23,28	3,21
	1961	1.085.856	12,9	27,66	64,12	8,22	55,96	29,74	2,5
	1971	1.019.036	11,6	27,28	61,78	10,94	61,86	40,09	1,9
	1981	1.136.573	11,6	25,58	61,93	12,49	61,46	48,81	2,19
	1991	1.312.774	12,8	20,39	66,76	12,86	49,79	63,07	1,26
	2001	1.560.510	13,1	16,55	68,01	15,42	47,00	93,17	1,07
Αγροτικές Περιοχές	1951	3.605.498	47,5	33,04	59,63	7,33	67,7	22,18	3,35
	1961	3.674.592	43,8	30,14	60,85	9,01	64,34	29,91	2,26
	1971	3.081.068	35,2	28,05	58,81	13,14	70,03	46,84	1,64
	1981	2.948.188	30,3	22,98	59,78	17,24	67,28	75,02	1,69
	1991	2.910.466	28,3	17,96	64,15	17,88	55,88	99,55	0,9
	2001	2.983.608	27,2	14,13	63,73	22,13	56,9	156,6	0,63

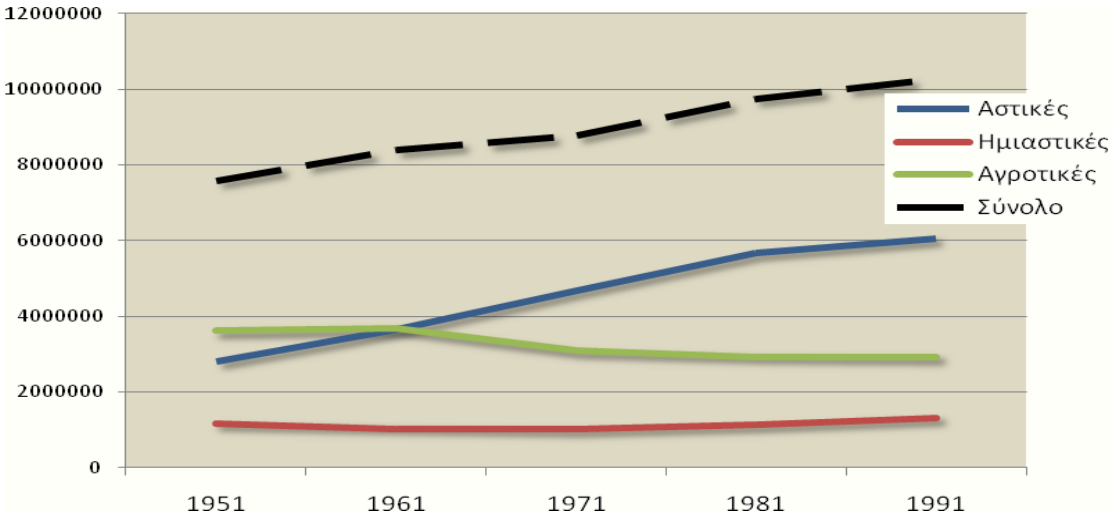
Πηγή: ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφών πληθυσμού κατοίκων, 1951-2001.

[74] Η μελέτη των διαφοροποιήσεων μεταξύ των αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών αναδεικνύει πολύ σημαντικές τάσεις και εξελίξεις.

Συγκεκριμένα το φαινόμενο της γήρανσης παρουσιάζει ταχύτατη επιτάχυνση ιδίως σε αγροτικές περιοχές, καθώς για το 1991 υπήρχαν 18 ηλικιωμένοι που αντιστοιχούσαν σε 100 άτομα, έναντι των 12 που εμφάνιζαν να έχουν οι αστικές. Το 1951 η διαφορά μεταξύ των περιοχών ήταν ελάχιστη καθώς υπήρχαν 7 άτομα στις αστικές, 6 στις ημιαστικές και 6 στις αγροτικές. Παράλληλα, ο πραγματικός πληθυσμός των αγροτικών περιοχών βαίνει συνεχώς μειούμενος και μέσα σε αυτόν παρατηρείται συνεχής πτώση του ποσοστού των νεαρών ηλικιών από 0 έως 14 ετών, και αντιθέτως μία δυσανάλογη αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων ατόμων άνω των 65 ετών που από 9,01% του πληθυσμού το 1961 να φτάνουν να εκπροσωπούν το 2001 το 22,1% του αγροτικού πληθυσμού της χώρας. Ο απογοητευτικός δείκτης αντικατάστασης του 1991 και του 2001 των αγροτικών περιοχών υποδηλώνει ότι πλέον τα ποσοστά των νεαρών ατόμων από 0 έως 14 που αντιστοιχούν σε αυτόν του γηρασμένου πληθυσμού είναι πλέον κάτω της τάξης του 1%, ενώ ο δείκτης γήρανσης στις αγροτικές περιοχές από 75 άτομα το 1981, ανέρχεται σε 96 το 1991 και το 2001 σε 157. Δηλαδή, 157 άτομα άνω των 65 ετών αντιστοιχούν σε 100 νέους από 0 έως 14 ετών, κάτι το οποίο υποδηλώνει την ραγδαία γήρανση του αγροτικού πληθυσμού.

Συμπερασματικά, μέσα από τον παραπάνω πίνακα παρατηρείται ότι στον αγροτικό χώρο, υπάρχει μία τάση συρρίκνωσης του νεανικού πληθυσμού ηλικιών από 0 έως 14 ετών, αφού σημειώνεται μείωση του ποσοστού τους, ενώ παράλληλα ο γηρασμένος πληθυσμός αυξάνεται συνεχώς σε σημείο που το 2001 να φτάνει σχεδόν το διπλάσιο ποσοστό των νέων. Οι αριθμοί για μία ακόμη φορά είναι αδιάψευστοι μάρτυρες του δημογραφικού προβλήματος που βιώνει η χώρα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 Η εξέλιξη του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας κατά βαθμό αστικότητας ανά δεκαετία

Πηγή: ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφών πληθυσμού κατοίκων, 1951-2001, στο Παράγοντες που επηρεάζουν την αναλογία των φύλων κατά την γέννηση, Περίπτωση μελέτης: Ελλάδα, Παγωμένου Ιφιγένεια, Πτυχιακή εργασία Χαροκόπειου Πανεπιστήμιου, Αθήνα Μάρτιος 2010, σελ. 99.

Τέλος, το παραπάνω διάγραμμα παρουσιάζει πιο αδρά την εξέλιξη του πληθυσμού με βάση το βαθμό αστικότητας του και από το οποίο προκύπτει ως συμπέρασμα, ότι ενώ ο συνολικός πληθυσμός της χώρας αυξάνεται σταδιακά, ο ημιαστικός και ο αγροτικός δεν ακολουθούν την πορεία αυτή. Συγκεκριμένα, ο αγροτικός πληθυσμός από το 1951 και μετά παρουσιάζει ραγδαία φθίνουσα πορεία, η οποία σημειώθηκε από τα φαινόμενα της έντονης αστικοποίησης και μετανάστευσης που παρατηρήθηκαν κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Μόνο κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας το φαινόμενο μείωσης του πληθυσμού της υπαίθρου μοιάζει να αναστρέφεται.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι εξαιτίας του ρυθμού αύξησης του ηλικιωμένου πληθυσμού στην χώρα αναμένεται τα επόμενα χρόνια να υπάρξουν ραγδαίες αλλαγές στην γνώριμη πληθυσμιακή σύσταση της κοινωνίας. Η αυξημένη μακροβιότητα και η συνεπαγόμενη μείωση της θνησιμότητας, είναι ένα φαινόμενο που σύμφωνα με δημογραφικές προβλέψεις αναμένεται ότι θα διαρκέσει αρκετές δεκαετίες και θα απασχολήσει ιδιαίτερα τους επιστήμονες καθώς και τους υπεύθυνους στα κέντρα λήψης αποφάσεων και μέτρων πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Ιστορικά Στοιχεία

3.1.1 Ιστορική πορεία και εξέλιξη των Κυκλάδων

Οι Κυκλάδες ως μία ευρύτερη περιοχή είναι μία από τις παλαιότερες εστίες πολιτισμού, όχι μόνο στο γεωγραφικό χώρο της Ελλάδας, αλλά και ολόκληρης της Ευρώπης. Βρίσκονται στο κέντρο του Αιγαίου πελάγους και θεωρούνταν ότι εκτείνονταν σ' ένα νοητό κύκλο γύρω από το ιερό νησί της αρχαιότητας, τη Δήλο. Η ιστορία τους είναι μακραίωνη και αποτυπώνεται χαρακτηριστικά από τα πολλά αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν έρθει στο φως με ανασκαφές, αλλά και τους πολλούς αρχαιολογικούς χώρους, καθώς και τα μουσεία που υπάρχουν σχεδόν σε κάθε ένα από τα νησιά, προκειμένου να φιλοξενήσουν τους πλούσιους και ανεκτίμητους θησαυρούς του Κυκλαδικού πολιτισμού.

Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο θεός Ποσειδώνας μεταμόρφωσε τις Νύμφες Κυκλάδες σε νήσους, όταν αυτές τόλμησαν να προκαλέσουν την οργή του[75]. Το σύμπλεγμα των Κυκλάδων κατοικούνταν ήδη από τα προϊστορικά χρόνια, και συγκεκριμένα τα αρχαιολογικά ευρήματα κάνουν λόγο για την εποχή του Χαλκού. Ο Κυκλαδίτικος πολιτισμός, όμως άνθησε από το 3200 π.Χ. έως το 1000 π.Χ. και χωρίζεται σε Πρωτοκυκλαδική, Μεσοκυκλαδική και Υστεροκυκλαδική περίοδο, όπου τα νησιά αποτελούσαν κυρίαρχο κέντρο εμπορίου και πολιτισμού, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης[76].

[75] Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή το σύμπλεγμα των νήσων πήρε το όνομα του, όπως προαναφέρθηκε, λόγω της κυκλικής τους διάταξης γύρω από το ιερό νησί της Δήλου.

[76] Τα κυριότερα γεγονότα που σημειώθηκαν κατά τις συγκεκριμένες περιόδους ήταν η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας τον 17ο αιώνα π.Χ. και η κυριαρχία του Μινωικού πολιτισμού επί των νησιών. Έκτοτε η ιστορική παρουσία των Κυκλάδων είναι περιστασιακή. Τα νησιά ήταν δομημένα σε πόλεις - κράτη.

Οι Κυκλάδες ως περιοχές με σημασία στρατηγική, λόγω της συγκεκριμένης γεωγραφικής θέσης τους, περιέρχονταν κατά καιρούς και σε διαφορετικές ηγεμονικές πόλεις π.χ. Αθήνα, Σπάρτη, Θήβα κλπ.

Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο εξακολουθεί στα νησιά των Κυκλάδων να υφίσταται μία τάση ανάπτυξης περιθωριακή. Κατόπιν, κατά τη Βυζαντινή περίοδο άνηκαν στο Θέμα του Αιγαίου και δεν γνώρισαν ιδιαίτερη ακμή[77]. Παράλληλα, όμως, γίνονται στόχος ληστρικών επιδρομών από τους Σαρακηνούς πειρατές στο Αιγαίο. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204 αρχίζει η νεώτερη κυκλαδική ιστορία, καθώς οι περιορισμένου ενδιαφέροντος νήσοι εκχωρούνται στον Βενετό Μάρκο Σανούδο, ο οποίος και ιδρύει το γνωστό Δουκάτο της Νάξου ή του Αρχιπελάγους, με πρωτεύουσα τη Νάξο. Το δουκάτο παραδίδονταν από γενιά σε γενιά Φράγκων ευγενών. Στα χρόνια της φραγκοκρατίας στο ντόπιο πληθυσμό είχαν αναγνωριστεί ορισμένες ελευθερίες όπως π.χ. το δικαίωμα ανεξιθρησκίας, αλλά ως επί των πλείστων ίσχυαν οι γνωστές δομές και θεσμοί της δυτικής φεουδαρχίας, όπως αυτός της δουλοπαροικίας, η επιβολή φόρων κλπ.

Το 1537 οι Κυκλάδες περνάν στην Τουρκική κυριαρχία, αλλά η ύπαρξη των Τούρκων στα νησιά αυτά υπήρξε αρκετά χαλαρή και αποτέλεσαν ξεχωριστή επαρχία που ονομάζονταν «Σαντσάκ». Οι επιδρομές των πειρατών, η είσπραξη φόρων, οι επιδημίες που εμφανίζονταν κτλ., ήταν οι περιπτώσεις που καθιστούσαν την ζωή των κατοίκων των νησιών αρκετά βασανιστική και σε πολλές περιπτώσεις δύσκολη.

Κατά την Επανάσταση του 1821 συμμετέχουν ενεργά στον ηρωικό αγώνα απελευθέρωσης της πατρίδας τους. Κορυφαίοι γνωστοί Κυκλαδίτες αγωνιστές είναι η Μαντώ Μαυρογένους, ο Θεόφιλος Μαιρής κ.α. Με τη συνθήκη του Λονδίνου, το 1830, τα νησιά περιέρχονται πλέον στο Ελληνικό Κράτος. Οι Κυκλάδες ξανάρχονται στο προσκήνιο κυρίως μέσω της μεγάλης εμπορικής και πολιτισμικής ανάπτυξης της Σύρου που αποτέλεσε το μεγαλύτερο λιμάνι της Ελλάδας, πριν τον Πειραιά[78], καθώς και λόγω της στροφής που παρατηρήθηκε στο συγκεκριμένο νησί προς τη βιομηχανία.

Τέλος, η γερμανοϊταλική κατοχή οδήγησε στη λιμοκτονία μεγάλο μέρος του πληθυσμού των νησιών, τα οποία προσέφεραν μία ουσιαστική συνδρομή στην Εθνική αντίσταση. Κατά τον εμφύλιο πόλεμο 1946-1949 οι Κυκλάδες θα παραμείνουν μακριά από συγκρούσεις και φανατισμούς που σημειώνονταν στην κυρίως χώρα.

[77] http://www.holiday.gr/gr/place4.php?place_id=14,(πρόσβαση στις 20/07/2010).
[78] http://www.holiday.gr/gr/page.php?page_id=102, (πρόσβαση στις 20/07/2010).

3.1.2 Σύντομη ιστορική αναφορά στη νήσο Νάξο

Η Νάξος ως νησί υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα Κυκλαδικού Πολιτισμού και διακρίνεται για την πλούσια ιστορία της, τα μνημεία της, τους θρύλους της και τον πολιτισμό που παρήγαγε και φέρει ως και σήμερα. Πολλοί θρύλοι, μύθοι και παραδόσεις διαπνέουν και συνυφασμένοι με την ιστορία αυτού του νησιού.

Πιο αναλυτικά, τα ίχνη ανθρώπινης παρουσίας πάνω στο νησί χρονολογούνται γύρω στην $4^{η}$ χιλιετία π.Χ. Σύμφωνα με την μυθολογία η Νάξος έχει συνδεθεί με την εγκατάλειψη της Αριάδνης, της κόρης του βασιλιά Μίνωα της Κρήτης, από τον Θησέα. Στο νησί την βρήκε ο θεός Διόνυσος, ο οποίος την ερωτεύτηκε και την έκανε γυναίκα του. Οι πρώτοι, οι οποίοι φέρεται να ήταν οι κάτοικοι του νησιού, ήταν οι Θράκες, οι οποίοι έφεραν και στο νησί την λατρεία του Διονύσου. Τότε το νησί ονομάζονταν Δία ή Διονυσίας ή Στρογγυλή. Σύμφωνα όμως με τον Θουκυδίδη, το νησί πήρε το όνομά του αφού εγκαταστάθηκαν οι Κάρες στο νησί με τον αρχηγό τους Νάξιο, από τον οποίο και πήρε το όνομα. Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή το όνομα προήλθε από το απαρέμφατο «νάξαι» που σημαίνει ότι και το απαρέμφατο «θύσαι», δηλαδή θυσιάζω, προσφέρω και αυτό γιατί στο νησί προσφέρονταν θυσίες προς τους θεούς.

Τον $7^{ο}$ και $6^{ο}$ αιώνα γνωρίζει μεγάλη ακμή ως ναυτική δύναμη, καθώς διέθετε ανεπτυγμένο εμπόριο, και άρα κατείχε μεγάλο πλούτο. Κατόπιν, η Νάξος ήταν σύμμαχος των Αθηναίων και εξαιτίας αυτού στους Περσικούς πολέμους υπέστη πολλές καταστροφές. Διαδοχικά το νησί πέρασε στα χέρια των Μακεδόνων, μετά στους Πτολεμαίους και έπειτα στους Ρωμαίους. Κατά τη Βυζαντινή περίοδο γνώρισε πολλές επιδρομές και λεηλασίες από τους Σαρακηνούς πειρατές, γι' αυτό και οι περισσότεροι από τους μεγαλύτερους και σημαντικότερους οικισμούς του νησιού ως και τις μέρες μας, είναι αμφιθεατρικά κτισμένοι μέσα σε πλαγιές ή στο εσωτερικό φαραγγιών, ούτως ώστε να μη διακρίνονται από τη θάλασσα, καθώς τα χρόνια εκείνα είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τα παράλια, εξαιτίας των συχνών ληστρικών επιδρομών.

Από το 1207, το νησί περιέρχεται στην κατοχή του ενετού Δούκα Μάρκου Σανούδου και θα μετατραπεί σε κέντρο του δουκάτου των νησιών των Κυκλάδων. Κατά την περίοδο αυτή η Νάξος γνωρίζει μέρες ευημερίας και ανάπτυξης. Το 1537 όμως καταλύεται από τον Μπαρμπαρόσα και περνάει στην κυριαρχία των Τούρκων.

Κατά τα νεότερα χρόνια, και συγκεκριμένα στα χρόνια του αναβρασμού και της επανάστασης του 1821 το νησί διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Προσαρτήθηκε με τη συνθήκη του Λονδίνου το 1930 στο Ελληνικό Κράτος. Κατά τα χρόνια της κατοχής βίωσε την ανέχεια και την στέρηση, όμως πάρα ταύτα το νησί δεν βίωσε την αγριότητα και τους φανατισμούς του εμφυλίου. Αυτό όμως που θα χαρακτηρίσει έντονα τις τρείς τελευταίες δεκαετίες ιστορίας του νησιού είναι η μεγάλη εσωτερική μεταναστευτική έξοδος, η οποία θα ανακοπεί στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας που διανύουμε εξαιτίας της γενικευμένης τουριστικής ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού της γεωργίας και της κτηνοτροφίας.

3.1.3 Σύντομη ιστορική αναφορά στον οικισμό της επιτόπιας έρευνας

Η κοινότητα της Βίβλου ή Τριπόδων Νάξου, βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού, και είναι αμφιθεατρικά χτισμένη πάνω ουσιαστικά σε ένα ύψωμα, εξαιτίας της τακτικής των ενετικών χρόνων για προστασία από τις καταστροφικές επιδρομές των πειρατών.

Με τις Τρίποδες συνέβη ότι και με σχεδόν όλα τα υπόλοιπα χωριά του νησιού. Αρχικά ο κυρίως οικισμός των Τριπόδων βρίσκονταν, σύμφωνα με τις ανασκαφές άλλα και από τα ερείπια των αρχαίων πύργων που διασώζονται ακόμα στην περιοχή, στα παράλια του οικισμού, στην παραλία «της Πλάκας», όπως ονομάζεται, ως και τις μέρες μας, κατόπιν όμως μεταφέρθηκε στα ενδότερα για λόγους άμυνας και προστασίας λόγω του φόβου των πειρατών και των καταστροφικών επιδρομών τους. Η σημερινή του θέση ως χωριού, οριστικοποιήθηκε μετά την Ενετοκρατία.

Το όνομα του συνδέεται με τον μύθο του πύργου που βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά του χωριού. Σύμφωνα με αυτόν λοιπόν, ο βασιλιάς του τόπου, είχε θέσει δύο δύσκολους άθλους, τους οποίους ο νικητής έπρεπε να πραγματοποιήσει μέσα σε μια μέρα. Ο νικητής αυτών, ο οποίος θα ήταν ο πιο ικανός και ο πιο γρήγορος, θα παντρεύονταν τη μοναχοκόρη του βασιλιά. Δύο παλικάρια κατάφεραν να πραγματοποιήσουν τον άθλο, λέγεται όμως ότι έφτασαν ταυτόχρονα στο παλάτι και πιάστηκαν στα χέρια και αλληλοσκοτώθηκαν. Η βασιλοπούλα από τη μεγάλη της πίκρα και λύπη, ορκίστηκε να κατοικήσει στον πύργο που της κτίσανε για πάντα μόνη της. Έτσι έγινε μάντισσα και ο πύργος της μαντείο, όπου και έδινε χρησμούς. Τα βράδια

κάθονταν σε σκαμνί με τρία πόδια, ένα τρίποδο, και διάβαζε από τα άστρα τα μελλούμενα και όταν πια ξημέρωνε έλεγε τους χρησμούς της στους κατοίκους. Μια μέρα όμως, σύμφωνα με το μύθο, ο πύργος γκρεμίστηκε και η κοπέλα εξαφανίστηκε. Το τρίποδο λέγεται ότι βρέθηκε άθικτο πολύ αργότερα και προς τιμή της αδικοχαμένης κόρης το χωριό το ονόμασαν «Τρίποδες». Πάνω σ' αυτό το σκαμνί λέγεται, ότι έγραψαν στις πρώτες κοινοτικές συνεδριάσεις σε μια βίβλο και ότι γι' αυτό ο οικισμός ονομάστηκε τα νεώτερα χρόνια «Βίβλος».

3.2 Γενικά στοιχεία

Η Νάξος είναι το μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων με 428 τετρ. χλμ. έκταση και βρίσκεται σε απόσταση 108 ναυτικών μιλίων από το λιμάνι του Πειραιά. Στη Νάξο είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη η γεωργία και η κτηνοτροφία. Την τελευταία δεκαετία έχει στραφεί προς την αναζήτηση και ανάπτυξη και άλλων μορφών πλουτοπαραγωγικών δραστηριοτήτων, όπως του αγροτουρισμού και των αγροβιοτεχνικών επιχειρήσεων τροφίμου. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα παρουσιάζει μια αξιόλογη τουριστική ανάπτυξη και κίνηση, στην οποία συμβοηθούν η ύπαρξη αεροδρομίου σε μικρή απόσταση από την πρωτεύουσα του νησιού, τη «Χώρα», καθώς και η καθημερινή και αδιάκοπη σύνδεση του λιμανιού της με το λιμάνι της πρωτεύουσας καθώς και όλων των γειτονικών νησιών. Η Χώρα βίωσε από τη δεκαετία του 1990 και μετά μια έντονη τουριστική ανάπτυξη η οποία συμπαρέσυρε στον ίδιο ρυθμό ανάπτυξης όλη τη δυτική ακτή και όσα χωριά βρίσκονται σε αυτήν. Αντίθετα, στην ορεινή ενδοχώρα τα μικρά απομονωμένα χωριουδάκια έμειναν πίσω σε ανάπτυξη.

Τώρα πια έχουν ξεκινήσει πολλές διαδικασίες στήριξης και προβολής της αγροκτηνοτροφικής ομορφιάς του νησιού, που στηρίζονται σε κοινοτικές και κρατικές επιδοτήσεις, κυρίως, αλλά και στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Αργότερα προέκυψαν και κονδύλια ειδικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς υποστήριξη των νησιωτικών συμπλεγμάτων και υπέρ της διάδοσης και χρησιμοποίησης των ήπιων μορφών ενέργειας, όπως π.χ το «πάρκο αιολικής γης» που βρίσκεται ανατολικά της «Χώρας» του νησιού και τα προγράμματα υπέρ της προστασίας της οικοτεχνίας.

Πιο συγκεκριμένα, η γόνιμη γη του νησιού παράγει τυροκομικά, εσπεριδοειδή, λάδι, ελιές, τις ονομαστές πατάτες Νάξου, εκλεκτό κρασί, φρούτα και λαχανικά. Παράλληλα, οι πλούσιοι υδροφόροι ορίζοντες του νησιού προσφέρουν πόσιμο νερό στην αγροτική παραγωγή. Επίσης, η Νάξος φημίζεται για τα τυροκομικά της είδη, όπως την κεφαλογραβιέρα της, το αρσενικό τυρί Νάξου καθώς και για το «κίτρο» ως γλυκό του κουταλιού και ως ποτό. Όλα φέρουν την ονομασία «ΠΟΠ» καθώς έχουν προστατευόμενη ονομασία προέλευσης, η οποία εγγυάται ότι τα προϊόντα κατάγονται από αυτήν την περιοχή και των οποίων η ποιότητα και τα χαρακτηριστικά οφείλονται αποκλειστικά στο γεωγραφικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα η παραγωγή και η επεξεργασία τους[79]. Όποια εποχή και αν βρεθεί κάποιος επισκέπτης σε οποιοδήποτε χωριό θα ζήσει μια σειρά από παραδοσιακά ήθη και έθιμα που αντανακλούν τον παραδοσιακό χαρακτήρα του νησιού[80].

Το κλίμα που επικρατεί στο νησί καθ' όλη τη διάρκεια του έτους είναι εύκρατο μεσογειακό με ομαλές θερμοκρασίες και με μεγάλη ηλιοφάνεια. Στα πεδινά του νησιού, που βρίσκεται και το χωριό της έρευνας, ο χειμώνας είναι ήπιος με ελάχιστες βροχοπτώσεις και η θερμοκρασία σπάνια φτάνει κάτω απο τους 12˚ C. Το καλοκαίρι οι θερμοκρασίες που σημειώνονται είναι πιο υψηλές, αλλά το θερμόμετρο δεν ξεπερνάει τους 32˚ C, και έτσι οι θερμοκρασίες διατηρούνται σε χαμηλά επίπεδα χάρις στα μελτέμια και τους βορειανατολικούς ανέμους που επικρατούν.

Πιο αναλυτικά, όσον αφορά, την κοινότητα Βίβλος - Τρίποδες Νάξου, είναι γνωστή και ως χωριό των ανεμόμυλων, λόγω της ύπαρξης πολλών γραφικών ανεμόμυλων μέσα σε αυτό, που λειτουργούσαν τα παλιά χρόνια, για να αλέθουν το σιτάρι και να βγάζουν το αλεύρι. Ο οικισμός βρίσκεται σε απόσταση 7 χλμ. από την πρωτεύουσα του νησιού την λεγόμενη «Χώρα», με την οποία συνδέεται με ασφαλτοστρωμένο δίκτυο μέτριας κατάστασης. Η κοινότητα σήμερα σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά δεδομένα της απογραφής του 2001, αριθμεί 807 μόνιμους κατοίκους, οι οποίοι απασχολούνται με τη γεωργοκτηνοτροφία και τα τελευταία χρόνια και με τον τουρισμό. Βρίσκεται στο νοτιοδυτικό μέρος του νησιού, στο πεδινό τμήμα του, το ονομαζόμενο απ' τους ντόπιους ως «λιβάδια». Απ' το 1836 και μέχρι το 1912 αποτελούσε τον 1 από τους 5

[79] Κατάλογος Ελληνικών Προϊόντων ΠΟΠ – ΠΓΕ και προδιαγραφές με βάση επίσημο αναρτημένο κατάλογο του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.
[80] Πληροφορίες από την επίσημη ιστοσελίδα της Νάξου, http://www.naxos.gr (πρόσβαση στις 20/07/2010).

δήμους στους οποίους χωρίζονταν το νησί, το δήμο Βίβλου, που περιελάμβανε έξι χωριά υπ' ευθύνη του. Απ' το 1912 και μετά όμως συστάθηκε σε αυτόνομη κοινότητα, η οποία ονομάστηκε Βίβλος. Από το 1998 με βάση το σχέδιο "Καποδίστριας" το νησί έχει χωριστεί σε δύο δήμους. Το δήμο Νάξου που περιλαμβάνει όλη την πεδινή Νάξο και συγκεκριμένα δέκα κοινότητες[81], και το δήμο Δρυμαλίας που περιλαμβάνει τους οικισμούς όλης της ορεινής Νάξου και συγκεκριμένα αποτελείται από 11 κοινότητες[82].

Η σημερινή θέση του χωριού οριστικοποιήθηκε στα χρόνια της Φραγκοκρατίας για να εξελιχθεί σε ένα από τα μεγαλύτερα κεφαλοχώρια των λιβαδιών. Το χωριό Βίβλος - Τρίποδες Νάξου βρίσκεται στο νοτιοδυτικό μέρος του νησιού στο πέρασμα προς τις πιο γνωστές παραλίες του νησιού, χωρίς βέβαια το ίδιο να στερείται την αξιοζήλευτη παραλία της Πλάκας. Χαρακτηρίζεται από πλήθος πολιτιστικών και παραδοσιακών μνημείων, τα οποία απεικονίζουν τόσο την ιστορία του χωριού όσο και την καθημερινότητα των κατοίκων του διαχρονικά. Οι ανεμόμυλοι, οι ενετικοί πύργοι, οι βυζαντινές εκκλησίες με τις ανεκτίμητες τοιχογραφίες τους, το μοναστήρι του 16^{ου} αιώνα στην άκρη του χωριού, τα παλιά «πλυσταριά» με τα γραφικά «στερνάκια», όπου και γίνονταν η μπουγάδα από τις νοικοκυρές , η παλιά βρύση του χωριού, η γραφική πλατεία με τα πλατάνια και τους ευκαλύπτους της και τα δύο παραδοσιακά καφενεία, με τις ενδιαφέρουσες και ξεχωριστές γεύσεις τους, περιμένουν τον επισκέπτη να τον φιλοξενήσουν κάτω απ' τον ίσκιο και την δροσιά των πλατανιών και των ευκαλύπτων το καλοκαίρι. Επίσης, τα πάντα φρεσκοβαμμένα με ασβέστη γραφικά κυκλαδίτικα στενάκια του, καθώς επίσης και το νεοσύστατο λαογραφικό του μουσείο κ.ά. πολλά συνθέτουν σε συνδυασμό με την ευγένεια και τον πρόσχαρο και φιλόξενο χαρακτήρα των κατοίκων του, ένα τοπίο μοναδικής ομορφιάς και χάρης.

Η φημισμένη ποτοποιία «Βαλληνδρά», έχει παράρτημα μέσα στο χωριό, και προσφέρει στους φιλοξενούμενους και περαστικούς το εξαιρετικό της ποτό, το κίτρο, από απόσταγμα φύλλων κιτριάς. Επίσης, το μαγαζί με τα περίφημα υφαντά, παρακινούν όποιον τα δει να τα θαυμάσει και να εξασφαλίσει αγοράζοντας ένα από αυτά, ένα ενθύμιο από το νησί. Επιπλέον, λίγα χιλιόμετρα πιο έξω από το χωριό υπάρχει ένα πολύ ενδιαφέρον εργαστήριο ξυλογλυπτικής, με ξυλόγλυπτα από ξύλο

[81] Ο Δήμος Νάξου αποτελείται από τις κοινότητες Αγίου Αρσενίου, Βίβλου, Γαλανάδου, Γαλήνης, Γλινάδου, Εγγαρών, Κινίδαρου, Μελανών, Ποταμιάς, Σαγκριού.
[82] Ο Δήμος Δρυμαλίας αποτελείται απο τους οικισμούς Απεράθου, Δαμαριώνα, Δανακού, Κεραμωτής, Κορωνίδα, Κόρωνος, Μέση, Μονή, Σκαδό, Φιλώτι, Χαλκί.

ελιάς και αγριελιάς. Τέλος μέσα στο χωριό υπάρχει αγροτικός συνεταιρισμός, όπου και πωλούνται κυρίως γαλακτοκομικά προϊόντα, καθώς λειτουργεί μέσα σε αυτόν τυροκομείο με σύγχρονες προδιαγραφές υγιεινής και ποιοτικού ελέγχου. Παράλληλα ως συνεταιρισμός εμπορεύεται και εφοδιάζει τους παραγωγούς με χρήσιμα προϊόντα βελτίωσης της αγροκτηνοτροφικής τους παραγωγής, όπως για παράδειγμα λιπάσματα, ζωοτροφές, εργαλεία κλπ.

Το χωριό διαθέτει νηπιαγωγείο, δημοτικό και γυμνάσιο, οι μαθητές του λυκείου όμως πρέπει να μετακινούνται στην Χώρα. Η Βίβλος συνδέεται κατά τη διάρκεια του χειμώνα και της άνοιξης μόνο δύο φορές την ημέρα με δημόσια συγκοινωνία για να εξυπηρετεί τους μαθητές. Από την έναρξη, όμως, της καλοκαιρινής περιόδου και σε καθημερινή βάση, εκτελούνται δρομολόγια απ' το πρωί ανά μια ώρα έως τις 6 το απόγευμα. Επίσης, διαθέτει μόνο δύο αγοραία ταξί. Αυτή η αραιή διασύνδεση όμως, δημιουργεί συνθήκες απομόνωσης.

Αγροτικός γιατρός του Κέντρου Υγείας επισκέπτεται δύο φορές την εβδομάδα το χωριό κυρίως για συνταγογραφήσεις φαρμάκων, φαρμακείο δεν υπάρχει, ούτε καταστήματα υπηρεσιών και εξυπηρέτησης, παρά μόνο δύο μικρά μπακάλικα, τύπου μίνι μάρκετ. Εφημερίδες ή περιοδικά δε φτάνουν στο χωριό και ο ταχυδρόμος έρχεται ανά δύο εβδομάδες στην κεντρική πλατεία του χωριού να δώσει την αλληλογραφία και να πληρώσει τις συντάξεις.

Τέλος, λόγω της γεωγραφικής θέσης του χωριού που εντάσσεται, όπως προαναφέρθηκε, στα πεδινά τμήματα του νησιού, καλλιεργούνται κυρίως πατάτες, καλαμπόκι, διάφορες ζωοτροφές και, επίσης, οι κάτοικοι του ασχολούνται με την κτηνοτροφία και ιδιαίτερα την παραγωγή γάλακτος από την εκτροφή αγελάδων.

3.3 Οικονομικά χαρακτηριστικά

Η κύρια οικονομική παραγωγική δραστηριότητα του νησιού είναι η αγροτική και η κτηνοτροφική. Ο αγροτικός χαρακτήρας ιδιαίτερα στο εσωτερικό του νησιού είναι ακόμη πιο έντονος. Τα παλαιότερα χρόνια υπήρχε ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα, μέσω της εξόρυξης της σμύριδας, όμως λόγω της απαξίωσης του συγκεκριμένου ορυκτού, πλέον έχει πάψει κάθε τέτοιου είδους παραγωγική ενασχόληση.

Το ορεινό τμήμα της Νάξου αντιμετωπίζει περισσότερες δυσκολίες σε σχέση με το υπόλοιπο νησί σε ότι έχει να κάνει με τους τομείς εργασίας, απασχόλησης και άρα εισοδήματος, και αυτό διότι εξαιτίας της μορφολογίας του εδάφους και των ελαχίστων δομών που υπάρχουν δεν πραγματοποιούνται σοβαρές επενδύσεις που να ενισχύουν το τοπικό εισόδημα, με αποτέλεσμα να υφίστανται φαινόμενα εγκατάλειψης και παραγκωνισμού των άνω χωριών ή και εθελούσιας μετακίνησης του ντόπιου πληθυσμού προς τα κάτω χωριά[83], δηλαδή προς την παραθαλάσσια, πεδινή ζώνη.

Αντίθετα με το ορεινό, το πεδινό τμήμα της Νάξου τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μια συνεχή δυναμική πορεία ανάπτυξης εξαιτίας του τουρισμού και του κατασκευαστικού τομέα που παρέχει θέσεις εργασίας και απασχόλησης. Όμως αυτή η μονοτομεακή ανάπτυξη που παρατηρείται, επιφέρει μια σειρά από προβλήματα και ανισορροπίες που έχουν αντίκτυπο στο εισόδημα του ενεργά οικονομικού πληθυσμού και κατ' επέκταση των εξαρτημένων ατόμων, όπως των ηλικιωμένων. Αυτό προκύπτει, διότι ο τριτογενής τομέας αναπτύσσεται ραγδαία και συνεχόμενα χωρίς όμως να παρατηρείται η ίδια πορεία ανάπτυξης και στους άλλους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας. Η γεωργική γη συρρικνώνεται προς ανέγερση τουριστικών εγκαταστάσεων, με πολλές φορές άναρχη δόμηση, και παράλληλα η γεωργική - κτηνοτροφική παραγωγή μειώνεται και συμπαρασύρει μια ολόκληρη γενιά, αυτής των ηλικιωμένων, σε μια σφαίρα αποκλίσεων και υποβάθμισης του βιοτικού τους επιπέδου σε περιπτώσεις που δεν δύνανται να ακολουθήσουν τις εξελίξεις και τις τάσεις της περιόδου.

Άρα παρατηρείται, μέσα στα γεωγραφικά όρια του ίδιου νησιού, να υπάρχουν δύο διαφορετικές ζώνες οικονομικών ταχυτήτων, που επηρεάζουν καθοριστικά η κάθε μία την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Τα εισοδήματα και το επίπεδο ζωής στην

[83] Στα πεδινά, στα χωριά των λιβαδιών, όπως τα ονομάζουν οι ντόπιοι.

παραθαλάσσια - πεδινή ζώνη, αυξάνονται βασιζόμενα στην ανάπτυξη των υπηρεσιών, της εστίασης - αναψυχής, του τουρισμού και της γενικότερης οικονομικής δραστηριότητας και ευημερίας που σημειώνεται σε αντίθεση με την ορεινή ζώνη, η οποία σταδιακά απαξιώνεται και εγκαταλείπεται, λόγω της συνεχιζόμενης αποδιάρθρωσης των παραγωγικών δομών και των μικρών εισοδημάτων κλπ.

3.4 Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά

Τα νησιά του Νομού Κυκλάδων χαρακτηρίζονται από ανομοιογενή πορεία οικονομικής και δημογραφικής ανάπτυξης[84]. Οι εξελίξεις διαφέρουν από νησί σε νησί. Γενικότερα τα νησιά του νομού εντάσσονται εντός τριών κατηγοριών. Αυτών που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ανάπτυξης π.χ. τα Κουφονήσια, η Ανάφη κτλ., αυτών με μεγάλη ανάπτυξη τουρισμού π.χ. Μύκονος, Σαντορίνη, Πάρος κτλ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Πυκνότητα πληθυσμού σε νησιά του Αιγαίου

Πυκνότητα (σε χιλιάδες)	Αριθμός Νησιών	Νησιά
>78	16	Σαλαμίνα, Σύρος, Σπέτσες, Πόρος, Λέρος, Κάλυμνος, Αίγινα
78> Π > 50	12	Κρήτη, Ρόδος, Λέσβος, Σάμος, Μύκονος
50> Π > 20	29	Λήμνος, Νάξος, Πάρος, Τήνος, Άνδρος, Ύδρα
20> Π	55	Σαμοθράκη, Κέα, Κύθνος, Κύθηρα, Ψαρά, Σέριφος

Πηγή: ΕΣΥΕ, απογραφή πληθυσμού 1991.

Η Νάξος εντάσσεται[85] σε αυτά που διαθέτουν εκμεταλλεύσιμους πόρους και αναπτύσσονται τουριστικά όπως π.χ. Σύρος, Ίος κτλ. Ο πληθυσμός του νησιού σύμφωνα με την ΕΣΥΕ και την τελευταία απογραφή του 2001, ανέρχεται σε 18.188 κατοίκους. Στο σύνολο των Κυκλάδων, ο πληθυσμός της Νάξου αποτελεί περίπου το

[84] Κουρματζής Αθ., Η Παγκοσμιοποίηση και το Αναπτυξιακό σπιράλ στην Ελλάδα, εκδόσεις Ινστιτούτου Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών Ανδρέας Παπανδρέου (ΙΣΤΑΜΕ), Αθήνα 2002, σελ. 550.
[85] Ό. π., σελ. 551.

16,5% επί του συνόλου. Ο πληθυσμός του νησιού παρουσιάζει μεγάλες αυξομειώσεις από δεκαετία σε δεκαετία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9 Η δημογραφική εξέλιξη της Νάξου και του οικισμού Βίβλος - Τρίποδες Νάξου

Έτη	Σύνολο πληθυσμού νομού Κυκλάδων	Σύνολο πληθυσμού νήσου Νάξου	Σύνολο πληθυσμού κοινότητας Βίβλου
1961	99.959	16.703	828
1971	86.337	14.201	762
1981	88.458	14.037	742
1991	94.005	14.838	655
2001	112.615	18.188	807

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001.

Παρατηρούμε ότι την δεκαετία 1961 - 1971 παρατηρείται μείωση του πληθυσμού εξαιτίας του φαινομένου της μετανάστευσης που είχε λάβει μεγάλες διαστάσεις, λόγω της αστυφιλίας προς τα μεγάλα αστικά κέντρα κυρίως για εξεύρεση δουλειάς. Συγκεκριμένα, από 16.703 το 1961 μειώθηκαν σε 14.838 το 1991. Μία μείωση της τάξης του 20% σχεδόν. Οι μεγαλύτερες μειώσεις πληθυσμού σημειώνονται στα ορεινά χωριά, πάρα ταύτα όμως η κοινότητα της ερευνάς παρουσιάζει μετά το 1961 συνεχή μείωση. Το φαινόμενο αρχίζει να εκλείπει και, τέλος, αντιστρέφεται την δεκαετία 1991 - 2001, όπου το νησί παρουσιάζει αύξηση πληθυσμού λόγω των νέων αναπτυξιακών δομών που τίθενται.

Όσον αφορά τη γήρανση του πληθυσμού, η οποία και μας ενδιαφέρει, θα λέγαμε ότι ένα σημαντικό ποσοστό του νησιωτικού πληθυσμού της Ελλάδας είναι άτομα ηλικιωμένα που δε μετακινήθηκαν ποτέ από το νησί τους ή επέστρεψαν σε αυτό για εγκατάσταση μόνιμη ή εποχιακή μετά από την συνταξιοδότηση τους. Στον επόμενο πίνακα παρουσιάζονται οι ηλικιακές ομάδες του πληθυσμού, στα πιο γνωστά νησιά των Κυκλάδων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10 Η γήρανση του πληθυσμού και η υπογεννητικότητα κατά νησί

Νησί	Μερίδιο (%) ομάδας ηλικιών 0-14 ετών	Μερίδιο (%) ομάδας ηλικιών 65+
Θήρα	19,2	11,1
Μήλος	13,8	19,1
Μύκονος	16,6	10,3
Νάξος	18,7	17,6
Πάρος	18,5	14,3
Σύρος	13,7	19,4
Τήνος	14,1	21,1

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού, 2001.

Όπως συμπεραίνουμε τα νησιά των Κυκλάδων εμφανίζουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά γήρανσης, κάτι το οποίο σε συνδυασμό με τη γεωγραφική τους μορφολογία, τα καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτα και εξαιρετικά μη ευκολοπροσάρμοστα στις διάφορες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, και άρα τους ηλικιωμένους κατοίκους τους υποκείμενο κοινωνικών ανισοτήτων.

Όσον αφορά την περιοχή της έρευνας, δηλαδή την Κοινότητα Βίβλου - Τριπόδων Νάξου, αυτή επιλέχθηκε αφενός μεν διότι παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια μια εξελισσόμενη γήρανση και αφετέρου, διότι αποτελεί τον τόπο καταγωγής της ερευνήτριας και θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε εξαιτίας αυτού να υπάρξει μια ευκολότερη εισαγωγή στο πεδίο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

4.1 Σχεδιασμός της επιτόπιας έρευνας

Μέσω της διεξαγωγής της συγκεκριμένης επιτόπιας έρευνας, στόχος είναι η συλλογή δεδομένων και η λήψη των κατάλληλων στοιχείων που να παρέχουν πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης και τις διαδικασίες που οδηγούν σε περιθωριοποίηση των ηλικιωμένων αγροτών. Η έρευνα που διεξήχθη στόχευε στο να διερευνήσει και να παρουσιάσει ένα ευρύ φάσμα συνθηκών διαβίωσης, εντυπώσεων και αντιλήψεων των ηλικιωμένων πάνω σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θεματικών.

Μέσα απ' την επιτόπια έρευνα και ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, επιχειρήθηκε η διερεύνηση των αρχικών υποθέσεων της έρευνας που είχαν τεθεί, και οι οποίες ήταν οι εξής:

- Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων ατόμων στην κοινότητα αυτή
- Ποιές μορφές εξάρτησης εμφανίζονται κυρίως[86] και σε τι βαθμό
- Ποιά είναι τα αίτια των διαφόρων περιπτώσεων απομόνωσης ή αποκλεισμού που εμφανίζονται

Η επιτόπια έρευνα πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της κοινότητας Βίβλου - Τριπόδων Νάξου και περιελάμβανε την εφαρμογή εξειδικευμένου ερωτηματολογίου με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων βάθους.

Πιο αναλυτικά, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της επιτόπιας έρευνας με την επιλογή του δείγματος, τη συλλογή πληροφοριών, την εφαρμογή του ερωτηματολογίου κλπ. διήρκησε από τον Μάιο έως τον Αύγουστο του 2010. Η περίοδος αυτή για το συγκεκριμένο μέγεθος δείγματος κρίνεται ως ικανοποιητική για τη συλλογή των πληροφοριών, μέσω των ερωτήσεων, που τίθενται στο ερωτηματολόγιο.

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο, στη φάση της προ - έρευνας, δηλαδή της προετοιμασίας της έρευνας, έγιναν οι απαραίτητες συναντήσεις και συνομιλίες με κάποιους από τους φορείς της κοινότητας, ούτως ώστε να βρεθούν τα κατάλληλα μέσα, αλλά να εξασφαλιστούν και οι συνθήκες για τη διεξαγωγή της έρευνας, όπως π.χ οι κατάλληλοι κατάλογοι πληθυσμού για την εξεύρεση και επιλογή του δείγματος, αλλά και η παρουσίαση της εργασίας στα άτομα και άρα η εισαγωγή της ερευνήτριας στο πεδίο. Ο γραμματέας της κοινότητας κος

[86] Διάφορες μορφές εξάρτησης που μπορεί να εμφανιστούν είναι η φυσική, η οικονομική, η κοινωνική, η ψυχολογική κ.ά.

Σταμάτης Βερύκοκος καθώς και ο ιερέας της ενορίας πάτερ Μανώλης συνέδραμαν ο καθένας με τον τρόπο του στην πραγματοποίηση της έρευνας.

Στο δεύτερο στάδιο αυτό της κυρίως έρευνας πραγματοποιήθηκαν οι επιτόπιες συνεντεύξεις στα ηλικιωμένα άτομα, έγινε συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων και κατόπιν η ανάλυση αυτών.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος (Ε.Σ.Υ.Ε) στον οικισμό διαμένουν μόνιμα 807 κάτοικοι, εκ των οποίων μόνιμα μέσα στο χωριό κατοικούν 740 άτομα και στην παραλία που απέχει γύρω στα 2 χλμ. από το χωριό, 67 άτομα. Με την πολύτιμη βοήθεια του γραμματέα της κοινότητας, μέσα από τους επίσημους καταλόγους δημοτολογίου, βρέθηκε ότι τα ηλικιωμένα άτομα 65 ετών και άνω, εντός του χωριού, είναι γύρω στα 230 άτομα.

Συγκεκριμένα ο πληθυσμός αναφοράς που έπρεπε να διερευνηθεί αποτελείτο από όλους τους ηλικιωμένους κατοίκους των οποίων η ηλικία είναι ίση ή μεγαλύτερη των 65 ετών και διαμένουν μόνιμα στο συγκεκριμένο αγροτικό - κτηνοτροφικό οικισμό.

Η επιλογή των ατόμων που θα συμμετείχαν στο δείγμα έγινε με τυχαία επιλογή μέσα από τον κατάλογο των εγγεγραμμένων στο δημοτολόγιο του δήμου. Άρα το δειγματοληπτικό πλαίσιο είναι "η πηγή του κατάλληλου πληθυσμού από τον οποίο επιλέγεται το δείγμα της έρευνας"[87]. Το έγκυρο δημοτολόγιο του δήμου σε συνδυασμό με αυτό των εγγεγραμμένων στον ασφαλιστικό κατάλογο του ΟΓΑ είναι ένα επαρκές δειγματοληπτικό πλαίσιο που μπορεί να προσφέρει ένα λογικά επαρκές τυχαίο δείγμα, όπου όλα τα μέλη του ηλικιακού πληθυσμού που μας ενδιαφέρει να έχουν μια ίση ευκαιρία επιλογής στο δείγμα.

Στη συγκεκριμένη έρευνα πεδίου, λόγω του ότι σύμφωνα με τον δήμο, δεν μπορούσαν να δοθούν για επεξεργασία τα ακριβή στοιχεία του δημοτολογίου για λόγους διασφάλισης του προσωπικού απορρήτου, κρίθηκε δόκιμο από την ερευνήτρια το δείγμα να ληφθεί με βάση τη συστηματική δειγματοληψία, καθώς υπήρχε ένας πλήρης κατάλογος του πληθυσμού, που είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για αυτόν τον τύπο δειγματοληψίας. Κρίθηκε λοιπόν ορθό να χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της συστηματικής δειγματοληψίας για το σύνολο του πληθυσμού των ηλικιωμένων στον οικισμό. Έτσι έγινε τυχαία επιλογή ενός σημείου εκκίνησης στο δειγματοληπτικό πλαίσιο και κατόπιν επιλέγονταν κάθε τέταρτο άτομο στον κατάλογο, ούτως ώστε ο

[87] Robson C., Η Έρευνα του πραγματικού κόσμου, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2007, σελ. 283.

αριθμός του δείγματος να είναι 50 άτομα. Ο αριθμός αυτός του δείγματος κρίθηκε ως αντιπροσωπευτικός και επαρκής για το συγκεκριμένο πληθυσμό ηλικιωμένων καθώς μπορεί να παρέχει στατιστικά ασφαλή συμπεράσματα και να επιτρέπει γενικεύσεις. Εφόσον λοιπόν, ο αριθμός του δείγματος ήταν τα 50 άτομα από έναν πληθυσμό 230 ατόμων, με βάση τη συγκεκριμένη μέθοδο δειγματοληψίας, τότε έπρεπε να επιλεγεί κάθε τέταρτο άτομο στον κατάλογο. Το έργο αυτό εφόσον υποδείχθηκε, κατόπιν πραγματοποιήθηκε από τον γραμματέα, ο οποίος και παρέδωσε μια λίστα με 60 ονόματα[88], όπως του είχε ζητηθεί από την ερευνήτρια. Προκειμένου λοιπόν να γίνει μία σωστή αντιπροσωπευτική προσέγγιση, ανάλογη του αριθμού των ηλικιωμένων κατοίκων, επιλέχθηκε η προαναφερθείσα δειγματοληπτική μέθοδος.

Η έρευνα διενεργήθηκε με την εφαρμογή ερωτηματολογίων, τα οποία συμπληρώνονταν απ' την ερευνήτρια, κατόπιν των απαντήσεων που δίνονταν απ' τους ερωτώμενους. Κρίθηκε ως καταλληλότερη μορφή για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων η χρησιμοποίηση ερωτηματολογίων και όχι π.χ. κάποιου οδηγού συνέντευξης, λόγω του ότι τα ηλικιωμένα άτομα που προσεγγίστηκαν δε θα ήταν σε θέση να μιλήσουν και να αναπτύξουν διεξοδικά τη σκέψη τους, πάνω στα ζητήματα για τα οποία ερωτούνταν. Προτιμήθηκε, λοιπόν, η συμπλήρωση ερωτηματολογίου ως ασφαλέστερου και πιο σίγουρου τρόπου ερευνητικής προσέγγισης, διότι συγκεντρώθηκαν με σιγουριά ένας ικανοποιητικός αριθμός απαντήσεων στα ερευνητικά μας θέματα, κάτι το οποίο θεωρήθηκε ότι θα τίθονταν σε κίνδυνο σε περίπτωση διεξαγωγής μιας ημιδομημένης ανοικτής συνέντευξης.

Το ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε καλύπτει τα ερευνητικά ζητήματα και τις υποθέσεις εργασίας. Είναι διατυπωμένο με τρόπο απλό και κατανοητό, προκειμένου οι αποκρινόμενοι να κατανοούν το τι τους ζητείτε να απαντούν. Οι ερωτήσεις είναι σαφείς, απλές, σύντομες, δομημένες και χωρίς διατυπώσεις τέτοιες που να προϊδεάζουν ή να δημιουργούν απόψεις στον αποκρινόμενο για το προς απάντηση ζήτημα[89].

Συγκεκριμένα το ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε, περιλαμβάνει επτά θεματικές ενότητες που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της ζωής του ηλικιωμένου ατόμου, υπό το πρίσμα της έρευνας και μελέτης των συνθηκών διαβίωσης και ύπαρξης φαινομένων

[88] Ζητήθηκε λίστα με 60 ονόματα ατόμων, γιατί σε περίπτωση μη απόκρισης κάποιου, είτε λόγω άρνησης συμμετοχής, είτε λόγω απουσίας κατά την διεξαγωγή της έρευνας, να μπορεί η συνεντεύκτρια να προχωρήσει σε επόμενο άτομο, χωρίς να θιγεί η αξιοπιστία της έρευνας.
[89] Robson C., Η Έρευνα του πραγματικού κόσμου, ό.π., σελ. 289 - 290.

κοινωνικού αποκλεισμού. Συγκεκριμένα εμπεριέχονται 35 ερωτήσεις προκειμένου να προσδιοριστούν σαφώς οι αρχικές ερευνητικές μας υποθέσεις. Μέσω των ερωτήσεων αυτών καλύφθηκαν οι τομείς των κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών, των χαρακτηριστικών της αγροτικής απασχόλησης και εκμετάλλευσης, της οικονομικής κατάστασης, των οικογενειακών - διαπροσωπικών σχέσεων, της κατάστασης, της κατάστασης της υγείας, των δυνατοτήτων συντήρησης τους και κάποιες γενικότερες ερωτήσεις.

Κατόπιν η συνέντευξη πρόσωπο με πρόσωπο, η οποία και πραγματοποιήθηκε εξασφαλίζει μια δομημένη συνέντευξη, όπου ο συνεντευκτής θέτει ερωτήσεις, λαμβάνει απαντήσεις και συμπληρώνει το ερωτηματολόγιο[90]. Τα πλεονεκτήματα της μεθόδου αυτής είναι το ότι ο ερευνητής μπορεί σε περίπτωση παρερμηνειών να εξηγήσει την διατύπωση της ερώτησης, επίσης δεν υπάρχουν κενά στα ερωτηματολόγια ή προβλήματα μη απόκρισης. Παράλληλα η προσωπική διεπαφή βοηθά στην ομαλή διεξαγωγή της συνέντευξης.

Μέσω των παραπάνω θεματικών που δρομολογήθηκαν με το σχεδιασμό της έρευνας, μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για τις συνθήκες διαβίωσης και το βαθμό εξάρτησης των ηλικιωμένων ατόμων ή τις τάσεις ή την ύπαρξη κοινωνικού αποκλεισμού στην υπό μελέτη κοινότητα. Σίγουρα η μεθοδολογία της δειγματοληψίας που ακολουθήθηκε ενέχει κάποιες ελλείψεις ή και πιθανά σφάλματα και σίγουρα δεν είναι αυστηρά ορισμένη σύμφωνα με τα στατιστικά κριτήρια. Έγινε όμως προσπάθεια να τηρηθούν και να εφαρμοστούν σε γενικές γραμμές οι κυριότεροι μεθοδολογικοί κανονισμοί.

[90] Κυριαζή Ν., Η κοινωνιολογική έρευνα κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σελ. 122 -126.

4.2 Η μεθοδολογία της έρευνας

Η επιτόπια έρευνα διενεργήθηκε στην Κοινότητα Βίβλου - Τριπόδων της Νάξου, όπου και κατόπιν συνεντεύξεως 50 διαφορετικών ατόμων συμπληρώθηκαν τα ερωτηματολόγια, το υπόδειγμα του οποίου και παρατίθεται στο παράρτημα της παρούσης εργασίας. Τα άτομα που επιλέχτηκαν εντάσσονται στο ζητούμενο ηλικιακό πλαίσιο που θέτει η εργασία, και το οποίο τους ταξινομεί παράλληλα και ως προς το πλαίσιο αναφοράς των ηλικιωμένων που ζουν σε μια αγροτική - κτηνοτροφική κοινότητα. Η έρευνα διενεργήθηκε σε επίπεδο ατόμου προκειμένου να προσεγγίσουμε τις ιδιαίτερες πτυχές του βίου μόνο των ατόμων κατοίκων της περιοχής που μας ενδιαφέρει.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι αυτή της συστηματική δειγματοληψίας, η οποία «έχει τα πλεονεκτήματα της απλής τυχαίας δειγματοληψίας και επιπλέον παρέχει τη δυνατότητα για περισσότερο αντιπροσωπευτικό δείγμα από αυτή. Πρέπει όμως να ελέγχεται η περίπτωση μεροληψίας από τυχόν περιοδικότητα καταγραφής του πληθυσμού στον κατάλογο - πλαίσιο»[91].

Οι στόχοι της έρευνας, που έχουν ήδη τεθεί απ' το εισαγωγικό κεφάλαιο, είναι το να διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά του ηλικιωμένου πληθυσμού, οι συνθήκες ζωής τους καθώς και τα όποια κοινωνικοοικονομικά προβλήματα βιώνουν μέσα στη νησιωτική περιοχή που διαμένουν. Το αν αντιμετωπίζουν φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, ποιά είναι τα αίτια που οδηγούν σε αυτόν και ποιά είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του που τον καθιστούν ως τέτοιο. Πρόκειται, λοιπόν, για μια έρευνα περιγραφική - διερευνητική[92] και ως τέτοια επιδιώκει τη συγκέντρωση πληροφοριών απ' τους ερωτώμενους μέσα από μια σειρά ερευνητικών ερωτημάτων κατάλληλα δομημένων, διατυπωμένων και διαμορφωμένων, τα οποία πρέπει να διερευνούν και να διαφωτίζουν το ερευνητικό αντικείμενο, προκειμένου να καταγράφονται οι διαφορετικές εμπειρίες, αντιλήψεις και βιώματα για να μπορεί να γίνει μια σωστή και ασφαλή επεξεργασία των στοιχείων και έτσι να εξάγονται συμπεράσματα και γενικεύσεις που να απαντούν στα ερευνητικά ζητήματα που τέθηκαν εξ' αρχής.

---

[91] Ρόντος Κ., Παπάνης Ευστ., Τεχνικές Δειγματοληψίας, Ηλεκτρονικό Άρθρο στο Ελληνική Κοινωνική Έρευνα, http://epapanis.blogspot.com/2007/09/blog-post_3247.html, (πρόσβαση στις 01/09/2010).

[92] Φίλιας Β., Εισαγωγή στην Μεθοδολογία και τις τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2004, σελ. 27, 31-33.

Η περιοχή της έρευνας είναι ημιπεδινή με έντονο το στοιχείο του αγροτικού - κτηνοτροφικού χαρακτήρα. Ο πληθυσμός της συγκεκριμένης κοινότητας για πολλές δεκαετίες ακολουθούσε μια φθίνουσα πορεία εξέλιξης. Μόνο τα τελευταία χρόνια σημειώνεται αντιστροφή του φαινομένου. Πάρα ταύτα όμως ο ηλικιωμένος πληθυσμός εντός του χωριού κρίνεται ιδιαίτερα αυξημένος κάτι το οποίο παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσίασης και ανάλυσης, με δεδομένη την έλλειψη ικανοποιητικού ποσοστού στοιχείων για τη διαβίωση και την περιθωριοποίηση του ηλικιωμένου πληθυσμού σε διάφορες περιοχές ανά την Ελλάδα, ιδιαιτέρως δε του νησιωτικού. Έτσι λόγω της καταγωγής της ερευνήτριας από το συγκεκριμένο μέρος επιλέχθηκε αυτή η περιοχή προς μελέτη και έρευνα.

Η ίδια η θεματική του προς έρευνα ζητήματος είναι πολυδιάστατη και πολύπτυχη και έτσι εκ των πραγμάτων λόγω των πολλών περιορισμών που υφίστανται όπως αυτόν του χρόνου, του κόστους και της μονομερούς οργάνωσης, σχεδιασμού και επεξεργασίας της έρευνας, δεν επέτρεψαν μια εις βάθος ανάλυση και παρουσίαση. Ωστόσο λόγω της έλλειψης στοιχείων και αναλύσεων από παρόμοιες μελέτες και ανάλογου τύπου θεωρητικές προσεγγίσεις θεωρείται ότι η παρούσα επιτόπια έρευνα παρότι πραγματοποιείται σε ένα περιορισμένο πεδίο, πάρα ταύτα στοιχειοθετεί μια ικανοποιητική βάση που μπορεί να προσφέρει αναλύσεις, συμπεράσματα καθώς και γενικεύσεις για ανάλογου μεγέθους και τύπου γεωγραφικές περιοχές καθώς επίσης και να αποτελέσει το έναυσμα για μελλοντική ανάληψη παρόμοιων πιο εξειδικευμένων και εις βάθος ερευνών.

Άρα η παρουσίαση της συγκεκριμένης κοινότητας θεωρήθηκε ότι θα συνεισφέρει στην ανάγκη διερεύνησης του ζητήματος της γήρανσης ως μια θεματική ελάχιστα επιστημονικά τεκμηριωμένη ως προς τα προβλήματα, τις ανάγκες και τις τάσεις περιθωριοποίησης που επιφέρει ιδιαίτερα στον αγροτικό χώρο, όπου επικρατούν συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι η έρευνα που πραγματοποιήθηκε υπακούει στην τήρηση των κανόνων δεοντολογίας της διεθνούς κοινωνιολογικής εταιρείας[93].

[93] Βλ. τον κώδικα δεοντολογίας της διεθνούς κοινωνιολογικής εταιρείας: International Sociological Association (ISA), *Code of ethics*, http://www.isa-sociology.org/about/isa_code_of_ethics.htm, (πρόσβαση στις 28/08/2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Παρουσίαση και ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου, σχόλια, παρατηρήσεις

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο ο πληθυσμός του δείγματος ήταν 50 άτομα, άνδρες και γυναίκες, ηλικίας 65 ετών και άνω οι οποίοι διαμένουν μόνιμα στην κοινότητα Βίβλου -Τριπόδων Νάξου. Από αυτούς οι 22 ήταν άνδρες και οι 28 γυναίκες. Οι διαφορές μεταξύ τους ήταν αρκετές και ενδιαφέρουσες σε σχεδόν όλους τους τομείς που εξετάστηκαν, όπως τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά της αγροτικής απασχόλησης, την οικονομική κατάσταση, τις συνθήκες ζωής, τις οικογενειακές σχέσεις, την κατάσταση υγείας κτλ.

Σύμφωνα με την υπόθεση του ότι όσο μεγαλώνει ηλικιακά ένα άτομο τόσο αυξάνονται και οι ανάγκες του και συνεπώς η εξάρτηση του από άλλα άτομα, κρίθηκε δόκιμο να γίνει μία ηλικιακή κατηγοριοποίηση[94] των ηλικιωμένων σε τρίτη ηλικία, δηλαδή από 65 ετών έως 79 ετών, και σε τέταρτη ηλικία, από 80 ετών και άνω, διότι προσφέρει μία πιο σαφή εικόνα συγκρισιμότητας και ανάλυσης των περιπτώσεων που διερευνούνται.

5.1.1 Τα Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της έρευνας

Τα στοιχεία που παρατίθενται σε αυτήν την ενότητα είναι αυτά τα οποία συνθέτουν, δημιουργούν ή και προσδιορίζουν μία σειρά από χαρακτηριστικά, συνθήκες διαβίωσης, εξαρτήσεις κτλ. διότι όλα αυτά καθορίζονται και προσδιορίζονται κυρίως από το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, την ηλικία, την εκπαίδευση κτλ. των ηλικιωμένων ερωτώμενων τα οποία και παρουσιάζονται στους αμέσως επόμενους πίνακες.

[94] Μωυσίδης Αν., Ανθοπούλου Θ., Ντύκεν Μ., Οι Ηλικιωμένοι στον Αγροτικό Χώρο, Συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού, Μελέτη περίπτωσης σε δύο κοινότητες, ό.π., σελ. 69.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11 Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά ερωτώμενων (κατανομές συχνοτήτων %)

		Σύνολο	
		Αριθ.	%
Φύλο	Άνδρες	22	44,0
	Γυναίκες	28	56,0
Ηλικία	Τρίτη	36	72,0
	Τέταρτη	14	28,0
Οικογενειακή κατάσταση	Έγγαμος-η	31	62,0
	Χήρος-α	18	36,0
	Άγαμος	1	2,0
Εκπαίδευση	Αναλφάβητος	7	14,0
	Δεν τελείωσε το δημοτικό	18	36,0
	Δημοτικό	23	46,0
	Γυμνάσιο	2	4,0
Απασχόληση/ Επάγγελμα	Συνταξιούχος	26	52,0
	Αγρότης - κτηνοτρόφος	7	14,0
	Ελ. Επαγγελματίας	2	4,0
	Οικιακά	15	30,0
Σύνολο πληθυσμού		50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Στο δείγμα που προσεγγίστηκε η κατανομή ως προς το φύλο υποδηλώνει μία αρκετά μεγάλη υπεροχή του γυναικείου πληθυσμού με ποσοστό 56% έναντι αυτής του ανδρικού πληθυσμού με 44%.

Η μέση ηλικία των ερωτώμενων είναι τα 72 έτη, ενώ συγκεκριμένα για τους άνδρες είναι τα 74 έτη και για τις γυναίκες τα 70 χρόνια ζωής.

Πιο αναλυτικά, το ποσοστό με βάση την ηλικιακή ταξινόμηση του γυναικείου πληθυσμού (βλ. πίνακα 12) υποδηλώνει ότι το 52,8% του υπό έρευνα πληθυσμού ανήκει στην τρίτη ηλικία, ενώ το αντίστοιχο ανδρικό ποσοστό είναι της τάξης του 47,2%, όμως και στην τέταρτη ηλικία το σκηνικό δεν αλλάζει καθώς τα ποσοστά ανάμεσα στα δύο φύλα εξακολουθούν να είναι μεγαλύτερα στην περίπτωση των γυναικών. Συγκεκριμένα οι γυναίκες άνω των 80 ετών αντιστοιχούν στο 64,3% του πληθυσμού, ενώ ο ανδρικός πληθυσμός μόνο στο 35,7%, κάτι το οποίο μας

επιβεβαιώνει το ότι στον γερασμένο πληθυσμό της χώρας άνω των 80 ετών οι γυναίκες υπερτερούν αισθητά έναντι του ανδρικού πληθυσμού[95], καθώς σημειώνεται μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής για το γυναικείο φύλο έναντι του ανδρικού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12 Η ηλικία του πληθυσμού κατά φύλο (κατανομές συχνοτήτων %)

Ηλικιακές κατηγορίες	**Άνδρες**		**Γυναίκες**		**Σύνολο**	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' ηλικία (65-79 ετών)	17	47,2	19	52,8	36	100,0
Δ' ηλικία (80+ ετών)	5	35,7	9	64,3	14	100,0
Σύνολο	22	44,0	28	56,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Πάντως από τον πληθυσμό του δείγματος κρίνεται ότι ο συνολικός πληθυσμός του οικισμού αποτελείται κυρίως από ηλικιωμένους από 65 ετών έως 79 ετών στο 72% και μόνο στο 28% από άτομα ηλικίας 80 και άνω, άρα δεν κρίνεται ως ιδιαίτερα γηρασμένος (βλ. πίνακα 11).

Εν συνεχεία μελετώντας την οικογενειακή κατάσταση του πληθυσμού με βάση το φύλο και την ηλικία του (βλ. πίνακα 13), προκύπτει ότι στις ηλικίες από 65 έως 79 ετών υπερτερούν τα έγγαμα ζευγάρια καθώς αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό της τάξης του 64%, ενώ οι χήροι-ες μόνο το 6%. Αντιθέτως όμως στην τέταρτη ηλικία, δηλαδή από 80 ετών και άνω, το ποσοστό χηρείας αυξάνεται φτάνοντας το 28% του πληθυσμού του δείγματος και μάλιστα παρατηρείται να είναι ιδιαίτερα υψηλό στις γυναίκες ηλικίας 80 και άνω (64,3% οι γυναίκες χήρες έναντι 35,7% των ανδρών χηρών).

[95] «Στην τέταρτη ηλικία η αναλογία των γυναικών είναι 58,8% του συνολικού ηλικιωμένου πληθυσμού στο σύνολο της χώρας, ενώ το αντίστοιχο σύνολο για τους άνδρες είναι 41,2%», στο Μωυσίδης Αν., Ανθοπούλου Θ., Ντύκεν Μ., Οι Ηλικιωμένοι στον Αγροτικό Χώρο, Συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού μελέτη περίπτωσης σε δύο κοινότητες, ό.π., σελ. 72.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13 Η οικογενειακή κατάσταση με βάση το φύλο και την ηλικία

Οικογενειακή κατάσταση και ηλικία πληθυσμού	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Έγγαμοι (65-79 ετών)	14	43,7	18	56,3	32	100,0
Έγγαμοι (80+ ετών)	-	-	-	-	-	-
Χήροι-ες (65-79 ετών)	3	100,0	-	-	3	100,0
Χήροι-ες (80+ ετών)	5	35,7	9	64,3	14	100,0
Άγαμοι-ες (65-79 ετών)	-	-	1	100,0	1	100,0
Άγαμοι-ες (80+ ετών)	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	22	44,0	28	56,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Σε ότι έχει να κάνει με την εκπαίδευση τώρα, τα αποτελέσματα δεν παρουσιάζουν κάποια ιδιαίτερη έκπληξη, καθώς το 14% του δείγματος είναι αναλφάβητοι, το 36% εισάχθηκε στο δημοτικό αλλά το εγκατέλειψε πριν την ολοκλήρωση του, το 46% κατάφερε να ολοκληρώσει το δημοτικό, ενώ ένα αμελητέο ποσοστό της τάξης του 4% τελείωσε το Γυμνάσιο (βλ. πίνακα 14).

ΠΙΝΑΚΑΣ 14 Το επίπεδο εκπαίδευσης ανά φύλο

Επίπεδο εκπαίδευσης	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο ερωτώμενων	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Αναλφάβητος	1	14,3	6	21,4	7	14,0
Δεν τελείωσε το Δημοτικό	11	61,1	7	25,0	18	36,0
Δημοτικό	9	39,1	14	60,9	23	46,0
Γυμνάσιο	1	50,0	1	50,0	2	4,0
Σύνολο	22	44,0	28	56,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Το συνολικό ποσοστό των αναλφάβητων και αυτών που δεν ολοκλήρωσαν τη στοιχειώδη εκπαίδευση ανέρχεται στα 25 άτομα από τα 50 τα οποία και συμμετείχαν στην έρευνα, ποσοστό της τάξης του 50% του πληθυσμού του δείγματος. Αυτό συνεπάγεται ότι στα δύσκολα χρόνια που ως παιδιά οι συγκεκριμένοι ηλικιωμένοι

βίωσαν[96] δεν τους επέτρεψαν να μπουν στο σχολείο, είτε δεν πρόλαβαν να ολοκληρώσουν την εκπαίδευση τους. Συγκεκριμένα η κατάσταση της εκπαίδευσης ήταν σε πολύ άσχημη φάση και αντιμετώπιζε σοβαρές ελλείψεις και σε υποδομές και σε προσωπικό[97], έτσι σε συνδυασμό με την επικρατούσα αντίληψη περί συνέχισης του έργου ή υποβοήθηση του έργου της οικογένειας που όφειλε το παιδί προς αυτή, τα παιδιά αναγκάζονταν να παρατήσουν τις σπουδές και να δουλεύουν στα χωράφια προσφέροντας την μη αμειβόμενη εργασία τους στην οικογενειακή - κτηνοτροφική παραγωγή.

Από αυτό το ποσοστό του 50% του αναλφάβητου και μη ολοκληρωμένου κύκλου σπουδών του συνόλου, το 48% είναι άνδρες και το 52% γυναίκες. Όσον αφορά το ποσοστό των αγοριών, αυτό υποδηλώνει ότι εκ μέρους της οικογενείας τους κρίνονταν ότι μπορούσαν και ότι έπρεπε να βοηθήσουν στην οικογενειακή εκμετάλλευση, και άρα αναγκάζονταν να παρατήσουν τις σπουδές τους, είτε δεν εισάγονταν ποτέ σε αυτές, εξάλλου η ελληνική αγροτική οικογένεια ήταν σχεδόν πάντα πολυμελής και η οικογένεια δεν ήταν σε θέση να σπουδάσει όλα τα μέλη της[98]. Απ' την άλλη το μεγάλο ποσοστό αναλφαβητισμού που σημειώνεται στην περίπτωση των κοριτσιών οφείλεται στην βαθειά ριζωμένη και γενικευμένη ιδεολογία και αντίληψη που υπήρχε στον αγροτικό χώρο, που ενείχε μία δόση προκατάληψης[99], σύμφωνα με την οποία οι γυναίκες προορίζονταν να βοηθούν μόνο στις δουλειές του σπιτιού, είτε στις εργασίες του νοικοκυριού, άρα κατ' επέκταση η εκπαίδευση τους κρίνονταν άνευ σημασίας.

Ως γενικότερο όμως αίτιο των μεγάλων αυτών ποσοστών αναλφαβητισμού και του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου των ηλικιωμένων στην ύπαιθρο χώρα, κρίνεται αυτό, για το οποίο στο σύνολο τους οι ηλικιωμένοι αναφέρθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, και το οποίο δεν είναι άλλο από τη φτώχεια και τα γεμάτα στερήσεις, κακουχίες και ανέχειες χρόνια που βίωσαν. Το φαινόμενο όμως του αναλφαβητισμού και του εν γένει χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, είναι πάντα προάγγελοι οικονομικών

[96] Η σημερινή γενιά των 65άρηδων είναι τα «παιδιά της κατοχής», όλοι αυτοί λοιπόν που είναι γεννηθείς το 1945, αλλά και γενικότερα όλες οι ηλικίες του πληθυσμού του δείγματος μας που κυμαίνονται από το 1914 εως το 1945, αντιπροσωπεύουν μια ιστορικά έντονα προβληματική περίοδο, με πολέμους, εσωτερικούς διχασμούς και αντιπαλότητες, καταστροφές, εδαφικές προσαρτήσεις κτλ. Συνεπώς η σχολική περίοδος τους ως μαθητών συνέπεσε με μία σειρά από ιστορικές συγκυρίες που συνέβαλαν στην ύπαρξη ενός χαμηλού μορφωτικού επιπέδου.

[97] Σγουρός Δ., Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση από το 1841 μέχρι το 1980 μέσα από επιλεγμένα ιστορικά στοιχεία, http://dimitris-roptro-dimitris.blogspot.com/, (πρόσβαση στις 01/09/2010).

[98] Έμκε - Πουλοπούλου Ήρ., Έλληνες ηλικιωμένοι πολίτες παρελθόν, παρόν, μέλλον, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1999, σελ. 192-193.

[99] Έμκε - Πουλοπούλου Ήρ., Έλληνες ηλικιωμένοι πολίτες παρελθόν, παρόν, μέλλον, ό.π., σελ.193.

και κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς δημιουργούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενός χαμηλού βιοτικού επιπέδου και ενός πληθυσμού ατόμων ευκόλως εκμεταλλεύσιμου και χειραγωγήσιμου.

Σχετικά με την απασχόληση τώρα του υπό έρευνα πληθυσμού το 52% του συνολικού πληθυσμού είναι συνταξιούχοι, το 30% δήλωσε ότι ασχολείται με τα οικιακά και συγκεκριμένα οι 15 από τις 28 γυναίκες του δείγματος, κάτι το οποίο αποδεικνύει την μεγάλη εξάρτηση του γυναικείου πληθυσμού από τον άνδρα προστάτη - κουβαλητή της οικογένειας. Ακολούθως το 14% του πληθυσμού δήλωσαν αγρότες - κτηνοτρόφοι. Εδώ αυτό που προκαλεί εντύπωση είναι ότι δήλωσαν αγρότες παρότι βάση νόμου έχουν συνταξιοδοτηθεί και λαμβάνουν σύνταξη. Αυτό έχει να κάνει όμως με την προτεραιότητα που δίνουν στην αγροτική- κτηνοτροφική τους απασχόληση και την οποία δεν θέλουν να αφήσουν για μία σειρά από λόγους. Έτσι παρότι ουσιαστικά ανήκουν στην κατηγορία συνταξιούχος, όσοι δήλωσαν αγρότες κατηγοριοποιήθηκαν ως τέτοιοι.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15 Η Επαγγελματική απασχόληση ανά ηλικιακή κατηγορία με βάση το φύλο

Επαγγελματική απασχόληση ανά ηλικιακή κατηγορία	**Άνδρες**		**Γυναίκες**		**Σύνολο ερωτώμενων**	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Συνταξιούχοι 65-79 ετών	8	36,4	4	14,3	12	24,0
Συνταξιούχοι 80 + ετών	5	22,7	9	32,1	14	28,0
Αγρότης/κτηνοτρόφος 65-79 ετών	7	31,8	-	-	7	14,0
Αγρότης/κτηνοτρόφος 80+ ετών	-	-	-	-	-	-
Ελ. Επαγγελματίας 65-79 ετών	2	9,1	-	-	2	4,0
Ελ. Επαγγελματίας 80+ ετών	-	-	-	-	-	-
Οικιακά 65-79 ετών	-	-	15	53,6	15	30,0
Οικιακά 80 + ετών	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	22	100,0	28	100,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Έτσι σύμφωνα με τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα το 52% του συνόλου του πληθυσμού δήλωσαν συνταξιούχοι, εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό εμφάνισης σημειώνεται στην τέταρτη ηλικία με σύνολο και για τα δύο φύλα 28%. Όμως ο γυναικείος πληθυσμός άνω των 80 ετών είναι αυτός που εμφανίζει το μεγαλύτερο

ποσοστό συμμετοχής με 32,1% για τις γυναίκες συνταξιούχους της τέταρτης ηλικίας έναντι του 22,7% των ανδρών συνταξιούχων (βλ. πίνακα 15).

Εν συνεχεία φτάνοντας στο ζήτημα της αρχηγίας του νοικοκυριού λαμβάνονται τα εξής αποτελέσματα που υπάρχουν στον πίνακα 16.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16 Η αρχηγία του νοικοκυριού με βάση το φύλο και την ηλικία του πληθυσμού

Αρχηγία νοικοκυριού και ηλικία πληθυσμού	**Άνδρες**		**Γυναίκες**		**Σύνολο ερωτωμένων**	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Ο/Η Ίδιος-α 65-79 ετών	13	86,7	2	3,3	15	30,0
Ο/Η Ίδιος-α 80+ ετών	1	100,0	-	-	1	2,0
Ο/Η Σύζυγος 65-79 ετών	-	-	12	100,0	12	24,0
Ο/Η Σύζυγος 80+ ετών	-	-	-	-	-	-
Ο/Η Γιός-Κόρη 65-79 ετών	4	57,1	3	42,8	7	14,0
Ο/Η Γιός-Κόρη 80+ ετών	4	33,3	8	66,7	12	24,0
Ο/Η Γαμπρός-Νύφη 65-79 ετών	-	-	2	100,0	2	4,0
Ο/Η Γαμπρός-Νύφη 80+ ετών	-	-	1	100,0	1	2,0
Σύνολο	22	44,0	28	56,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Από τον παραπάνω πίνακα διαφαίνεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος δήλωσε ότι είναι οι ίδιοι αρχηγοί του νοικοκυριού (32%). Μεταξύ των 22 ερωτηθέντων ανδρών του πληθυσμού οι 14 δήλωσαν αρχηγοί του νοικοκυριού ποσοστό που ανέρχεται σχεδόν στο 63,6% του συνόλου του ανδρικού πληθυσμού, ενώ για το ίδιο φύλο το 36,4% δήλωσε ότι αρχηγός είναι κάποιο παιδί.

Τα συγκεκριμένα ποσοστά αποδεικνύουν την αυστηρά οργανωμένη πατριαρχική κοινωνία των νησιών όπου ο πατέρας μέχρι και την ηλικία των 80 ετών είναι επί του ελέγχου του νοικοκυριού και μόνο μετά τα 80 φαίνεται να παραχωρεί τα όσα του αναλογούν στα παιδιά του.

Η περίπτωση των γυναικών παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλομορφία καθώς διαπιστώθηκε ότι στη συντριπτική πλειοψηφία του 92,8% δεν δηλώνουν αρχηγοί νοικοκυριού, αφού στο σύνολο των 28 ερωτηθέντων γυναικών οι 26 δήλωσαν κάποιον άλλο πέραν του εαυτού τους ως αρχηγό του νοικοκυριού. Συγκεκριμένα μόνο το 3,3% και μάλιστα της τρίτης ηλικίας δηλώνει ότι κατέχει κάποια μορφή εκμετάλλευσης.

Τέλος ας σημειωθεί στην τέταρτη ηλικία εξαλείφεται εντελώς η ύπαρξη της γυναικείας πιθανότητας κατοχής αρχηγίας του νοικοκυριού.

5.1.2 Τα χαρακτηριστικά της αγροτικής απασχόλησης του πληθυσμού της έρευνας

Στη δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου εξετάζεται το ζήτημα της αγροτικής απασχόλησης και των χαρακτηριστικών αυτής στη συγκεκριμένη περιοχή έρευνας. Αυτό που ουσιαστικά μελετήθηκε ήταν το κατά πόσο οι ηλικιωμένοι του δείγματος παρότι είχαν συνταξιοδοτηθεί ή δηλώσει ότι έχουν μεταβιβάσει την περιουσία τους στα παιδιά τους συνέχιζαν να κατέχουν τμήμα γεωργικής γης ή τμήμα κτηνοτροφικής παραγωγής.

Πιο αναλυτικά, στο σύνολο του ηλικιωμένου πληθυσμού του δείγματος από τα 50 άτομα τα 31 (62% του συνόλου) εξέφρασαν ότι εξακολουθούν να κατέχουν κάποια γεωργική εκμετάλλευση, εκ των οποίων όμως μόνο οι 12 δήλωσαν πως την καλλιεργούν οι ίδιοι, δηλαδή το 38,7% του συνόλου που δήλωσαν πως κατέχουν αγροτική εκμετάλλευση. Εν συνεχεία, από το σύνολο των 31 ατόμων που δήλωσαν ότι έχουν αγροτική εκμετάλλευση, οι 17 δήλωσαν ότι την καλλιεργεί το παιδί τους παρότι τους ανήκει, (ποσοστό του 54,8%). Ας σημειωθεί ότι το 6,5% (μόνο 2 άτομα από τα 31) δήλωσε ότι δεν καλλιεργεί καθόλου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17 Ηλικιωμένοι κάτοχοι γεωργικής εκμετάλλευσης και άτομα που την αξιοποιούν

		Σύνολο πληθυσμού		**Άτομο που απασχολείται εντός της αγροτικής εκμετάλλευσης**									
				Ο ίδιος-α καλλιεργεί		**Καλλιεργεί το παιδί**		**Καλλιεργεί ο εγγονός**		**Δεν την αξιοποιώ**		**Σύνολο Εχόντων**	
		Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γεωργική εκμετάλλευση	Ναι	31	62,0	12	38,7	17	54,8	-	-	2	6,5	31	100,0
	Όχι	19	38,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο		50	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 18 Η ανά ηλικία κατοχή γεωργικής εκμετάλλευσης με βάση το φύλο και την οικογενειακή κατάσταση

Κατοχή γεωργικής εκμετάλλευσης	**Φύλο**								**Σύνολο**			
	Άνδρες				**Γυναίκες**							
	Ναι		Όχι		Ναι		Όχι		Ναι		Όχι	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	13	76,5	4	23,5	17	89,5	2	10,5	30	83,3	6	16,7
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	1	20,0	4	80,0	-	-	9	100,0	1	7,1	13	92,9
Σύνολο	14	63,6	8	36,4	17	60,7	11	39,3	31	62,0	19	38,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19 Η ανά ηλικία κατοχή γεωργικής εκμετάλλευσης με βάση την οικογενειακή κατάσταση

Κατοχή γεωργικής εκμετάλλευσης	**Οικογενειακή κατάσταση**												**Σύνολο**			
	Έγγαμοι				**Χήροι**				**Άγαμοι**							
	Ναι		Όχι		Ναι		Όχι		Ναι		Όχι		Ναι		Όχι	
	Αριθ	%	Αριθ	%	Αριθ	%	Αριθ	%	Αριθ	%	Αριθ	%	Αριθ	%	Αριθ	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	27	87,1	4	12,9	2	50,0	2	50,0	1	100,0	-	-	30	83,3	6	16,7
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	-	-	-	-	1	7,1	13	92,9	-	-	-	-	1	7,1	13	92,9
Σύνολο	27	87,1	4	12,9	3	16,7	15	83,3	1	100,0	-	-	31	62,0	19	38,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Το ποσοστό των ατόμων της τρίτης ηλικίας που δηλώνουν ότι κατέχουν γεωργική εκμετάλλευση υπερέχει σαφώς έναντι αυτού της τέταρτης ηλικίας. Συγκεκριμένα 83,3% της τρίτης ηλικίας κατέχει γεωργική γη, ενώ ο πληθυσμός άνω των 80 ετών που κατέχει γεωργική εκμετάλλευση ανέρχεται μόλις στο 7,1%, κάτι το οποίο όντως είναι λογικό και επόμενο να συμβαίνει, διότι καθώς γερνάει ο άνθρωπος οι σωματικές του δυνάμεις εξασθενούν, καθώς επέρχεται η αναπόφευκτη βιολογική κατάπτωση και γήρανση με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ενασχοληθούν σαν πρώτα στην

καλλιέργεια της γης και άρα να την κληροδοτούν μεταβιβάζοντας τη στους απογόνους τους.

Όσον αφορά την κατανομή του φύλου αξιοσημείωτο είναι το γεγονός του ότι για την τέταρτη ηλικία, δηλαδή στα άτομα άνω των 80 ετών, και συγκεκριμένα για τις γυναίκες, σημειώνεται πλήρη μη κατοχή γεωργικής γης στο 100% του δείγματος μας, ενώ τουλάχιστον το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες είναι στο 80%.

Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση του δείγματος το μεγαλύτερο σε σχέση με το ποσοστό κατοχής αγροτικής εκμετάλλευσης ποσοστό σημειώνεται στην κατηγορία των έγγαμων ατόμων με 87,1%, ακολουθούν οι χήροι-ες με 16,7%.

Άξιο προσοχής είναι το ποσοστό μη κατοχής γεωργικής γης που σημειώνεται στα ηλικιωμένα άτομα που έχουν χηρεύσει. Το 92,9% των χηρευσάντων έχει μεταβιβάσει την γη που του αναλογούσε, όμως στην ηλικία των 65 έως 79 ετών το ποσοστό των ατόμων σε χηρεία κατέχει σε ποσοστό 50% γεωργική εκμετάλλευση. Τα μεγάλα ποσοστά που σημειώνονται στην ηλικιακά αυτή κατηγορία υποδηλώνουν το γνωστό ζήτημα του κληρονομικού δικαίου, το οποίο εξακολουθεί να ταλανίζει την ελληνική ύπαιθρο. Ο ηλικιωμένος αγρότης παραχωρεί τη γη του μόνο όταν φτάσει σε βαθειά γεράματα[100], κάτι το οποίο όμως συμβάλει στον πολυτεμαχισμό των γεωργικών εκτάσεων, που με τη σειρά του επιφέρει μία πλειάδα προβλημάτων στην αγροτική εκμετάλλευση[101], όπως π.χ. μία χαμηλή ανταγωνιστικότητα, μικρή παραγωγή, όχι εξασφαλισμένο εισόδημα κτλ.

Ουσιαστικά αυτό το οποίο προκύπτει ως συμπέρασμα απ' όλα αυτά είναι το ότι οι ηλικιωμένοι, κυρίως αυτοί της τρίτης ηλικίας, εξακολουθούν να κατέχουν αγροτική εκμετάλλευση κυρίως για λόγους εξασφάλισης και διασφάλισης[102] ως μία σίγουρη πηγή εισοδήματος ή για λόγους συναισθηματικούς.

---

[100] Ανανίκας Λ., Δαουτόπουλος Γ., Ιακωβίδου Όλ., Κλαυδιανού Αφ., Σιάρδου Γ., Το πρόβλημα της διαδοχής στην ελληνική γεωργία, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (Κ.Ε.Π.Ε.), εκδόσεις Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1984, σελ. 170-172.

[101] Μωυσίδης Αν., Συνθετικοί προβληματισμοί για το σύγχρονο Αγροτικό χώρο, διανεμόμενο κείμενο στις σημειώσεις για το Μάθημα Αγροτικός χώρος και Αγροτική πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, χειμερινό εξάμηνο, Αθήνα 2005, σελ. 28.

[102] Γιδαράκου Ισαβ., Καζακόπουλος Λ., Παπαδόπουλος Δ., Διαδοχή της οικογενειακής εκμετάλλευσης μια τυπολογική προσέγγιση, στο Ματτάς Κ., Αποστολόπουλος Κ., Αναζητώντας το αύριο της Ελληνικής γεωργίας, Πρακτικά 6ου πανελλήνιου συνεδρίου αγροτικής οικονομίας, Εταιρεία Αγροτικής Οικονομίας (ΕΤ.ΑΓΡ.Ο), εκδόσεις Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 180.

Εν συνεχεία σε σχετική ερώτηση του εάν εκτρέφουν κάποιο/α ζώα το 52% (δηλαδή 26 άτομα στα 50) απάντησαν ότι εκτρέφουν κάποιο είδος ζώου, είτε για αυτοκατανάλωση, είτε για παραγωγή και άρα εξασφάλιση εισοδήματος.

Τέλος, σχετικά με την απασχόληση των ηλικιωμένων αγροτών σε σχετική ερώτηση του σε τι βαθμό συνεχίζουν να εργάζονται τα 18 άτομα από τα 50 δήλωσαν ότι απασχολούνται μερικώς σε αυτή (ποσοστό 36%) και 15 άτομα ότι εργάζονται πλήρως σε αυτή (ποσοστό 30%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 20 Βαθμός απασχόλησης του ερωτώμενου σε σχέση με την ηλικία του

Ηλικία	**Σύνολο Ατόμων**		**Βαθμοί απασχόλησης**							
			Πλήρως		**Μερικώς**		**Ελάχιστα**		**Καθόλου**	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	36	100,0	15	41,7	17	47,2	4	11,1	-	-
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	14	100,0	-	-	1	7,1	2	14,3	11	78,6
Σύνολο	50	100,0	15	30	18	36	6	12	11	22

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Πιο αναλυτικά, όπως ήδη έχει αναφερθεί πιο πάνω, τα ηλικιωμένα άτομα, παρά του ότι λαμβάνουν σύνταξη, στην πλειοψηφία τους και συγκεκριμένα τα 17 στα 36 άτομα από 65 έως 79 ετών της τρίτης ηλικίας, δήλωσαν ότι συνέχιζαν να εργάζονται «μερικώς» σε ποσοστό 47,2%, ενώ το 41,7% της ίδιας ηλικιακής κατηγορίας εξακολουθεί να εργάζεται «πλήρως» (15 άτομα από τα 36 από 65 έως 79 ετών). Μόνο 4 άτομα δήλωσαν ότι απασχολούνται ελάχιστα (11,1%). Αξιοσημείωτο όμως είναι το ποσοστό που σημειώνεται στην τέταρτη ηλικία αφού η συντριπτική πλειοψηφία της ηλικιακής αυτής κατηγορίας με 78,6% δηλώνει ότι δεν απασχολείται καθόλου, δηλαδή δεν εργάζεται καθόλου.

Το γεγονός του ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων δηλώνει ότι απασχολείται μερικώς στην γεωργία, αποδεικνύει ότι στη συγκεκριμένη κοινότητα ο χαρακτήρας της αγροτικής παραγωγής ακολουθεί κυρίως το μοντέλο της μικρής, μη εντατικής παραγωγής της γεωργίας, δηλαδή το παραδοσιακό πρότυπο της μικρής και πολυτεμαχισμένης αγροτικής παραγωγής, κάτι το οποίο όντως φαίνεται να ισχύει, αφού τα τελευταία χρόνια ο πληθυσμός του χωριού φαίνεται να’ χει στραφεί και προς άλλες μορφές δραστηριότητας πέραν της αγροτικής όπως π.χ. του τουρισμού, της οικιστικής

ανάπτυξης κτλ. Δεν παύει όμως, ένα αρκετά μεγάλο μέρος του πληθυσμού του και ιδιαίτερα αυτό των ηλικιωμένων του, να συντηρείται από αυτήν.

Με βάση την έρευνα που διεξήχθη, συνολικά από τους 50 ηλικιωμένους ερωτηθέντες, οι 39 δήλωσαν ότι εξακολουθούν να εργάζονται, είτε να απασχολούνται στη γεωργία. Ποιοι είναι όμως οι λόγοι οι οποίοι τους ωθούν να προβούν σε αυτό; Τα αίτια παρουσιάζονται στον αμέσως επόμενο πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 21 Οι κατά φύλο λόγοι συνέχισης της απασχόλησης

Λόγοι συνέχισης εργασίας	**Σύνολο**		**Άνδρες**		**Γυναίκες**	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Βοήθεια στα παιδιά	19	48,7	7	36,8	12	60,0
Ενίσχυση εισοδήματος	14	35,9	8	42,1	6	30,0
Για δημιουργική απασχόληση	5	12,8	4	21,1	1	5,0
Άλλο	1	2,6	-	-	1	5,0
Σύνολο Εργαζόμενων Ατόμων	39	100,0	19	100,0	20	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Από τον παραπάνω πίνακα αποδεικνύεται ότι οι ηλικιωμένοι εξακολουθούν να εργάζονται κυρίως για να συνδράμουν με τη βοήθειά τους τα παιδιά τους (48,7%), και κατόπιν για να ενισχύσουν το δικό τους αδύναμο εισόδημα (35,9%). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ποσοστό του 12,8% που ισχυρίστηκε ότι εργάζεται για να νιώθει ότι προσφέρει και για να περνάει δημιουργικά την ώρα του. Τέλος, υπάρχει και ένα ποσοστό 2,6% που το κάνει για διάφορους άλλους λόγους.

Από την οπτική του φύλου τώρα αν προσεγγίσει κανείς τους λόγους της συνέχισης της απασχόλησης διαφαίνεται ότι οι άνδρες στην πλειοψηφία του συνόλου του δείγματος με 42,1% εξακολουθούν να το κάνουν για να προσφέρουν και να ενισχύουν στο εισόδημα του σπιτικού τους. Οι γυναίκες απ' την άλλη στο 60% του συνόλου των απαντήσεων τους διατύπωσαν ότι συνεχίζουν να εργάζονται για να προσφέρουν βοήθεια στα παιδιά τους. Αυτά τα ποσοστά έρχονται να επιβεβαιώσουν την ύπαρξη των συμβατικών μοντέλων και ρόλων που υπάρχουν βαθιά ριζωμένα στην επαρχία για τα 2

φύλα, όπου ο άνδρας, ακόμη και ο ηλικιωμένος, είναι επιφορτισμένος με την εξασφάλιση των αγαθών στο σπίτι, το γνωστό μοντέλο- πρότυπο του άνδρα-κουβαλητή. Οι γυναίκες απ' την άλλη αποδεικνύουν ότι μέχρι και τα βαθιά γεράματα επιλέγουν να βοηθούν και να συνδράμουν τα παιδιά τους, λόγω του πηγαίου μητρικού ενστίκτου, το οποίο ούτε παύει, ούτε μειώνεται με τα χρόνια. Το ποσοστό αυτό αποδεικνύει ότι ο ρόλος της γυναίκας ως φορέα φροντίδας, ήταν και θα είναι ταυτόσημος με το φύλο της, ανεξαρτήτως της ηλικίας της.

Πέραν όλων αυτών, η προβολή ως βασικότερου κινήτρου, αυτού της ενίσχυσης και βοήθειας προς τα παιδιά, υποδηλώνει ότι υφίστανται σχέσεις ομαλές και αρμονικές χωρίς προστριβές και συγκρούσεις μεταξύ των ηλικιωμένων και των παιδιών τους. Το μη αμελητέο ποσοστό εργασίας όμως του 42,1% του ανδρικού πληθυσμού αντιπροσωπεύει μία δεινή οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού που το ωθεί να εξακολουθεί να οφείλει να εργάζεται για μία σειρά από κοινωνικοοικονομικά αίτια. Τέλος, το ποσοστό του 12,8% που δουλεύει για ευχαρίστηση ή για να περνάει δημιουργικά την ώρα του, υποδηλώνει έναν αριθμό ηλικιωμένων ατόμων, οι οποίοι είναι «ανεξάρτητοι οικογενειακών υποχρεώσεων[103]».

[103] Μωυσίδης Αν., Ανθοπούλου Θ., Ντύκεν Μ., Οι Ηλικιωμένοι στον Αγροτικό Χώρο, συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού μελέτη περίπτωσης σε δύο κοινότητες, ό.π., σελ. 86.

5.1.3 Τα χαρακτηριστικά της οικονομικής κατάστασης του πληθυσμού της έρευνας

Οι σύγχρονες ρηξικέλευθες, σαρωτικές αλλαγές που διαδραματίζονται στο πολιτικό παρασκήνιο διαμορφώνουν μία σειρά από νέες καταστάσεις και πολιτικές που συμπαρασύρουν τους περισσότερους τομείς ανάπτυξης και δράσης της χώρας. Η οικονομία είναι από τους πρώτους τομείς που σημειώνονται κλυδωνισμοί, όταν επέρχεται μία χρηματοπιστωτική κρίση. Το πρόβλημα που δημιουργείται από αυτή όλη τη διεργασία, είναι ότι το μεγαλύτερο τμήμα και κόστος, υφίστανται όλες εκείνες οι ασθενέστερες κοινωνικοοικονομικές ομάδες του πληθυσμού, όπως η κατηγορία των ηλικιωμένων συνταξιούχων και ιδιαίτερα αυτών που κατοικούν στην ύπαιθρο, οι οποίοι πέραν όλων των άλλων έχουν να αντιμετωπίσουν και τις αντιξοότητες της αγροτικής ζωής.

Στο χωριό και ευρύτερα στην ύπαιθρο τα πολύ χαμηλά εισοδήματα των συνταξιούχων αγροτών και κτηνοτρόφων επιδεινώνονται από τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης που επικρατούν εκεί, κάτι το οποίο έχει ως συνέπεια τη δημιουργία φαινομένων εξάρτησης οικονομικής και κοινωνικής φύσεως. Παράλληλα, σημειώνονται φαινόμενα ολίσθησης σε καταστάσεις κάτω του ελάχιστα κοινού αποδεκτού επιπέδου ζωής. Με την τρίτη λοιπόν ενότητα στο ερωτηματολόγιο, εξετάσθηκαν οι πηγές του εισοδήματος και οι ενισχύσεις που δέχονται οι ηλικιωμένοι.

Πιο αναλυτικά, από το σύνολο των 50 ερωτηθέντων οι 46 δήλωσαν ότι λαμβάνουν σύνταξη (ποσοστό 92%), εκ των οποίων όμως οι 42, δηλαδή η πλειονότητα των αποκριθέντων δήλωσε ότι λαμβάνει σύνταξη από τον ΟΓΑ (ποσοστό 84%), δύο του ΤΕΒΕ (ποσοστό 4%), ένας του ΙΚΑ(ποσοστό 2%) και ένα ακόμη άτομο ότι λαμβάνει κάποια άλλη σύνταξη και συγκεκριμένα από το ΝΑΤ (ποσοστό 2%). Τέλος, το 8% των ηλικιωμένων, δήλωσε πως δεν λαμβάνει καμία σύνταξη. Πρόκειται, όμως στο σύνολο τους για γυναίκες έγγαμες της τρίτης ηλικίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 22 Πηγές σύνταξης

Κατηγορίες Ηλικιών και Οικογενειακής Κατάστασης	**Είδη Συντάξεων**										**Σύνολο Ατόμων**	
	ΟΓΑ		**ΙΚΑ**		**ΤΕΒΕ**		**ΑΛΛΗ**		**ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	29	80,6	1	2,8	2	5,5	-	-	4	11,1	36	72,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	13	92,9	-	-	-	-	1	7,1	-	-	14	28,0
Σύνολο	42	84,0	1	2,0	2	4,0	1	2,0	4	8,0	50	100,0
Έγγαμοι	25	80,6	-	-	2	6,5	-	-	4	12,9	31	62,0
Χήροι	17	94,5	-	-	-	-	1	5,5	-	-	18	36,0
Άγαμοι	-	-	1	100,0	-	-	-	-	-	-	1	2,0
Σύνολο	42	84,0	1	2,0	2	4,0	1	2,0	4	8,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Συνοψίζοντας για τον παραπάνω πίνακα, παρατηρείται ότι ως επί των πλείστων οι ερωτώμενοι του δείγματος λαμβάνουν αγροτική σύνταξη από τον ΟΓΑ (ποσοστό 84%), αξιοσημείωτο όμως είναι ότι η τέταρτη ηλικία και ειδικά οι χήροι-ες του πληθυσμού λαμβάνουν σχεδόν αποκλειστικά μόνο αγροτική σύνταξη με ποσοστό που ανέρχεται στο 94,5% του συνόλου και το οποίο υποδηλώνει ότι ορισμένες δεκαετίες πιο πριν στην ύπαιθρο δεν δίδονταν δυνατότητες, ούτε υπήρχαν προοπτικές σε άλλους είδους παράλληλες ή μη εργασίες, πέραν του αγροτοκτηνοτροφικού τομέα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η άποψη των ίδιων των ηλικιωμένων στην ερώτηση που τους απευθύνθηκε να αξιολογήσουν την οικονομική τωρινή τους κατάσταση με αυτήν πριν τη σύνταξη, καθώς σχεδόν οι μισοί απάντησαν ότι τη βρίσκουν χειρότερη απ’ ότι ήταν πρώτα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23 Απόψεις σχετικά με την οικονομική κατάσταση πριν τη σύνταξη με βάση την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση

Κατηγορίες Ηλικιών και Οικογενειακής Κατάστασης	**Απόψεις Οικονομικής Κατάστασης**						**Σύνολο Ατόμων**	
	Καλύτερη		**Χειρότερη**		**Ίδια**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	3	8,3	24	66,7	9	25,0	36	72,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	4	28,6	5	35,7	5	35,7	14	28,0
Σύνολο	7	14,0	29	58,0	14	28,0	50	100,0
Έγγαμοι	3	9,7	20	64,5	8	25,8	31	62,0
Χήροι	4	22,2	9	50,0	5	37,8	18	36,0
Άγαμοι	-	-	-	-	1	100,0	1	2,0
Σύνολο	7	14,0	29	58,0	14	28,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Συγκεκριμένα 29 άτομα στα 50 απάντησαν ότι βρίσκουν την τωρινή κατάσταση χειρότερη σε σχέση με πριν, δηλαδή ποσοστό που αγγίζει το 58%. Την εντύπωση αυτή την ενστερνίζονται ως επί των πλείστων με 66,7% τα άτομα ηλικίας 65 έως 79 ετών, δηλαδή της Γ' ηλικίας, και αυτό γιατί έχοντας πρότινος αποκοπεί απ' την ενεργό εργασιακή ζωή κρίνουν ότι προφανώς αποκόμιζαν υψηλότερα εισοδήματα πριν σε σχέση με τώρα. Στον παραπάνω λοιπόν πίνακα, παρατηρείται ότι οι κατηγορίες οι οποίες νιώθουν να αντιμετωπίζουν πιο έντονο οικονομικό πρόβλημα είναι αυτές των έγγαμων της τρίτης ηλικίας (ποσοστό 66,7%), οι οποίοι έχουν ακόμα αυξημένες ανάγκες κάλυψης των αναγκών της οικογένειας τους και η κατηγορία των χήρων λόγω των αυξημένων αναγκών τους σε σχέση με το περιορισμένο εισόδημα της σύνταξης (ποσοστό 35,7%).

Εν συνεχεία, σε επόμενη ερώτηση, του εάν τους προσφέρεται ή λαμβάνουν από τα παιδιά τους κάποια μορφή βοήθειας, η συντριπτική πλειοψηφία (34 άτομα από τα 50) σε ποσοστό 68% απάντησαν καταφατικά. Στην αμέσως επόμενη όμως ερώτηση όπου τους ζητούνταν να διευκρινίσουν τον βαθμό ενίσχυσης, μεγαλύτερη συχνότητα απόκρισης εμφανίζουν οι κατηγορίες του «αρκετά» και η «ελάχιστη», υπογραμμίζοντας την δυσαρέσκεια τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 24 Παρεχόμενη οικονομική ενίσχυση

		Σύνολο Πληθυσμού		Παροχή Βοήθειας								Σύνολο	
				Πλήρης		Μερική		Αρκετή		Ελάχιστη			
		Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Οικονομική Ενίσχυση	Ναι	34	68,0	6	17,6	4	11,8	9	26,5	15	44,1	34	100,0
	Όχι	16	32,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο		50	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 25 Η παροχή βοήθειας σε σχέση με την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση

Κατηγορίες Ηλικιών και Οικογενειακής Κατάστασης	Παροχή Βοήθειας								Σύνολο Ατόμων	
	Πλήρης		Μερική		Αρκετή		Ελάχιστη			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	-	-	1	4,8	5	23,8	15	71,4	21	100,0
Δ' Ηλικία 80+ ετών)	6	50,0	2	16,7	4	33,3	-	-	12	100,0
Σύνολο	6	17,6	4	11,8	9	26,5	15	44,1	34	100,0
Έγγαμοι	-	-	-	-	4	23,5	13	76,5	17	100,0
Χήροι	6	35,3	4	23,5	5	29,4	2	11,8	17	100,0
Σύνολο	6	17,6	4	11,8	9	26,5	15	44,1	34	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Από τον πίνακα 25 διαπιστώνεται ότι οι ηλικιωμένοι του δείγματος από 65 έως 79 ετών δεν λαμβάνουν πλήρη μορφή βοήθειας, αντιθέτως κρίνουν ότι εισπράττουν «ελάχιστη» σε ποσοστό 71,4%. Δηλαδή, τα 15 από τα 21 άτομα της ηλικίας αυτής νιώθουν ότι λαμβάνουν ελάχιστη βοήθεια. Το αντίθετο όμως συμβαίνει για τους ηλικιωμένους άνω των 80 ετών, εκ των οποίων (από τα 12 άτομα της τέταρτης ηλικίας που λαμβάνουν οικονομική βοήθεια) οι 6 δήλωσαν ότι η μορφή που τους παρέχεται είναι «πλήρης» και άρα είναι ικανοποιημένοι από την βοήθεια που τους προσφέρεται από τα παιδιά τους. Αυτό συνεπάγεται ότι τα παιδιά δε συνεισφέρουν, ούτε συμβάλλουν ενεργά στις ανάγκες των ηλικιωμένων γονέων τους παρά μόνο όταν οι

δεύτεροι πλέον φτάσουν σε βαθιά γεράματα. Παράλληλα, τα ηλικιωμένα έγγαμα ζευγάρια επίσης τείνουν να λαμβάνουν λιγότερη βοήθεια (ποσοστό 76,5%) σε σχέση με τους χήρους, των οποίων η πλειονότητα δηλώνει ότι εισπράττει αρκετή βοήθεια (ποσοστό 29,4%), εν αντιθέσει βέβαια με το ποσοστό των έγγαμων της ίδιας κατηγορίας (ποσοστό 23,5%).

Τέλος, όσον αφορά το είδος της παρεχόμενης βοήθειας η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων δήλωσε ότι λαμβάνει οικονομική/χρηματική βοήθεια σε ποσοστό 70,6% (οι 24 από τους 34 που λαμβάνουν βοήθεια), ενώ ακολουθούν η βοήθεια σε είδος με 20,6% (7 στα 34 άτομα) και τέλος η ψυχολογική στήριξη ως μορφή βοήθειας με ποσοστό 8,8% (3 άτομα στα 34).

ΠΙΝΑΚΑΣ 26 Μορφές προσφερόμενης βοήθειας σε σχέση με την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση

Κατηγορίες Ηλικιών και Οικογενειακής Κατάστασης	**Είδος Βοήθειας**						**Σύνολο Περιπτώσεων**	
	Οικονομική		**Σε Είδος**		**Ψυχολογική Στήριξη**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	19	90,5	1	4,8	1	4,8	21	100,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	5	41,7	6	50,0	2	16,7	12	100,0
Σύνολο	24	70,6	7	20,6	3	8,8	34	100,0
Έγγαμοι	15	88,2	1	5,9	1	5,9	17	100,0
Χήροι	9	53,0	6	35,3	2	11,8	17	100,0
Σύνολο	24	70,6	7	20,6	3	8,8	34	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Συνοψίζοντας τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα, όπως ήδη προαναφέρθηκε, η βοήθεια σε χρήμα είναι η πιο ευρέως διαδεδομένη μορφή βοήθειας προς τους ηλικιωμένους με ποσοστό 70,6%. Για την τέταρτη ηλικία, όμως, στο 50% η μορφή βοήθειας που δίδεται είναι σε είδος, κάτι το οποίο ήταν αναμενόμενο, λόγω του ότι τα άτομα της συγκεκριμένης ηλικιακής κατηγορίας δεν μπορούν να μετακινηθούν εύκολα ή αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας ή αδυνατούν εν ολίγοις να προσφέρουν στους εαυτούς τους μία σειρά από διάφορα βασικά είδη και υπηρεσίες όπως ρουχισμό, φαγητό, φροντίδα σπιτιού κτλ. Στην ίδια ηλικιακή κατηγορία ακολουθούν η χρηματική βοήθεια με 41,7% και η ψυχολογική στήριξη με 16,8%. Τέλος, όσον αφορά την

οικογενειακή κατάσταση, η κατηγορία των χήρων φαίνεται να είναι αυτή, η οποία λαμβάνει κυρίως οικονομική στήριξη με ποσοστό 53%, προφανώς λόγω των αυξημένων αναγκών τους εξαιτίας της μοναχικότητας και της έλλειψης συντροφικότητας που βιώνουν.

5.1.4 Συνθήκες ζωής, οικογενειακές σχέσεις και κοινωνικές επαφές του πληθυσμού της έρευνας

Οι αλλαγές και οι έντονοι ρυθμοί εξελίξεων που πραγματοποιούνται συνεχώς στις μέρες μας, συνεπάρουν αναδιαμορφώνοντας ή αλλάζοντας ριζικά τους ρόλους, τους θεσμούς και γενικότερα τον τρόπο ζωής και τις αξίες.

Η οικογένεια λοιπόν ως χώρος ανάπτυξης σχέσεων, και ως φορέας προστασίας, στήριξης και φροντίδας αναγκάζεται να αναδιπλώνεται στις νέες αυτές τάσεις και εξελίξεις, αναπροσαρμόζοντας ακόμη και τις παραδοσιακά δομημένες αλληλένδετες σχέσεις της με τα ηλικιωμένα της άτομα[104]. Τα ερωτήματα που τέθηκαν στην τέταρτη ενότητα του ερωτηματολογίου προσπάθησαν να διερευνήσουν τις σχέσεις των ηλικιωμένων με τα παιδιά τους, τα συναισθήματα τους για αυτά, είτε για τον κοινωνικό τους περίγυρο κτλ.

Πιο αναλυτικά, από τον επόμενο πίνακα προκύπτει ένα αρκετά αυξημένο ποσοστό επί του συνόλου των ηλικιωμένων που δήλωσε ότι σε ποσοστό 34% λαμβάνει βοήθεια για τις δουλειές του σπιτιού από κάποιον άλλον πέρα του συζύγου.

[104] Παπαδοπούλου Δ., Δημουλάς Κ., Μπαμπανέλου Δ., Τσιώλης Γ., Απο την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό, εκδόσεις Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Ι.Ν.Ε.), Αθήνα 2002, σελ. 280.

ΠΙΝΑΚΑΣ 27 Φορέας φροντίδας σε σχέση με την ηλικία και το φύλο

Κατηγορίες Ηλικιών Και Φύλου	Φορέας Φροντίδας						Σύνολο Περιπτώσεων	
	Ο/Η Ίδιος-α		Ο/Η Σύζυγος		Άλλο πρόσωπο			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	19	52,8	12	33,3	5	13,9	36	100,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	2	14,3	-	-	12	85,7	14	100,0
Σύνολο	21	42,0	12	22,0	17	34,0	50	100,0
Άνδρες	2	9,1	12	54,5	8	36,4	22	100,0
Γυναίκες	19	67,9	-	-	9	32,1	28	100,0
Σύνολο	21	42,0	12	22,0	17	34,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Από τα στοιχεία του πίνακα φαίνεται ότι τα άτομα ηλικίας από 65 έως 79 ετών είναι ως επί των πλείστων ικανοί να αυτοεξυπηρετούνται σε ποσοστό 52,8% ή δηλώνουν ότι τους εξυπηρετεί ο/η σύζυγος. Από τα 12 άτομα του δείγματος που απάντησαν ότι εξυπηρετούνται από τον/την σύζυγο και οι 12 είναι άντρες, κάτι το οποίο φανερώνει ότι στην τρίτη ηλικία στο σύνολο τους είναι σχεδόν έγγαμοι, δηλαδή είναι και τα δύο μέλη της οικογενείας εν ζωή. Όσον αφορά την τέταρτη ηλικία, δεν προξενεί έκπληξη το ποσοστό του 85,7% που αναφέρει ότι λαμβάνει φροντίδα από άλλα πρόσωπα. Στο σύνολο τους όμως πρόκειται για ηλικιωμένους άνω των 80 ετών και χήρους-ες οι οποίοι δεν συμβιώνουν με τα παιδιά τους.

Από αυτά τα 17 άτομα που δήλωσαν ότι λαμβάνουν φροντίδα από άλλους, προκύπτει ο αμέσως επόμενος πίνακας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 28 Άλλοι φορείς παροχής φροντίδας (%)

Φορέας	Αριθμός περιπτώσεων	%
Παιδιά	9	52,9
Γαμπρός/Νύφη	1	5,9
Συγγενείς	2	11,8
Γείτονες	3	17,6
Υπάλληλοι	2	11,8
ΣΥΝΟΛΟ	17	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Εν συνεχεία, σε επόμενη ερώτηση σχετικά με το πώς νοιώθουν τη σχέση με τα παιδιά τους τα 27 άτομα από τα 50 εξέφρασαν ότι βιώνουν μία «πολύ στενή σχέση» με τα παιδιά τους (ποσοστό 54%), 17 δήλωσαν ότι έχουν μία «κανονική σχέση» (ποσοστό 34%), 3 μία «χαλαρή» (6%), και τέλος 1 άτομο δήλωσε ότι είναι «πολύ χαλαρή/ανύπαρκτη» (2%). Υπήρξαν και 2 περιπτώσεις (ποσοστό 4%) που αρνήθηκαν να απαντήσουν[105].

ΠΙΝΑΚΑΣ 29 Σχέσεις με παιδιά

Κατηγορίες Ηλικιών και Οικογενειακής Κατάστασης	**Επίπεδο σχέσεων**										**Σύνολο**	
	Πολύ στενή		**Κανονική**		**Χαλαρή**		**Ανύπαρκτη**		**Δ.Α**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 Ετών)	16	44,4	15	41,7	3	8,3	1	2,8	1	2,8	36	100,0
Δ' Ηλικία (80+ Ετών)	11	78,6	2	14,3	-	-	-	-	1	7,1	14	100,0
Σύνολο	27	54,0	17	34,0	3	6,0	1	2,0	2	4,0	50	100,0
Έγγαμοι	14	45,2	13	41,9	3	9,7	-	-	1	3,2	31	100,0
Χήροι	13	72,2	4	22,2	-	-	-	-	1	5,6	18	100,0
Άγαμοι	-	-	-	-	-	-	1	100,0	-	-	1	100,0
Σύνολο	27	54,0	17	34,0	3	6,0	1	2,0	2	4,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Από τα ποσοστά του παραπάνω πίνακα φαίνεται ότι οι ηλικιωμένοι της τρίτης ηλικίας διατηρούν πολύ στενές σχέσεις με τα παιδιά τους. Επίσης πολύ στενές σχέσεις διατηρούν όμως και οι χήροι-ες με ποσοστό μάλιστα που ξεπερνάει το αντίστοιχο των εγγάμων. (72,2% έναντι 45,2% των έγγαμων).

[105] Οι ηλικιωμένοι στη συγκεκριμένη κατηγορία ερωτήσεων ήταν πολύ επιφυλακτικοί και απαντούσαν πολύ γενικά, γιατί ίσως ένοιωθαν ότι θα εκτίθονταν τα παιδιά τους, είτε επειδή φοβούνταν μη τυχόν δημοσιοποιηθούν προβλήματα των οικογενειών τους. Παρά τις όποιες διαβεβαιώσεις της ερευνήτριας εξ αρχής περί διασφάλισης της ανωνυμίας και των απαντήσεων, ορισμένοι ηλικιωμένοι δεν θέλησαν να απαντήσουν σε κάποιες ερωτήσεις από την συγκεκριμένη μόνο κατηγορία. Παράλληλα το γεγονός του ότι απαντούσαν πολύ γενικά και όχι ουσιαστικά αποδεικνύεται και από το ότι κατόπιν θα απαντήσουν σχεδόν οι περισσότεροι ότι αισθάνονται πολύ μοναξιά και ότι ανησυχούν για το μέλλον τους κάτι το οποίο αντικρούεται φυσικά με την απάντηση που έδωσαν στην παρούσα ερώτηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 30 Αίσθημα μοναξιάς

Κατηγορίες Ηλικιών και οικογενειακής κατάστασης	**Κατηγορίες**								**Σύνολο**	
	Ναι		**Κάποιες φορές**		**Όχι**		**Δ.Α**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	21	58,3	5	13,9	9	25,0	1	2,8	36	100,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	10	71,4	2	14,3	1	7,1	1	7,1	14	100,0
Σύνολο	31	62,0	7	14,0	10	20,0	2	4,0	50	100,0
Έγγαμοι	17	54,8	5	16,1	8	25,8	1	3,2	31	100,0
Χήροι	13	72,2	2	11,1	2	11,1	1	5,6	18	100,0
Άγαμοι	1	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	31	62,0	7	14,0	10	20,0	2	4,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Σχετικά με το αν αισθάνονται μοναξιά ή εγκατάλειψη, η τρίτη ηλικία με 58,3% αποκρίθηκε «ναι», όπως και η τέταρτη με 71,4%. Ιδιαίτερα στην τέταρτη ηλικία σημειώνεται ένα τόσο μεγάλο ποσοστό, γιατί υποδηλώνει την ευθραυστότητα και την αβεβαιότητα την οποία νοιώθουν σε πιο μεγάλο βαθμό οι ηλικιωμένοι άνω των 80 ετών και ειδικά η κατηγορία των χηρών, λόγω του ότι είναι πιο επιρρεπείς σε ασθένειες και ζουν τις πιο πολλές φορές μόνοι τους.

Ουσιαστικά, μέσω της απάντησης αυτής διαφαίνεται η προσωπική και υποκειμενική αντίληψη για την κατάσταση τους. Συγκεκριμένα εκδηλώνουν τον εσωτερικό τους κόσμο, την ψυχική τους υγεία, η οποία αποτελεί το αποτέλεσμα μιας σειράς βιωμάτων, συναισθημάτων και καταστάσεων της ζωής του ατόμου σε όλες τις εκφάνσεις του κύκλου ζωής όπως της υγείας, της οικονομικής κατάστασης, των διαπροσωπικών τους σχέσεων με την οικογένεια, τους φίλους, τους γνωστούς κτλ. Στο στάδιο της προχωρημένης γήρανσης τα άτομα νοιώθουν πολύ περισσότερο το αίσθημα της αποξένωσης ή της μοναξιάς και έτσι οδηγούνται στην ψυχολογική εξάρτηση.

Σε επόμενο ερώτημα σχετικά με το αν θα ήθελαν να βλέπουν τα παιδιά τους συχνότερα, στα 49 άτομα που είχαν οικογένεια από τα 50 του δείγματος, οι 42 απάντησαν «πάρα πολύ» και «πολύ».

ΠΙΝΑΚΑΣ 31 Συχνότητα επαφών με τα παιδιά

Κατηγορίες Ηλικιών και οικογενειακής κατάστασης	**Κατηγορίες**						**Σύνολο**	
	Πάρα πολύ		**Πολύ**		**Ίσως**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 Ετών)	27	77,1	6	17,1	2	5,7	35	100,0
Δ' Ηλικία (80+ Ετών)	11	78,6	2	14,3	1	7,1	14	100,0
Σύνολο	38	77,6	8	16,3	3	6,1	49	100,0
Έγγαμοι	25	80,6	4	12,9	2	6,4	31	100,0
Χήροι	13	72,2	4	22,2	1	5,5	18	100,0
Σύνολο	38	77,6	8	16,3	3	6,1	49	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Συγκεκριμένα οι ευαίσθητες ομάδες του πληθυσμού ήταν πιο εκδηλωτικές και με 78,6% τα άτομα άνω των 80 ετών εξέφρασαν ότι θέλουν να τα βλέπουν «πάρα πολύ» τα παιδιά τους. Επίσης μεγάλο ποσοστό σημείωσε και η κατηγορία των έγγαμων κάτι το οποίο σημαίνει ότι θέλουν να βρίσκονται κοντά στα παιδιά τους. Να συμμετέχουν στις ζωές τους. Να είναι τμήμα αυτής. Απ' την άλλη το μικρό ποσοστό του 6,1% που δηλώνει «ίσως» αυτό μπορεί να οφείλεται σε προστριβές, τσακωμούς ή και συγκρούσεις που προκύπτουν κατά καιρούς με τις οικογένειες των παιδιών για διάφορα ζητήματα.

Όσον αφορά το είδος της βοήθειας που προσφέρουν τα ηλικιωμένα άτομα στα παιδία τους, το μεγαλύτερο ποσοστό σημειώθηκε στις κατηγορίες «φύλαξη παιδιών» με 28,6% και στην παροχή σε αγροτικού τύπου δουλειές με επίσης 28,6%. Το μεγάλο ποσοστό του 32,6% του «δεν παρέχω» προέρχεται από τα πολύ ηλικιωμένα και με προβλήματα υγείας άτομα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 32 Παροχή βοήθειας προς παιδιά

Κατηγορίες ηλικιών και φύλου	Κατηγορίες								Σύνολο	
	Δουλειές σπιτιού		Φύλαξη παιδιών		Αγροτικές δουλειές		Δεν παρέχω			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 Ετών)	5	14,4	13	37,1	13	37,1	4	11,4	35	100,0
Δ' Ηλικία (80+ Ετών)	-	-	1	7,1	1	7,1	12	85,7	14	100,0
Σύνολο	5	10,2	14	28,6	14	28,6	16	32,6	49	100,0
Άνδρες	-	-	-	-	14	63,6	8	36,4	22	100,0
Γυναίκες	5	18,5	14	51,9	-	-	8	29,6	27	100,0
Σύνολο	5	10,2	14	28,6	14	28,6	16	32,6	49	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Η βοήθεια που προσφέρεται στο νοικοκυριό με τις «δουλειές του σπιτιού» και την «φύλαξη των παιδιών», παρέχεται εξ' ολοκλήρου από γυναίκες στο δείγμα μας. Ενώ αντιστοίχως η συμμετοχή σε αγροτικές εργασίες πραγματοποιείται εξ' ολοκλήρου από το ανδρικό φύλο. Διαφαίνεται λοιπόν για ακόμη μία ακόμη φορά ότι τα πρότυπα και οι ρόλοι των φύλων στην ύπαιθρο χώρα είναι προδιαγεγραμμένα για το κάθε φύλο.

Τέλος στην τελευταία ερώτηση που τους υποβλήθηκε σχετικά με την άποψη τους περί των γειτόνων η κατανομή έδειξε ότι η πλειονότητα του δείγματος κρίνει ότι οι γείτονες είναι «πολύ σημαντικοί, μπορούν να γίνουν ακόμη και φίλοι» με ποσοστό 88%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 33 Άποψη για γείτονες (κατανομή συχνοτήτων %)

Απόψεις	Αριθμός περιπτώσεων	%
Είναι σημαντικοί	44	88,0
Δεν είναι σημαντικοί	2	4,0
Τυπικές σχέσεις	4	8,0
Σύνολο	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της επιτόπιας έρευνας.

Πέραν της οικογενείας ως φορέα φροντίδας, στην αγροτική κοινωνία, και ειδικά στην νησιωτική, αναπτύσσονται μια σειρά από σχέσεις αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας μεταξύ των κατοίκων. Εν προκειμένω η άποψη ότι οι γείτονες είναι σημαντικοί σημαίνει ότι ως μορφή φορέα φροντίδας, σε πολλές περιπτώσεις που η οικογένεια είναι απούσα και σημειώνεται το φαινόμενο της χαλάρωσης του κοινωνικού δεσμού, έρχονται σαν μία άλλη μορφής συλλογική μορφή της κοινότητας, να αντικαταστήσει θεσμοθετημένες μορφές σχέσεων[106], ως ένας άτυπος φορέας περίθαλψης και φροντίδας.

5.1.5 Κατάσταση της υγείας του πληθυσμού της έρευνας

Μία πολύ σημαντική πτυχή του ανθρώπινου βίου είναι η διασφάλιση και η προαγωγή της υγείας του. Η υγεία, προσδιορίζεται ως ένα προσωπικό δικαίωμα του καθενός, που διασφαλίζεται μέσα από μία ευρύτερη δυναμική ισορροπία με το περιβάλλον και τις συνθήκες ζωής[107] μέσα σε αυτό. Ειδικά στον ηλικιωμένο πληθυσμό, όσο περισσότερο διατηρείται η καλή υγεία, τόσο βελτιώνεται η ποιότητα ζωής, αντιθέτως όσο επιβαρύνεται η υγεία των ατόμων, δημιουργούνται σχέσεις εξάρτησης λόγω των αυξημένων αναγκών τους για φροντίδα και περίθαλψη. Η ύπαρξη κάποιας χρόνιας ασθένειας, μόνιμης σωματικής αδυναμίας ή κάποιου έκτακτου περιστατικού που καθηλώνει τους ηλικιωμένους, σε συνδυασμό μάλιστα και με τις κοινωνικοοικονομικές δυνατότητες συντήρησης τους φέρνει στην επιφάνεια το γνωστό ζήτημα σχετικά με το ποιος θα είναι ο φορέας φροντίδας.

Πιο αναλυτικά, η εκτίμηση της κατάστασης της υγείας των ηλικιωμένων μπορεί να εξεταστεί με την παράμετρο της αυτό-εκτίμησης[108] της κατάστασης της υγείας τους καθώς και μέσω της δυνατότητας εκτέλεσης διαφόρων δραστηριοτήτων στην καθημερινή τους ζωή.

---

[106] Μουσούρου Λ., Στρατηγάκη Μ., Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2004, σελ. 182-183.
[107] Ρομπόλης Σ., Υγεία και Οικονομία, εκδόσεις Καμπύλη, Αθήνα 1999, σελ. 77.
[108] Αμηρά Αν., Δοντά Σ., Τριανταφύλλου Τ., Υγεία και Χρήση υπηρεσιών από τους ηλικιωμένους στην αγροτική Ελλάδα, στο σημειώσεις για το μάθημα Κοινωνία της Υπαίθρου και ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, χειμερινό εξάμηνο 2006, σελ. 306.

ΠΙΝΑΚΑΣ 34 Αυτοεκτίμηση Υγείας με βάση την Ηλικία και το φύλο

Κατηγορίες ηλικιών και φύλων	**Κατηγορίες εκτίμησης υγείας**										**Σύνολο περιπτώσεων**	
	Πολύ καλή		**Αρκετά καλή**		**Μέτρια**		**Αρκετά κακή**		**Κακή**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	2	5,5	14	38,9	19	52,8	1	2,8	-	-	36	42,0
Δ' Ηλικία (80+ Ετών)	-	-	-	-	3	21,4	6	42,9	5	35,7	14	28,0
Σύνολο	2	4,0	14	28,0	22	44,0	7	14,0	5	10,0	50	100,0
Έγγαμοι	1	4,5	4	18,2	12	54,5	3	13,6	2	9,1	22	44,0
Χήροι	1	3,6	10	35,7	10	35,7	4	14,3	3	10,7	28	56,0
Σύνολο	2	4,0	14	28,0	22	44,0	7	14,0	5	10,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Στην ερώτηση του «πως αισθάνεστε την υγεία σας» η πλειονότητα των ερωτηθέντων απάντησε ότι την βρίσκει μέτρια με 44%, ακολούθως αρκετά καλή με 28%, αρκετά κακή με 14%, κακή με 10% και ένα ποσοστό του 4% κρίνει ότι είναι πολύ καλή η υγεία του. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των ηλικιωμένων της τέταρτης ηλικίας, διότι στην πλειονότητα τους θεωρούν ότι έχουν μία αρκετά κακή (ποσοστό 42,9%) ή τελείως κακή υγεία (ποσοστό 35,7%). Τα ποσοστά αυτά επιβεβαιώνουν το ότι ιδιαίτερα τα άτομα άνω των 80 ετών νιώθουν στην πλειοψηφία τους ασθενείς, αλλά επιβεβαιώνεται παράλληλα και ότι όσο αυξάνεται η ηλικία του ατόμου τόσο αυξάνονται και οι πιθανότητες εμφάνισης κάποιου είδους αρρώστιας ή ασθένειας, η οποία επιβαρύνει την συνολική υγεία του ηλικιωμένου ατόμου. Όσον αφορά τα δύο φύλα τώρα, η πλειονότητα των ανδρών εμφανίζεται να είναι λιγότερο ευχαριστημένοι με την κατάσταση της υγείας τους (ποσοστό 54,5%), ενώ οι γυναίκες κρίνουν ότι έχουν μία αρκετά καλή προς μέτρια υγεία (ποσοστό 35,7%). Κατ' επέκταση το πώς κρίνουν οι ίδιοι την υγεία τους αντανακλά της ψυχική τους κατάσταση και ισορροπία, η οποία διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στη γενικότερη φυσική κατάσταση του ατόμου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 35 Η αυτοεκτίμηση της υγείας με βάση την οικογενειακή κατάσταση

Οικογενειακή κατάσταση	Κατηγορίες εκτίμησης της υγείας										Σύνολο	
	Πολύ καλή		Αρκετά καλή		Μέτρια		Αρκετά κακή		Κακή			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Έγγαμοι	2	6,4	13	42,0	15	48,4	1	3,2	-	-	31	62,0
Χήροι	-	-	1	5,6	6	33,3	6	33,3	5	27,8	18	36,0
Άγαμοι	-	-	-	-	1	100,0	-	-	-	-	1	2,0
Σύνολο	2	4,0	14	28,0	22	44,0	7	14,0	5	10,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Με βάση την οικογενειακή κατάσταση του ατόμου προκύπτει ότι οι έγγαμοι νιώθουν ότι έχουν μία μέτρια (ποσοστό 48,4%) προς αρκετά καλή υγεία (ποσοστό 42%), κάτι το οποίο φανερώνει ότι σε γενικές γραμμές είναι ευχαριστημένοι με την κατάσταση τους. Τα άτομα, όμως που έχουν χηρεύσει εμφανίζονται να είναι έντονα δυσαρεστημένα με την κατάσταση της υγείας τους κρίνοντας της ως «αρκετά κακή» με ποσοστό 33,3% ή και «κακή» με σχεδόν 28%. Τα παραπάνω ποσοστά αποδεικνύουν ότι πέραν της ηλικίας σπουδαίο ρόλο διαδραματίζει και η οικογενειακή κατάσταση του ηλικιωμένου ατόμου στη γενικότερη κατάσταση της υγείας τους, και αυτό διότι η υγεία φαίνεται να επηρεάζεται σημαντικά από αισθήματα μοναξιάς ή εγκατάλειψης τα οποία βιώνουν, και τα οποία είναι υπεύθυνα για την επιβάρυνση της φυσικής τους κατάστασης και άρα κατ' επέκταση της υγείας τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 36 Ανάγκη φροντίδας από άλλους λόγω προβλημάτων υγείας

Κατηγορίες ηλικιών και οικογενειακής κατάστασης	**Συχνότητα αναγκών**						**Σύνολο**	
	Πάντα		**Όποτε χρειαστεί**		**Καθόλου**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	-	-	21	58,3	15	41,7	36	72,0
Δ' Ηλικία (80+ Ετών)	10	7,1	4	28,6	-	-	14	28,0
Σύνολο	10	2,0	25	50,0	15	30,0	50	100,0
Έγγαμοι	-	-	18	58,1	13	42,0	31	62,0
Χήροι	10	55,5	7	38,9	1	5,6	18	36,0
Άγαμοι	-	-	-	-	1	100,0	1	2,0
Σύνολο	10	2,0	25	50,0	15	30,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Σχετικά με την ανάγκη που έχουν στο να τους φροντίζει κάποιος 15 άτομα δήλωσαν ότι δεν χρειάζονται καθόλου βοήθεια (ποσοστό 30%), τα άτομα αυτά ανήκουν όλα στην τρίτη ηλικία από 65 έως 79 ετών. Ένα 7,1% δήλωσε ότι λαμβάνει πάντα φροντίδα σε μόνιμη βάση από άλλους λόγου κάποιου σοβαρού προβλήματος υγείας που αντιμετωπίζουν, και τα 10 τα οποία δήλωσαν έτσι ανήκουν στην τέταρτη ηλικία. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων εξέφρασαν ότι λαμβάνουν φροντίδα, μόνο όποτε χρειαστεί από άλλους (ποσοστό 50%).

Η ηλικία αποδεικνύεται ότι αποτελεί ένα παράγοντα που αυξάνει την ανάγκη για παροχή φροντίδας και βοήθειας. Τα ποσοστά της κατηγορίας «καθόλου» υποδηλώνουν ότι τα άτομα της τρίτης ηλικίας έχουν την δυνατότητα αυτοεξυπηρέτησης σε αντίθεση με τα άτομα άνω των 80 ετών, τα οποία έχουν τεθεί φυσικά λόγω της ηλικίας τους σε μία πιο παθητική και παροπλισμένη θέση.

Σε σχέση με την οικογενειακή κατάσταση, όπως ήταν αναμενόμενο, οι χήροι με 55,5% αποδεικνύουν ότι εξαρτούνται σχεδόν αποκλειστικά από άλλους για βοήθεια και φροντίδα των προβλημάτων υγείας που τους ταλαιπωρούν. Εν συνεχεία, οι έγγαμοι της τρίτης ηλικίας είναι πιο ανεξάρτητοι καθότι στα πλαίσια της οικογενειακής ζωής λαμβάνουν φροντίδα από τον/την σύζυγο τους.

Τέλος, τα άτομα που αναλαμβάνουν να προσφέρουν βοήθεια και φροντίδα στους ηλικιωμένους σύμφωνα με τη συχνότητα των απαντήσεων των αποκρινόμενων είναι τα παιδιά (ποσοστό 58%), ο/η σύζυγος όταν προφανώς είναι έγγαμοι και εις θέση να προσφέρουν (ποσοστό 22%), τα παιδιά γαμπρός/νύφη (ποσοστό 10%), οι ίδιοι οι ηλικιωμένοι (με ποσοστό 6%), οι γείτονες (με 4%) και τέλος ξένοι άνθρωποι επί πληρωμή (στο 2%), όπως π.χ. οι αποκλειστικές νοσοκόμες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 37 Φορέας φροντίδας (κατανομή συχνοτήτων %)

Φορέας φροντίδας	**Αριθμός περιπτώσεων**	**%**
Ο/Η Σύζυγος	11	22,0
Τα Παιδιά	25	56,0
Ο/Η Γαμπρός/Νύφη	5	10,0
Υπάλληλοι	1	2,0
Μόνος μου	3	6,0
Γείτονες/Φίλοι	2	4,0
Σύνολο	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

5.1.6 Δυνατότητες συντήρησης και εξυπηρέτησης του πληθυσμού της έρευνας

Λέγεται συχνά ότι στον αγροτικό χώρο επικρατούν δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, άσχημες και προβληματικές για τους κατοίκους του που δεν τους επιτρέπουν μία άνετη και χαλαρή διαβίωση. Μέσω της έκτης ενότητας του ερωτηματολογίου έγινε προσπάθεια καταγραφής των συνθηκών διαβίωσης τους και των οποίων προβλημάτων αντιμετωπίζουν.

Οι συνθήκες διαβίωσης, λοιπόν, στη συγκεκριμένη κοινότητα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως γενικά καλές, όχι όμως και κατάλληλες στο σύνολο τους για τους ηλικιωμένους και ειδικά αυτούς που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας.

Πιο αναλυτικά, σχεδόν όλοι οι ηλικιωμένοι του δείγματος έμεναν σε δική τους ιδιόκτητη κατοικία, μόνο μία περίπτωση δήλωσε ότι ζούσε σε σπίτι που της είχαν παραχωρήσει. Άρα το 90% του δείγματος διαθέτει δική του κατοικία.

Όσον αφορά τις ανέσεις που διαθέτουν τα σπίτια τους σύμφωνα με την συχνότητα των απαντήσεων που δόθηκαν από τους ερωτηθέντες όλα τα σπίτια διαθέτουν στο 100% ηλεκτρικό ρεύμα, νερό κρύο και τηλέφωνο. Τα ποσοστά φανερώνουν όμως

ελλείψεις στις συνθήκες υγιεινής των σπιτιών και αυτό διότι υπάρχουν αρκετά παλιού τύπου σπίτια μέσα στο χωριό, στα οποία ως επί των πλείστων κατοικούν ηλικιωμένοι και τα οποία λόγω του αδύναμου και ελάχιστου εισοδήματος τους δεν μπορούν να επισκευάσουν ή να προβούν σε ανακαίνιση τους. Έτσι, το 92% (46 άτομα από τα 50) δήλωσε ότι διαθέτει τουαλέτα μέσα στο σπίτι, υπάρχουν όμως και 4 περιπτώσεις, δηλαδή ένα μικρό ποσοστό του 8% που επειδή η κατοικία είναι πολύ παλιά, το μπάνιο ήταν έξω από τα δωμάτια του κυρίως σπιτιού και μέσα σε μία εσωτερικού τύπου αυλή[109]. Επίσης, ζεστό νερό διαθέτει το 88% του συνόλου.

Τέλος, όσον αφορά τη θέρμανση, παρόλη την υγρασία που υπάρχει στο νησί, τα σπίτια των ηλικιωμένων δεν διέθεταν όλα θέρμανση στο σύνολο τους. Έτσι, το 72% δήλωσε ότι διαθέτει θέρμανση κεντρική με καλοριφέρ, το 44% τζάκι, το 2% θερμάστρα πετρελαίου και το 1% ηλεκτρικές σόμπες.

Εν συνεχεία, στην ερώτηση του πως βλέπουν οι ίδιοι οι ερωτώμενοι το σπίτι τους από άποψη χώρου η πλειοψηφία των ηλικιωμένων το βρίσκει επαρκή (ποσοστό 56%).

[109] Υπήρχε ένα πολύ μικρό ορθογώνιο δωματιάκι έξω από τα κυρίως δωμάτια του σπιτιού συνήθως στην αυλή του σπιτιού και έξω από αυτό υπήρχε ένα τσιμεντένιο στερνί-πλυσταριό, που διέθετε την βρύση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 38 Άποψη για το μέγεθος της κατοικίας με βάση την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση

Κατηγορίες ηλικιών και οικογενειακής κατάστασης	**Απόψεις**								**Σύνολο**	
	Άνετο		**Επαρκές**		**Μικρό**		**Πολύ μικρό**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	3	8,3	16	44,4	10	27,8	7	14,0	36	72,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	1	7,1	12	85,7	-	-	1	7,1	14	28,0
Σύνολο	4	8,0	28	56,0	10	20,0	8	16,0	50	100,0
Έγγαμοι	3	9,7	13	41,9	8	25,8	7	22,6	31	62,0
Χήροι	1	5,6	15	83,3	1	5,5	1	5,6	18	36,0
Άγαμοι	-	-	-	-	1	100,0	-	-	1	2,0
Σύνολο	4	8,0	28	56,0	10	20,0	8	16,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Από τον παραπάνω πίνακα διαφαίνεται ότι με βάση την ηλικία τα άτομα που φαίνεται να είναι πιο ευχαριστημένα με το μέγεθος της κατοικίας τους και να το θεωρούν επαρκές σε ποσοστό 85,7% είναι τα άτομα της τέταρτης ηλικίας, κάτι το οποίο συνεπάγεται ότι τα άτομα της ηλικιακής αυτής κατηγορίας, τα οποία είναι ως επί των πλείστων χήροι και χήρες, δεν επιζητούν κάτι περισσότερο και εμφανίζουν μία εγκράτεια ως προς το μέγεθος της κατοικίας. Το μεγαλύτερο ποσοστό των έγγαμων δηλώνουν ευχαριστημένοι με 41,9% με την κατοικία τους, το 22,6% τη θεωρεί όμως πολύ μικρή. Αυτό συμβαίνει στις περιπτώσεις των ηλικιωμένων ατόμων που συμβιώνουν μαζί με τα παιδιά τους και έτσι γι’ αυτό κρίνουν ότι δεν τους αρκεί η υπάρχουσα κατοικία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 39 Μέσο μετακίνησης (κατανομή συχνοτήτων %)

Μέσο	**Αριθμός περιπτώσεων**	**%**
Αγροτικό Ι.Χ	28	56,0
Μηχανάκι	1	5,0
Ζώο μεταφοράς	6	12,0
Δημόσιες συγκοινωνίες	3	6,0
Δεν διαθέτω	12	24,0
Σύνολο	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Όσον αφορά το μέσο που χρησιμοποιούν για μετακινήσεις, το 24% ανέφερε ότι δεν διαθέτει κάποιο μέσο και άρα στα άτομα αυτά αυξάνεται η εξάρτηση τους από τους άλλους για εξυπηρέτηση και παροχή βοήθειας. Ειδικά τα άτομα που πάσχουν από κάποια μορφής ασθένεια και παράλληλα δεν διαθέτουν κάποιο όχημα για μετακίνηση βρίσκονται σε πολύ δυσμενή θέση έναντι άλλων συνομήλικων τους. Οι δυσχέρειες στις μετακινήσεις στοιχειοθετούν ως επί των πλείστων μία σειρά από προβλήματα προσβασιμότητας σε υπηρεσίες, αγαθά αλλά και στην αγορά, δημιουργώντας , στις περιπτώσεις που τα ηλικιωμένα άτομα δεν λαμβάνουν κάποια μορφή υποστήριξης, αποκλεισμό από μία σειρά δεδομένων παροχών, καθώς και τις κατάλληλες προϋποθέσεις για ολίσθηση σε φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας και διάρρηξης του κοινωνικού ιστού.

5.1.7 Παρουσίαση του ελεύθερου χρόνου και των γενικών αντιλήψεων του πληθυσμού της έρευνας

Για την προσέγγιση του θέματος ελεύθερος χρόνος, πρέπει καταρχήν να ληφθεί υπόψη ότι είναι μία παράμετρος που εν μέρει καθορίζεται[110] από το φύλο του ηλικιωμένου, το χαρακτήρα του, τα ενδιαφέροντά του, τις κοινωνικές σχέσεις του την υγεία του κ.ο.κ.

Ο ελεύθερος χρόνος που αυξάνεται μετά τη συνταξιοδότηση του ατόμου διαφοροποιείται στην περίπτωση των ηλικιωμένων που ζουν στον αγροτικό χώρο σε σχέση με αυτόν των ηλικιωμένων που ζουν στα αστικά κέντρα. Εξάλλου η πλειονότητα των ηλικιωμένων του δείγματος δήλωσε ότι συνεχίζει να απασχολείται στην γεωργία για λόγους εξασφάλισης ενός πρόσθετου εισοδήματος, συμπληρωματικού αυτού της σύνταξης, ή για να βοηθήσουν τα παιδιά τους ή για να νιώθουν δημιουργικοί οι ίδιοι.

Έτσι, ο προσδιορισμός του ελεύθερου χρόνου στην αγροτική κοινωνία καθίσταται ιδιαίτερα προβληματικός[111], καθώς προσδιορίζεται δύσκολα εξαιτίας του ότι οι εργασίες και οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται μέσα σε αυτόν δεν είναι ούτε χρονικά, ούτε τοπικά προσδιορισμένες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν, λοιπόν, οι απαντήσεις των ερωτώμενων σχετικά με το πώς περνάνε τον ελεύθερο χρόνο τους, οι οποίες παρουσιάζονται στον αμέσως επόμενο πίνακα.

[110] Έμκε - Πουλοπούλου Ήρ., Έλληνες ηλικιωμένοι πολίτες παρελθόν, παρόν και μέλλον, ό.π.Έ σελ. 311.
[111] Καμπέρης Ν., Η δυναμική και η σημασία του ελεύθερου χρόνου στην αγροτική κοινωνία, περιοδικό θέσεις, τεύχος 74, Αθήνα 2001, σελ. 79

ΠΙΝΑΚΑΣ 40 Τρόποι απασχόλησης κατά τον ελεύθερο χρόνο

Κατηγορίες ηλικιών και φύλου	Τρόποι απασχόλησης								Σύνολο	
	Τηλεόραση		Οικογένεια		Φίλοι - Γείτονες		Ξεκούραση και ύπνος			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	8	22,2	15	41,7	11	30,5	2	5,6	36	100,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	9	64,3	-	-	2	14,3	3	21,4	14	100,0
Σύνολο	17	34,0	15	30,0	13	26,0	5	10,0	50	100,0
Άνδρες	8	36,4	3	9,1	9	40,9	2	9,1	22	100,0
Γυναίκες	9	32,1	12	42,9	4	14,3	3	10,7	28	56,0
Σύνολο	17	34,0	15	30,0	13	26,0	5	10,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Όπως φαίνεται από τον πίνακα η πλειονότητα των ηλικιωμένων απάντησε πως βλέπει τηλεόραση με ποσοστό 34%, ακολουθεί η οικογένεια με 30%, οι φίλοι και οι γείτονες με 26% και τέλος η κατηγορία της ξεκούρασης και του ύπνου με 10%. Συγκεκριμένα με κριτήριο την ηλικία, τα άτομα από 65 έως 79 ετών, δηλώνουν ότι περνούν τον περισσότερο από τον ελεύθερο χρόνο τους με την οικογένεια σε ποσοστό 41,7%, κάτι το οποίο υποδηλώνει ότι τα ηλικιωμένα άτομα θέλουν να βοηθούν και να συμμετέχουν στις ζωές των παιδιών τους. Απ' την άλλη η συντριπτική πλειοψηφία της τέταρτης ηλικίας περνά τον ελεύθερο χρόνο της, με την τηλεόραση με ποσοστό 64,3%. Το αρκετά μεγάλο αυτό ποσοστό φανερώνει ότι τα άτομα των άνω των 80 ετών πλήττουν κυρίως από μοναξιά και ανία. Με βάση το φύλο τώρα το αξιοσημείωτο είναι ότι στην πλειονότητα τους τα άτομα που περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους με τις οικογένειες τους είναι ο γυναικείος πληθυσμός με 42,9%. Αυτό αποδεικνύει ότι οι γυναίκες ακόμη και σε προχωρημένη ηλικία αρέσκονται στο να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ή τη φροντίδα τους στο στενό οικογενειακό τους περιβάλλον. Οι άνδρες απ' την άλλη προτιμούν περισσότερο τις κοινωνικές συναναστροφές και τη συντροφιά, αφού τον ελεύθερο χρόνο τους δηλώνουν ότι τον περνούν με φίλους είτε γείτονες σε ποσοστό 40,9%. Πράγματι, λοιπόν, οι ηλικιωμένοι άνδρες της επαρχίας τείνουν να

συχνάζουν στο καφενείο της πλατείας του χωριού, είτε να συγκεντρώνονται κατά παρέες κτλ. και να συζητούν ανταλλάσσοντας απόψεις.

Τέλος, στην ερώτηση που τους απευθύνθηκε του κατά πόσο ανησυχούν για το μέλλον τους τα 44 από τα 50 άτομα (ποσοστό 88%) δήλωσαν ότι ανησυχούν για το μέλλον τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 41 Ανησυχία για το μέλλον

Κατηγορίες ηλικιών	**Ανησυχία**				**Σύνολο**	
	Ναι		**Όχι**			
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Γ' Ηλικία (65-79 ετών)	31	86,1	5	13,9	36	72,0
Δ' Ηλικία (80+ ετών)	13	92,9	1	7,1	14	28,0
Σύνολο	44	88,0	6	12,0	50	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων επιτόπιας έρευνας.

Η κατανομή των απαντήσεων μεταξύ των δύο ηλικιακών ομάδων, όπως ήταν αναμενόμενο, δείχνει ότι οι ηλικιωμένοι της τέταρτης ηλικίας νιώθουν στην πλειοψηφία τους ότι ανησυχούν για το μέλλον τους με ποσοστό 92,9% επί του συνόλου της τέταρτης ηλικίας.

Αξιοπρόσεκτη είναι, όμως, η ανησυχία που εκφράζει η τρίτη ηλικία καθώς το ποσοστό αυτών που δηλώνουν ότι ανησυχούν αγγίζει το 86,1%. Αυτή η μεγάλη ανασφάλεια φαίνεται να οφείλεται στο ότι τα άτομα της τρίτης ηλικίας αρχίζουν να συνειδητοποιούν τα προβλήματα, τις παθήσεις που τα γεράματα συνεπάγονται, είτε και ότι οι δυνάμεις τους αρχίζουν να τους εγκαταλείπουν και αυτό να τους τρομάζει. Εξάλλου με το πέρασμα στην τρίτη ηλικία αλλάζει γενικότερα ο τρόπος ζωής και των ίδιων, αλλά και αυτών με τους οποίους συναναστρέφονται. Ο ρόλος τους από ενεργός και πρωταρχικός γίνεται παθητικός και δευτερεύον. Όλα αυτά, βέβαια, έχουν σαφή αντίκτυπο στην ψυχολογική τους κατάσταση, γι’ αυτό και όταν ερωτηθούν το τι πιστεύουν εκφράζουν την ανησυχία και την ανασφάλεια τους.

5.2 Συμπεράσματα

Η έρευνα που διεξήχθη, είχε ως σκοπό της το να διερευνήσει τις συνθήκες διαβίωσης και το κατά πόσο σημειώνεται το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού σε μια πεδινή αγροτοκτηνοτροφική κοινότητα της Νάξου, με βάση κάποια συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα. Κατά ένα μεγάλο μέρος, ο στόχος της έρευνας επιτεύχθηκε, διότι προσεγγίστηκαν διαφορετικά άτομα και άρα συμπεριλήφθηκαν στα αποτελέσματα διαφορετικές περιπτώσεις, που στο πλαίσιο του δυνατού έγινε προσπάθεια προσέγγισης, ανάλυσης και ερμηνείας τους.

Πιο συγκεκριμένα, μελετήθηκε το φαινόμενο της γήρανσης, διότι μέσα από τη συνεχή αύξηση της αναλογίας των ηλικιωμένων στο συνολικό πληθυσμό, έχουν προκληθεί ριζικές αλλαγές στην κοινωνική και οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας. Οι αλλαγές αυτές έχουν επιφέρει μια σειρά από προβλήματα και δυσλειτουργίες σε πολλούς τομείς. Κυρίως, όμως, ως φαινόμενο επιφέρει επιπτώσεις σε βάρος των ίδιων των ηλικιωμένων, οι οποίοι βιώνουν έντονη μοναξιά και εγκατάλειψη που σε συνδυασμό με μια σειρά οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων καθώς και των σοβαρών προβλημάτων υγείας τους, τους οδηγούν σε περιθωριοποίηση και στην εκδήλωση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού. Ιδιαίτερα αισθητά καθίστανται όλα τα παραπάνω σε απομακρυσμένες ορεινές και νησιωτικές περιοχές, όπου και δεν υπάρχουν οι κατάλληλες υπηρεσίες και υποδομές στήριξης των ατόμων.

Ουσιαστικά στην ανάλυση που πραγματοποιήθηκε καταγράφηκαν και σχολιάστηκαν λεπτομερώς μια σειρά από κοινωνικά, δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων καθώς και μια σειρά από συγκεκριμένα προβλήματα που αυτοί αντιμετωπίζουν. Μέσα από την έρευνα αναδείχθηκε για άλλη μια φορά το βάρος που παίζει η οικογένεια ως φορέας φροντίδας στη σύγχρονη Ελληνική κοινωνία, αλλά παράλληλα αναδείχθηκαν και τα άτυπα δίκτυα συγγενών, φίλων ή γειτόνων της γενικότερης κοινότητας, τα οποία έρχονται να υποκαταστήσουν το ρόλο του θεσμού που διαδραματίζει η οικογένεια, όπου αυτός εκλείπει. Ας σημειωθεί ότι το βάρος της φροντίδας εξακολουθεί να το επιφορτίζεται ως φύλο κατ' εξοχήν η γυναίκα.

Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι οι υπερήλικες στον συγκεκριμένο οικισμό αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό του συνολικού πληθυσμού του. Αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα που επιφέρει το γήρας, αλλά και κάποια άλλα πρόσθετα τα οποία

επιτείνονται από μια σειρά κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών και γεωγραφικών χαρακτηριστικών που σημειώνονται στον αγροτικό χώρο. Οι συνθήκες διαβίωσης δεν είναι πάντα οι καταλληλότερες και έτσι ορισμένα άτομα αναπόφευκτα οδηγούνται σε κοινωνική μειονεξία όχι όμως και σε κοινωνικό αποκλεισμό στο σύνολο τους. Δηλαδή υφίσταται μια κοινωνική αδυναμία όμως λόγω των ισχυρών μηχανισμών συνοχής που παρατηρούνται στις νησιωτικές κοινότητες, αποτρέπεται, η εκδήλωση τέτοιων φαινομένων ή τουλάχιστον τα άτομα τα οποία θίγονται δεν εκπίπτον κάτω του ελαχίστου κοινωνικά αποδεκτού βιοτικού επιπέδου και έτσι δεν σημειώνεται εκδήλωση ακραίων μορφών. Συνήθως οι ηλικιωμένοι περιγράφονται ως ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, είτε ως ομάδες υψηλού κινδύνου, κάτι το οποίο δεν σημαίνει όμως ότι είναι και κοινωνικά αποκλεισμένες, απλά ότι φέρουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και πτυχές που τις κατατάσσουν ως ηλικιακές κατηγορίες του πληθυσμού που ενδέχεται μελλοντικά, λόγω της ευπάθειας και ευαισθησίας που τις χαρακτηρίζει, να βιώσουν τέτοιου είδους ακραίες περιπτώσεις κοινωνικού αποκλεισμού.

Μια ευνομούμενη κοινωνία, με αναπτυγμένο πρόγραμμα κοινωνικής πολιτικής, οφείλει να παρέχει μηχανισμούς κοινωνικής ενσωμάτωσης, αποκλείοντας ταυτόχρονα οποιαδήποτε τύπου διαδικασίες περιθωριοποίησης των ομάδων ή των ατόμων της, για να δικαιώνει τον χαρακτηρισμό της ως τέτοια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αμηρά Αν., Δοντά Σ., Τριανταφύλλου Τ., Υγεία και Χρήση υπηρεσιών από τους ηλικιωμένους στην αγροτική Ελλάδα, σημειώσεις μαθήματος κοινωνία της υπαίθρου και ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, χειμερινό εξάμηνο 2006.

Ανανίκας Λ., Δαουτόπουλος Γ., Ιακωβίδου Όλ., Κλαυδιανού Αφ., Σιάρδου Γ., Το πρόβλημα της διαδοχής στην ελληνική γεωργία, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (Κ.Ε.Π.Ε.), εκδόσεις Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1984.

Βαρδιάμπαση Κ., Κορδάκη Μ., Τζομπανάκη Χ., Ανοικτή και κλειστή περίθαλψη ηλικιωμένων, Πτυχιακή εργασία τμήματος Νοσηλευτικής, Σχολές Επαγγελμάτων Υγείας και Πρόνοιας (Σ.Ε.Υ.Π.), ΤΕΙ Κρήτης, Κρήτη 2005.

Δρούμπαλης Φ., Κοινωνικοοικονομική προσέγγιση της γήρανσης και της ζήτησης υπηρεσιών νοσοκομειακής περίθαλψης, η περίπτωση του γενικού νοσοκομείου Καλαμάτας, Διδακτορική εργασία Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών επιστημών, τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 2008.

Εγκυκλοπαίδεια Λουλούδια, Εκδόσεις Αθηνά, Αθήνα 1968.

Έμκε - Πουλοπούλου Ήρ., Έλληνες Ηλικιωμένοι Πολίτες Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1999.

Έμκε - Πουλοπούλου Ήρα, Το δημογραφικό, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1994.

Καζακόπουλος Λ., Γήρανση αγροτικού πληθυσμού και προσέλκυση νέων αγροτών, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, Σημειώσεις μαθήματος, Αθήνα 2009.

Καμπέρης Ν., Η δυναμική και η σημασία του ελεύθερου χρόνου στην αγροτική κοινωνία, περιοδικό θέσεις, τεύχος 74, Αθήνα 2001.

Καραντίνος Δ., Μαράτου-Αλιπραντή Λ., Κατσούλης Ηλ., Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Αθήνα 1996.

Κοτζαμάνης Β., Η δημογραφική πρόκληση, γεγονότα και διακυβεύματα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2009.

Κοτζαμάνης Β., Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Γήρανση και Κοινωνία, εκδόσεις Πανελλήνιου Συνεδρίου Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Αθήνα 1996.

Κορασίδου Μ., Όταν η αρρώστια απειλεί, εκδόσεις Τυπωθήτω - Δαρδανός, Αθήνα 2002.

Κουρματζής Αθ., Η Παγκοσμιοποίηση και το Αναπτυξιακό σπιράλ στην Ελλάδα, εκδόσεις Ινστιτούτου Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών Ανδρέας Παπανδρέου (ΙΣΤΑΜΕ), Αθήνα 2002.

Κυριαζή Ν., Η κοινωνιολογική έρευνα κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002.

Κυριόπουλος Γ., Υγεία και Κοινωνική Προστασία στην Τρίτη Ηλικία, εκδόσεις Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, Αθήνα 1994.

Μαγρίπλης Δ., Σχέσεις και λειτουργία των Θεσμών, εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003.

Ματτάς Κ., Αποστολόπουλος Κ., Αναζητώντας το αύριο της Ελληνικής γεωργίας, Πρακτικά 6ου πανελλήνιου συνεδρίου αγροτικής οικονομίας, Εταιρεία Αγροτικής Οικονομίας (ΕΤ.ΑΓΡ.Ο), εκδόσεις Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2000.

Μέγας Γ., Λαογραφία, 25ος τόμος, εκδόσεις Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1967.

Μουσούρου Λ., Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2005.

Μουσούρου Λ., Μετανάστευση και Μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2003.

Μουσούρου Λ., Στρατηγάκη Μ., Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2004.

Μπάγκαβος Χ., Δημογραφικές μεταβολές αγορά εργασίας και συντάξεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2003.

Μπάγκαβος Χ., Μωυσίδης Αν., Το νέο δημογραφικό τοπίο του 21ου αιώνα εξελίξεις, επιπτώσεις, πολιτικές, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2004.

Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Εκδοτικό Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998.
Μωυσίδης Αν., Ανθοπούλου Θ., Ντύκεν Μ., Οι Ηλικιωμένοι στον Αγροτικό Χώρο, Συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού, Μελέτη περίπτωσης σε δύο κοινότητες, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2002.

Μωυσίδης Αν., Συνθετικοί προβληματισμοί για το σύγχρονο Αγροτικό χώρο, σημειώσεις μαθήματος αγροτικός χώρος και αγροτική πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, χειμερινό εξάμηνο, Αθήνα 2005.

Ομήρου Οδύσσεια, Ραψωδία Ε, στιχ. 1 - 2, Μετάφραση Ζήσιμου Σιδέρη, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων Αθήνας.

Παπαδοπούλου Δ., Δημουλάς Κ., Μπαμπανέλου Δ., Τσιώλης Γ., Απο την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό, εκδόσεις Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Ι.Ν.Ε.), Αθήνα 2002.

Πατάκης Σ., Τζιράκης Ν., Λεξικό Ρημάτων Αρχαίας Ελληνικής Ομαλών και Ανώμαλων, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα Μάρτιος 1993.

Πολύζος Ν., Δημογραφική πρόκληση υπογεννητικότητα και γήρανση στην Ελλάδα, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1981.

Ρομπόλης Σ., Χλέτσος Μ., Η Κοινωνική Πολιτική μετά την κρίση του Κράτους Πρόνοιας, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995.

Ρομπόλης Σ., Υγεία και Οικονομία, εκδόσεις Καμπύλη, Αθήνα 1999.
Στασινοπούλου Όλ., Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999.

Τεπέρογλου Αν., Αξιολόγηση της προσφοράς των Κέντρων Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η.), εκδόσεις Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.), Αθήνα 1990.

Φίλιας Β., Εισαγωγή στην Μεθοδολογία και τις τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2004.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Paillat Paul, μτφρ. Αστερίου Ελ., Γήρας και Γήρανση, εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1995.
Robson C., μτφρ. Ντακουλάκου Β., Βασιλικού Κ., Η Έρευνα του πραγματικού κόσμου, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2007.

ΗΛΕΚΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Μυθολογία: http://el.wikipedia.org/wiki/Τιθωνός, (πρόσβαση στις 13/06/2010).
Πληροφορίες για την γήρανση:http://el.science.wikia.com/wiki/Γήρας (πρόσβαση στις 13/06/2010).

Πληροφορίες για κώδικα δεοντολογίας: Code of ethics, http://www.isa-sociology.org/about/isa_code_of_ethics.htm, (πρόσβαση στις 28/08/2010).

Πληροφορίες για Κυκλάδες: http://www.holiday.gr/gr/place4.php?place_id=14,(πρόσβαση στις 20/07/2010).

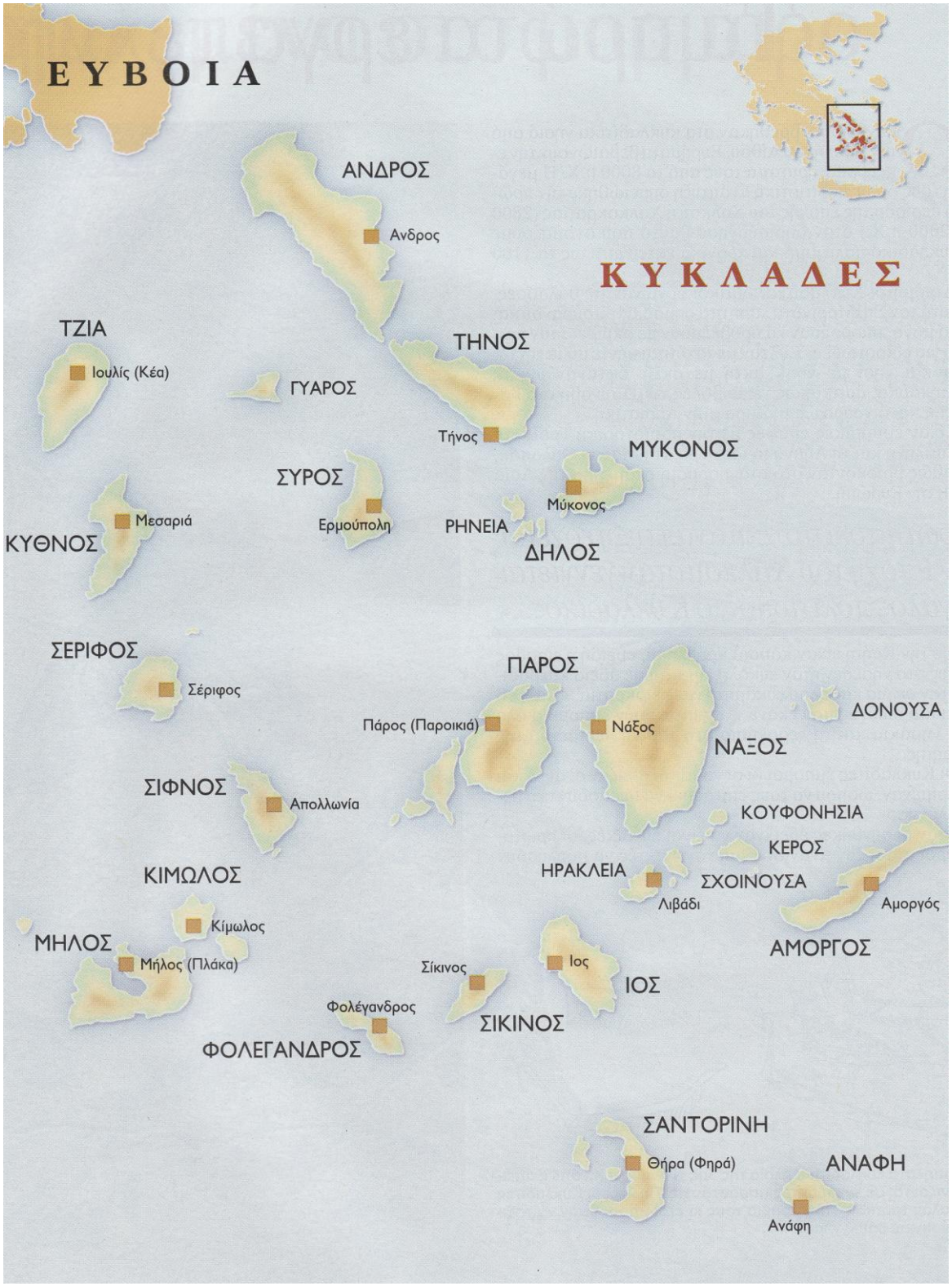
Πληροφορίες για Νάξο: http://www.naxos.gr (πρόσβαση στις 20/07/2010).

Πληροφορίες για πρωτοβάθμια εκπαίδευση από το 1841 μέχρι το 1980: http://dimitris-roptro-dimitris.blogspot.com/, (πρόσβαση στις 01/09/2010).

Τεχνικές Δειγματοληψίας: http://epapanis.blogspot.com/2007/09/blog-post_3247.html, (πρόσβαση στις 01/09/2010).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 Φωτογραφικό Υλικό

1. Χάρτης Κυκλάδων

Πηγή: Εφημερίδα Έθνος της Κυριακής, Περιοδικό Πατριδογνωσία, Κυκλάδες, Κυριακή 3 Μαρτίου 2002, σελ.115.

2. Χάρτης νήσου Νάξου

Πηγή: Εφημερίδα Έθνος της Κυριακής, Περιοδικό Πατριδογνωσία, Κυκλάδες Νο4, Κυριακή 24 Μαρτίου 2002, σελ.230.

3. Το χωριό Βίβλος - Τρίποδες Νάξου

Πηγή: Φωτογραφικό υλικό ερευνήτριας Κυριακή Γ. Κατσούλη

Πηγή: Φωτογραφικό υλικό ερευνήτριας Κυριακή Γ. Κατσούλη.

4. Δραστηριότητες

Πηγή: Τουριστικός Οδηγός Νάξου, Εκδόσεις Τέχνη, σελ.98 (η συγκομιδή πατάτας)

Πηγή: Τουριστικός Οδηγός Νάξου, Εκδόσεις Τέχνη, σελ.26 (Βοσκή αιγοπροβάτων)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 Ερωτηματολόγιο

Νο: , Ημερομηνία Συμπλήρωσης:

Συνθήκες ζωής και τάσεις περιθωριοποίησης των ηλικιωμένων.
Μελέτη περίπτωσης μιας αγροτικής - κτηνοτροφικής κοινότητας της Νάξου.

- **Α. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ - ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ**

1. Φύλο: ___Α1
   Άρρεν
   Θήλυ

2. Ηλικία…… ___Α2

3. Έτος γεννήσεως…….. ___Α3

4. Οικογενειακή κατάσταση ___Α4
   α) Άγαμος/η = 1
   β) Έγγαμος/η = 2
   γ) Χήρος/α = 3
   δ) Διαζευγμένος/η = 4

5. Εκπαιδευτικό επίπεδο ___Α5
   α) Αναλφάβητος = 1
   β) Δεν τελείωσε το Δημοτικό = 2
   γ) Τελείωσε το Δημοτικό = 3
   δ) Γυμνάσιο = 4
   ε) Λύκειο = 5
   στ) Ανώτερη/Ανώτατη = 6

6. Επάγγελμα - Απασχόληση ___Α6
   α) Συνταξιούχος = 1
   β) Αγρότης/Κτηνοτρόφος = 2
   γ) Αγροτο-Εργάτης/τρια = 3
   δ) Εργάτης/τρια = 4
   ε) Οικιακά = 5
   στ) Ελεύθερος Επαγγελματίας = 6
   ζ) Έμπορος = 7
   η) Ιδιωτικός Υπάλληλος = 8
   θ) Δημόσιος Υπάλληλος = 9
   ι) Άλλο = 10….....

7. Ποιος είναι ο αρχηγός του νοικοκυριού; ___Α7
   α) Ο ίδιος = 1
   β) Ο/Η Σύζυγος = 2
   γ) Ο γιός/Η κόρη = 3
   γ) Ο γαμπρός/Η νύφη = 4
   δ) Άλλος = 5……

➢ Β. ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

1. Έχετε γεωργική εκμετάλλευση; ___Β1
   α) Ναι = 1
   β) Όχι = 2

2. Εάν ναι, πως την χρησιμοποιείτε; ___Β2
   α) Την καλλιεργώ = 1
   β) Την καλλιεργεί το παιδί μου = 2
   γ) Την καλλιεργεί ο εγγονός/η μου = 3
   δ) Δεν την αξιοποιώ = 4

3. Εκτρέφεται ζώα; ___Β3
   α) Ναι = 1
   β) Όχι = 2

4. Συνεχίζετε να εργάζεστε; ___Β4
   α) Ναι πλήρως = 1
   β) Ναι μερικώς = 2
   γ) Ελάχιστα = 3
   δ) Όχι ποτέ = 4

5. Εάν ναι, για ποιόν λόγο συνεχίζετε να εργάζεστε; ___Β5
   α) Για να προσφέρω βοήθεια στα παιδιά = 1
   β) Για ενίσχυση του εισοδήματος μου = 2
   γ) Για να απασχολούμαι κάπου/για να νιώθω δημιουργικός-η = 3
   δ) Άλλο = 4……

➢ Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. Παίρνετε σύνταξη; ___Γ1
   α) Ναι = 1
   β) Όχι = 2

2. Τι σύνταξη έχετε; ___Γ2
   α) ΟΓΑ = 1
   β) ΙΚΑ = 2
   γ) ΤΕΒΕ = 3
   δ) Αναπηρική = 4
   ε) Δημοσίου = 5
   στ) Άλλη = 6……..

3. Το εισόδημα σας που το δαπανάτε κυρίως; (να δοθεί 1 επιλογή) ___Γ3
   α) Αποταμιεύω = 1
   β) Είδη διατροφής = 2
   γ) Είδη ένδυσης = 3
   δ) Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη = 4

ε) Άλλο = 5……

4. Σε σύγκριση με την εποχή πριν τη σύνταξη σας, πώς θεωρείτε ότι είναι η οικονομική σας κατάσταση; ___Γ4
   α) Καλύτερη = 1
   β) Χειρότερη = 2
   γ) Ίδια = 3
   δ) ΔΑ = 9

5. Λαμβάνετε ενίσχυση από τα παιδιά σας; ___Γ5
   α) Ναι = 1
   β) Όχι = 2

6. Εάν ναι, τότε διευκρινίστε. ___Γ6
   α) Πλήρη = 1
   β) Μερική = 2
   γ) Αρκετή = 3
   δ) Ελάχιστη = 4

7. Εάν ναι, τότε τι είδους ενίσχυση/βοήθεια λαμβάνετε; (να δοθεί 1 επιλογή) ___Γ7
   α) Οικονομική/χρηματική = 1
   β) Σε είδος = 2
   γ) Ψυχολογική στήριξη = 3
   δ) Άλλου είδους βοήθεια (προσδιορίστε) = 4.....

➢ Δ. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ - ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΑΦΕΣ

1. Ποιος φροντίζει για τις δουλειές του σπιτιού; ___Δ1
   α) Εγώ = 1
   β) Σύζυγος = 2
   γ) Άλλος = 3
   δ) Δ.Α = 9

2. Εάν σας φροντίζει κάποιος άλλος, ποιος είναι αυτός; ___Δ2
   α) Τα παιδιά μου = 1
   β) Ο γαμπρός/Η νύφη μου = 2
   γ) Άλλοι συγγενείς = 3
   δ) Γείτονες = 3
   ε) Φίλοι = 4
   στ) Ξένοι άνθρωποι (αποκλειστικές νοσοκόμες, καθαρίστριες κτλ.) = 5
   ζ) Ο Δήμος/Η Κοινότητα = 6
   η) Δ.Α = 9

3. Πώς θα περιγράφατε τη σχέση μεταξύ εσάς και των παιδιών σας; ___Δ3
   α) Πολύ στενή = 1
   β) Κανονική = 2
   γ) Χαλαρή = 3
   δ) Πολύ χαλαρή/Ανύπαρκτη = 4
   ε) Δ.Α = 9……

4. Νιώθετε μόνος/η (απομονωμένος/η); ___Δ4
   α) Ναι = 1
   β) Κάποιες φορές = 2
   γ) Όχι = 3
   δ) Δ.Α = 4

5. Θα θέλατε να βλέπατε τα παιδιά σας πιο συχνά; ___Δ5
   α) Πάρα πολύ =1
   β) Πολύ = 2
   γ) Ίσως = 3
   δ) Όχι = 4
   ε) Δ.Α = 9

6. Προσδιορίστε σε τι είδους δουλειές βοηθάτε κυρίως τα παιδιά σας (να δοθεί 1 επιλογή):___Δ6
   α) Βοηθάω στις δουλειές του σπιτιού = 1
   β) Βοηθάω στην φύλαξη των παιδιών = 2
   γ) Βοηθάω στις αγροτικές δουλειές = 3
   δ) Δεν μπορώ = 4
   δ) Άλλο = 5……

7. Ποια από τις παρακάτω απόψεις πλησιάζει περισσότερο τη δική σας γνώμη σχετικά με τους γείτονες; ___Δ7
   α) Οι γείτονες είναι πολύ σημαντικοί, μπορούν να γίνουν ακόμη και φίλοι = 1
   β) Οι σχέσεις με τους γείτονες δεν είναι σημαντικές = 2
   γ) Δεν είναι σαν εμάς, κρατάμε όμως τυπικές σχέσεις μαζί τους = 3
   δ) Άλλο = 4……
   ε) Δ.Α = 9

➢ Ε. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΥΓΕΙΑΣ

1. Πώς βρίσκετε την υγεία σας; Αισθάνεστε αρκετά υγιής; ___Ε1
   α) Πολύ καλή = 1
   β) Αρκετά καλή = 2
   γ) Μέτρια = 3
   δ) Αρκετά κακή = 4
   ε) Κακή = 5

2. Λόγω του προβλήματος της υγείας σας, χρειάζεστε να σας φροντίζει κάποιος;__Ε2
   α) Πάντα = 1
   β) Όποτε χρειαστεί = 2
   γ) Καθόλου = 3
   δ) Δ.Α = 9

3. Αν ναι, ποιος σας φροντίζει; (γενικότερα) ___Ε3
   α) Ο/Η σύζυγος = 1
   β) Το/Τα παιδιά μου = 2
   γ) Ο/Η γαμπρός/νύφη μου = 3
   δ) Άλλοι συγγενείς = 4
   ε) Φίλοι = 5
   στ) Άλλοι ξένοι άνθρωποι (αποκλειστικές νοσοκόμες κτλ.) = 6
   ζ) Ο ίδιος/α-Μόνος/η μου = 7
   η) Οι γείτονες/σες = 8
   θ) Η κοινότητα/δήμος = 9
   ι) Άλλο = 10……

ΣΤ. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ/ΑΥΤΟΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ

1. Το σπίτι που μένετε είναι ιδιόκτητο; ___ΣΤ1
   α) Ναι = 1
   β) Όχι = 2

2. Ποιες από τις παρακάτω παροχές υπάρχουν στο σπίτι σας;

Παροχές	Ναι	Όχι	Κωδικοί
Ηλεκτρικό ρεύμα	= 1	= 2	ΣΤ2
Νερό κρύο	= 1	= 2	ΣΤ3
Νερό ζεστό	= 1	= 2	ΣΤ4
Τουαλέτα μέσα στο σπίτι	= 1	= 2	ΣΤ5
Μπάνιο	= 1	= 2	ΣΤ6
Θέρμανση κεντρική	= 1	= 2	ΣΤ7
Τζάκι	= 1	= 2	ΣΤ8
Θερμάστρα ξύλου	= 1	= 2	ΣΤ9
Θερμάστρα πετρελαίου	= 1	= 2	ΣΤ10
Τηλέφωνο	= 1	= 2	ΣΤ11

3. Το σπίτι σας από άποψη χώρου κρίνετε ότι είναι; (να δοθεί 1 επιλογή): ___ΣΤ12
   α) Άνετο= 1
   β) Επαρκές = 2
   γ) Μικρό = 3
   δ) Πολύ μικρό = 4

4. Τι όχημα διαθέτετε/ χρησιμοποιείτε; ___ΣΤ13
   α) Αυτοκίνητο (ΙΧ) = 1
   β) Αγροτικό (ΙΧ) = 2
   γ) Τρακτέρ = 3
   δ) Μηχανάκι = 4
   ε) Ζώο μεταφοράς = 5
   στ) Μετακινούμαι με δημόσιες συγκοινωνίες = 6
   ζ) Άλλο = 7.....
   η) Δεν διαθέτω = 8

➢ Ζ. ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

1. Πως περνάτε τον ελεύθερο χρόνο σας; ___Ζ1
   α) Τηλεόραση = 1
   β) Ραδιόφωνο = 2
   γ) Με την οικογένεια = 3
   δ) Με τους γείτονες, φίλους = 4
   ε) Ύπνος, ξεκούραση = 5
   στ) Άλλος τρόπος = 6……....

2. Ανησυχείτε για το μέλλον σας; ___Ζ2
   α) Ναι = 1
   β) Όχι = 2
   γ) ΔΑ = 9

Title
The elderly in contemporary rural society:
The living conditions and the tendency of social exclusion
Case study of a rural - farming community of Naxos

Kiriaki Katsouli

ABSTRACT

The rural area has been experiencing radical changes for many decades, which had serious consequences for residents. Mainly, these changes relate to new development models and new productions proceedings, which change lifestyle, values and social structures of the residents. These effects are even more noticeable to vulnerable social groups. The most frail and vulnerable group of rural population is the older farmers.

The aim of this post graduate course essay is the approach, recording and investigation of living of the elderly in a lowland agricultural - farming community in Cyclades and specifically over one particular village in a lowland community of Naxos, which called "Biblos". Moreover, this writing investigates which factors play an important role in the improvement or deterioration of their's lives quality and also are explained all the primarily social, demographic, economic problems and general conditions that influences their lifestyle of living. Alongside is surveying the needs, views and fears of them. Finally, are stated the problems that they experience by the modern changes in lifestyle, values and attitudes. Last but not least, is also analyzed whether and how are existing cases of social pathology or social exclusion. How appear, what aspects of daily life cover and how they deal with them on their own or which actions are taken by the local community or state.

Keywords: elderly, agriculture, livestock, living conditions, social exclusion, social vulnerability, Cyclades, Naxos.